

Corina TOMA
Florin MĂRGINEAN
Cristiana TĂTARU

TEZAURUL MONETAR DE LA GROȘII NOI (secolele XV–XVII)

THE COIN HOARD OF GROȘII NOI (15th–17th centuries)

**TEZAURUL MONETAR
DE LA GROȘII NOI
(SECOLELE XV–XVII)**

**THE COIN HOARD
OF GROȘII NOI
(15th–17th CENTURIES)**

Consiliul Județean Arad	<i>County Council of Arad</i>
Complexul Muzeal Arad	<i>Museum of Arad</i>
Muzeul Național de Istorie a României București	<i>National History Museum of Romania</i>
Muzeul Țării Crișurilor Oradea	<i>Cris Country Museum Oradea</i>

Corina TOMA

Florin MĂRGINEAN

Cristiana TĂTARU

**TEZAURUL MONETAR   THE COIN HOARD
DE LA GROȘII NOI   OF GROȘII NOI
(SECOLELE XV–XVII)   (15th–17th CENTURIES)**

Cu o contribuție de / With a contribution of
Olimpia MUREȘAN

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2016

Text: Corina Toma, Florin Mărginean, Cristiana Tătaru, Olimpia Mureșan.

Ilustrația grafică și foto / *Graphic illustration and photo*: Cristiana Tătaru, Florin Mărginean, Norbert Kapcsos.

Lectori / *Lecturer*: Adelina Stoenescu, László Keve.

Traducerea în limba engleză / *Translation to English*: Britta Burkhardt.

Corectura textului în limba engleză / *Revision of the English text*: Richard Proctor.

Coperta / *Cover*: Francisc Baja.

Layout: Florin Mărginean, Corina Toma

© Corina Toma – Muzeul Țării Crișurilor, Oradea

© Florin Mărginean – Complexul Muzeal, Arad

© Cristiana Tătaru – Muzeul Național de Istorie a României, București

ISBN 978-606-543-838-5

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

Cuprins

Mulțumiri	7
Introducere	8
Contextul descoperirii.....	9
Cadrul geografic.....	11
Regiunea Mureșului inferior în secolele XV-XVII. Scurtă incursiune istorică.....	11
Compoziția tezaurului	19
Principatul Transilvaniei.....	20
Regatul Ungariei.....	20
Imperiul Romano-German.....	23
Regatul Poloniei și teritoriile dependente.....	32
Regatul Suediei.....	39
Țările de Jos spaniole.....	39
Provinciile Unite ale Țărilor de Jos.....	40
Regatul Franței.....	42
Orașul Ragusa (Dubrovnik).....	46
Imperiul Otoman.....	48
Circulația monetară în Vilayetul de Timișoara la sfârșitul secolului al XVII-lea	55
Cursul de schimb al monedelor și valoarea tezaurului	61
Catalogul și ilustrația	68
Considerații privind conservarea tezaurului	140
Introducere.....	140
Corodarea argintului.....	141
Considerații privind intervenția pe tezaurul de la Groșii Noi.....	143
Recomandări finale.....	145
Bibliografie	148

Contents

Acknowledgement	7
Introduction	8
Context of find.....	9
Geographical context.....	11
The Lower Mures region starting with the 15 th –17 th centuries. Brief historical review.....	11
Composition of the hoard	19
The Principality of Transylvania.....	20
The Kingdom of Hungary.....	20
The Holy Roman Empire.....	23
The Kingdom of Poland and Dependencies.....	32
The Kingdom of Sweden.....	39
The Spanish Netherlands.....	39
The United Provinces of the Netherlands.....	40
The Kingdom of France.....	42
Ragusa city (Dubrovnik).....	46
The Ottoman Empire.....	48
Monetary circulation in the Vilayet of Timișoara at the end of the 17th century	55
The exchange rate of the currencies and the value of the hoard	61
Catalogue and illustration	68
Considerations on the conservation of the coin hoard	140
Introduction.....	140
The corrosion of silver.....	141
Considerations on the intervention on the hoard from Groșii Noi.....	143
Final recommendations.....	145
Bibliography	148

Apariția acestui volum nu ar fi fost posibilă fără suportul financiar al Consiliului Județean Arad, dar mai ales fără sprijinul constant al conducerii Complexului Muzeal Arad, reprezentată de manager dr. Peter Hügel, căruia îi mulțumim pe această cale. În aceeași măsură aducem mulțumiri conducerii Muzeului Național de Istorie a României, reprezentată de manager dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu și conducerii Muzeului Țării Crișurilor Oradea, reprezentată de manager dr. Aurel Chiriac, pentru mobilitatea și sprijinul oferit autorilor.

Dorim să aducem mulțumiri domnului Mihai Dogaru pentru expertiza și analiza primară, extrem de folositoare în abordarea sistematică ulterioară a tezaurului. De asemenea, pentru lectura și corectura textului în limba română mulțumim colegilor Adelina Stoenescu și László Keve, iar pentru traducerea și corectura în limba engleză colegilor Britta Burkhardt și Richard Proctor.

Colegilor George P. Hurezan, din păcate prematur plecat dintre noi la începutul anului 2016, Victor Sava și Delia Kelemen, sincere mulțumiri pentru suportul și răbdarea arătată pe tot parcursul prelucrării și analizei întregului tezaur.

The publishing of this volume couldn't have been possible without the financial support of the County Council of Arad, especially without the constant committal of the Museum of Arad, represented by their manager dr. Peter Hügel, whom we wish to thank this way. To the same degree we thank and we wish to express our gratitude to the management of the National History Museum of Romania, represented by their manager, dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu and the management of the Cris Country Museum Oradea, represented by their manager dr. Aurel Chiriac, for the mobility and backing they offered to the authors.

We wish to express our gratitude, also to mister Mihai Dogaru, for expertise and primary analysis, displaying an insight very useful later on in the systematical approach applied in the study of the hoard. Also, for the revision and correction made, in the care of Romanian text we are very thankful to colleagues Adelina Stoenescu and László Keve, and for the translation and revision of the English text to Britta Burkhardt and Richard Proctor.

To our colleagues, George P. Hurezan departed prematurely at the beginning of 2016, to Victor Sava and Delia Kelemen, we express our sincere gratitude and thanks for the observations, support and patience shown throughout the whole process and analysis of the treasure.

Introducere

Descoperirea tezaurilor monetare se datorează de cele mai multe ori hazardului și întâmplării, rareori ele fiind găsite în urma unor cercetări sistematice. Acest fapt face ca o parte din informație să se piardă înainte ca întregul tezaur să ajungă pe masa specialistului. În foarte multe cazuri, pe lângă lipsa datelor legate de contextul de descoperire, recipientul în care a fost depus tezaurul (fie că este vorba de material organic – săculeți textili sau de piele –, dar mai ales vase ceramice) se pierde, fie se deteriorează în momentul descoperirii ca urmare a entuziasmului produs asupra descoperitorului, fie că este pur și simplu ignorat și ulterior se distruge.

Valoarea informațiilor istorice aduse de descoperirea unor tezaure monetare sau/și de podoabe este una foarte mare. Pe lângă datele legate de circulația monetară dintr-o anumită regiune, acest tip de document ne oferă informații referitoare la resorturi militar-administrative sau economice (fiscale) din zona respectivă, care au putut determina astfel de acumulări. În cazul tezaurilor care conțin și podoabe avem pe lângă o imagine a bunăstării celui care le deținea și una a modei și gusturilor.

În cazul de față informațiile oferite sunt cu atât mai importante cu cât tezaurul a fost descoperit într-o zonă în care frontiera dintre Principatul Transilvaniei și Imperiul Otoman a fluctuat pe

Introduction

The finding of coin hoards is mostly due to chance events; they are rarely found as the result of systematic research. This causes circumstances due to which a lot of information is lost before the hoard is reviewed by a specialist. In many cases, besides the lack of data related to the context of find, the container in which the hoard was deposited (be it organic material – textile bags, or of leather –, most often ceramic vessels) is lost or destroyed in the moment of find due to the enthusiasm of the finder, or it is simply ignored and destroyed later on.

The value of the historical information pertaining to the finding of coin hoards and ornaments is very high. In addition to the data related to the circulation of money in a particular region, this historical source offers information on military-administrational or economic (fiscal budget) resources of said area, which show that existing circumstances allowed such large accumulation of assets. The cases of the treasures that also contain jewelry help us form a picture of the owners wealth and of the fashion taste of the period.

In the present situation the information provided is all the more important as the treasure was found in an area where the border between the Principality of Transylvania and the Ottoman Empire fluctuated over a century and a half, fact which led to the

parcursul unui secol și jumătate, ceea ce a dus la impunerea unui adevărat *condominium* asupra acestor teritorii. Acest *condominium* s-a tradus în literatura de specialitate prin împărțirea atribuțiilor administrative, fiscale și juridice între cuceritori și cuceriti¹.

Culoarul descris de bazinului inferior al Mureșului și-a păstrat rolul de zonă de tranzit spre și dinspre Transilvania. Acest fapt a dus la existența unui trafic de bunuri materiale și de numerar, care în cele din urmă au asigurat prosperitatea regiunii și implicit a locuitorilor. Tezaurile descoperite în zona Mureșului inferior, ascunse cel mai probabil în perioade tulburi, precum cele de la Radna, Chesinț, Toc și acum Groșii Noi pot susține cele afirmate mai sus.

Contextul descoperirii

Documentele medievale și pre-moderne nu menționează evenimente memorabile legate de istoria satului Groșii Noi / *Gross*² (Fig. 1). Ieșirea din acest anonim este dată de descoperirea din ziua de 27 iunie 2007, când pe la orele amiezii, în zona Cleciova, la ieșirea din sat spre Munții Zărandului, pe malul drept al unui mic afluent nordic al Mureșului³, la săparea unei fântâni a fost descoperit un tezaur monetar. Cei patru muncitori angajați de Ovidiu Daniel Curescu au găsit, conform spuselor acestuia, un vas ceramic cu monede, acoperit cu o lespede de piatră. Tot de la domnul Curescu știm că

instatement of a true *condominium* over these territories. This *condominium* was interpreted in scholarly literature as sharing administrative duties, as well as tax and legal duties between the conquerors and the conquered.¹

The passage described by the lower basin of the Mures has retained the role of transit area to and from Transylvania. This led to the exchange of material goods and money that ultimately ensured the prosperity of the region and therefore of the inhabitants. The treasures found in the lower Mures area, were most likely hidden in turbulent times, as those from Radna, Chesinț, Toc and now Groșii Noi.

Context of find

The medieval and pre-modern textual sources do not mention any memorable events related to the history of the village Groșii Noi / *Gross*² (Fig. 1). A chance to avoid this anonymity was given by the finding of this specific treasure, on 27th June, 2007, at noon, in Cleciova, at the edge of the village, alongside the Zarand Mountains, on the right bank of a small northern affluent of the Mureș.³ The monetary hoard was found during the digging of a well. The four workers employed by Mr. Ovidiu Daniel Curescu, according to his account, found a ceramic pot covered by a stone slab filled with coins. Also from Mr. Curescu we know that the vessel was found at a depth of 0.60 m, being damaged overall

¹ Ágoston 2012, 230–232; Feneșan 2014, 166–170.

² Roz, Kovách 1997, 119.

³ Pe a doua ridicare militară habsburgică apare *valia Vesurinilor* (Sursa: <http://mapire.eu/en/>).

¹ Ágoston 2012, 230–232; Feneșan 2014, 166–170.

² Roz, Kovách 1997, 119.

³ The second Habsburg topographic survey writes *valia Vesurinilor* (Source: <http://mapire.eu/en/>).

Fig. 1. Localizarea satului Groșii Noi după prima (1763–1787), a doua (1806–1869) și a treia (1869–1887) ridicare militară topografică habsburgică (Sursa: <http://mapire.eu/en/>).

Fig. 1. Location of the village Groșii Noi according to the first (1763–1787), second (1806–1869) and third (1869–1887) Habsburg military topographic survey (Source: <http://mapire.eu/en/>).

vasul a fost descoperit la adâncimea de 0,60 m, fiind în cea mai mare parte deteriorat pe loc. Autorii descoperiri împreună cu proprietarul terenului nu au anunțat autoritățile despre această descoperire⁴, fapt ce a atras atenția organelor abilitate⁵, care pe baza unor sesizări venite de la localnici și prin mijloace de lucru specifice au recurs la confiscarea întregului tezaur. Astfel, în data de 5 iulie 2007 tezaurul constând din 210 monede și un inel a fost predat Complexului Muzeal Arad⁶.

În luna septembrie a aceluiași an, la solicitarea Direcției Județene pentru Cultură Arad⁷, Mihai Dogaru (expert numismat) a realizat analiza și evaluarea primară a întregului tezaur. Între cele 210 monede, avem emisiuni ale Principatului Transilvaniei, Regatului Ungariei, Imperiului Romano-German, Regatului Poloniei, Regatului Suediei, Țărilor de Jos spaniole, Republicii Provinciilor Unite, Regatului Franței, orașului Ragusa și Imperiului Otoman. La acestea se adaugă și un inel din argint suflat cu aur, de la care lipsește piatra fixată în montură (vezi *Catalogul și ilustrația* pieselor din tezaur, poziția 211). Pornind

at the moment of finding. Subsequently, the finders, as well as the landowner-employer didn't tell the authorities about the finding.⁴ However, the circumstances caught the attention of the authorities,⁵ who, on the basis of information received from locals and by means of specific investigation, proceeded to recover of the treasures. Thus, on 5th of July, 2007, the treasure, consisting of 210 coins and a ring, was handed to the Arad Museum Complex.⁶

In September of the same year at the request of the County Directorate for Culture of Arad, Mihai Dogaru (numismatist, expert) conducted the initial analysis and evaluation of the whole hoard.⁷ Among the 210 monetary pieces there were coins issued by the Principality of Transylvania, Kingdom of Hungary, Holy Roman Empire, Kingdom of Poland, Sweden, Spanish Netherlands, Republic of the United Provinces, Kingdom of France, city of Ragusa and the Ottoman Empire. To these comes added a silver ring covered with a thin layer of gold, with a missing stone from its mount (see *Catalogue and illustration* of the pieces from the hoard, position 211). Gathering from the *terminus post quem* set by the

⁴ Vezi Legea nr. 462/2003, art. 4, alin. 3 (Textul modificat al OG 43/2000, cu modificările și completările introduse prin Legea 378/2001, publicate în Monitorul Oficial nr. 394 din 18 iulie 2001, precum și cu modificările și completările introduse prin Legea 462/2003 publicată în Monitorul Oficial nr. 820 din 19 noiembrie 2003).

⁵ Un rol important în recuperarea tezaurului l-a avut subcomisarul Nicolae Scolobiuc, reprezentantul poliției de patrimoniu pe județul Arad la acel moment.

⁶ Conform documentelor de intrare în muzeu nr. 567 și nr. 568 din 5 iulie 2013.

⁷ La întregul proces de evaluare au participat și colegii George P. Hurezan și Victor Sava.

⁴ See Measure no. 462/2003, art. 4, paragraph. 3 (Modified text of the OG 43/2000, with the modifications and additions introduced by the Measure 378/2001, published in the Monitorul Oficial no. 394 of 18th of July, 2001, and the modifications and additions introduced by the Measure 462/2003 published in the Monitorul Oficial no. 820 of 19th of November, 2003).

⁵ An important role in recovering the treasure pertains to Nicholas Scolobiuc, at that time the commissioner and appointee of the heritage police of Arad.

⁶ According to documents of museum registration no. 567 and no. 568 from 5th of July, 2013.

⁷ In whole process of evaluation happened with the participation of colleagues George P. Hurezan and Victor Sava.

de la termenul *post quem* pentru ascunderea lotului monetar de la Groșii Noi, considerăm că datarea inelului se poate face în secolul al XVII-lea.

Structura tezaurului este una deosebită de cele descoperite în spațiul transilvan, foarte probabil datorită legăturilor avute de cel care l-a acumulat și ascuns cu spațiul Banatului, aflat la aceea vreme încă sub stăpânire turcească.

Cadrul geografic

Satul Groșii Noi se află la poalele Munților Zărand, de-o parte și de alta a unei mici văi, afluent al râului Mureș. Cei 10 km de șosea care asigură legătura cu satul se desprind din drumul european E 68 în dreptul localității Căpruța, spre nord, prin satul Dumbrăvița (Fig. 2).

Relieful zonei se remarcă prin versanți cu înclinaări ușoare și expoziții variate. Solurile brune, de fertilitate în general ridicată au asigurat mediul propice pentru dezvoltarea pădurilor și în evul mediu. Acesta a fost probabil peisajul în care cândva la finele secolului al XVII-lea a fost ascuns tezaurul.

Regiunea Mureșului inferior în secolele XV-XVII. Scurtă incursiune istorică

Încă de la finele secolului al XV-lea s-a putut constata o anume creștere economică pentru regiunile răsăritene ale Regatului Maghiar, prin ridicarea unor târguri la statutul de orașe și reorientarea comerțului spre Balcani. Tot acest proces a fost stopat de evenimentele de la începutul secolului al XVI-lea, marcate de căderea liniei dunărene, înfrângerea

concealing of the treasure of Groșii Noi, this piece can be dated to the 17th century.

The nature of the treasure is special compared to those found in the Transylvanian area, probably due to the ties of the owner, who accumulated and later on hid the treasure, with the region of Banat, which at that time was still under Turkish rule.

Geographical context

The village of Groșii Noi is located at the foothills of the Zarand Mountains, on the bank of a small river, the northern affluent of the river Mures. The 10 km road which allows access to the village diverges from the E68 highway at the locality of Căpruța, to the north, going through the Dumbrăvița village (Fig. 2).

The topography of the area is characterized by slopes with slightly tilted and various positions. The brown soils, generally of high fertility value, secured the proper environment for the development of forests even in the Middle Ages. This was probably once the landscape in which, at sometime in the late seventeenth century, the treasure was hidden.

The Lower Mures region starting with the 15th–17th centuries. Brief historical review

Starting with the end of the 16th century a certain economic growth was established in the eastern regions of the Hungarian kingdom, phenomenon that was marked by the shift in status of several village fairs to towns and by the reorientation of commerce towards the Balkans. This process was stopped by the events of the early sixteenth century,

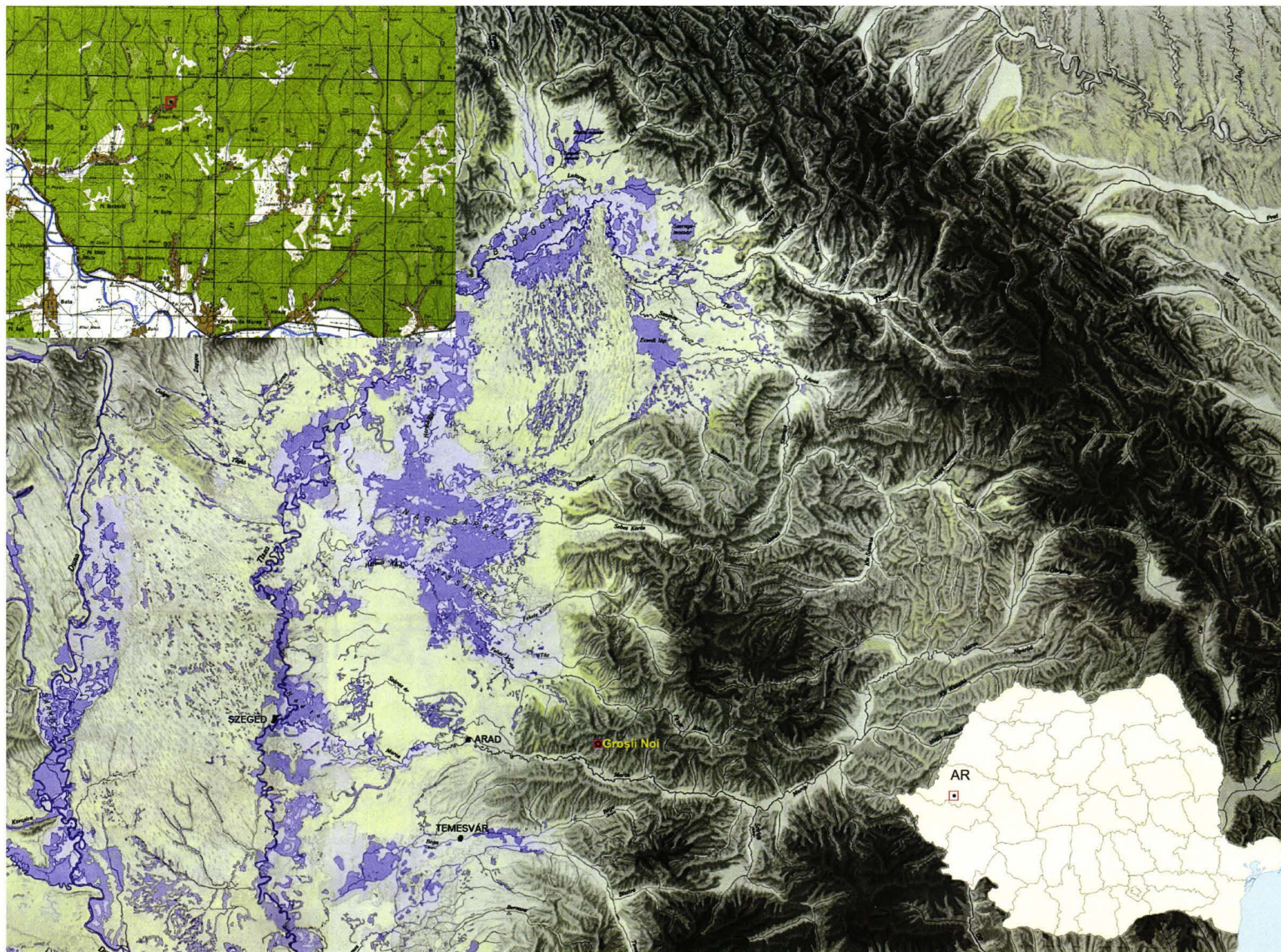

Fig. 2. Localizarea geografică și administrativă a satului Groșii Noi (jud. Arad, România).

Fig. 2. Administrative and geographical location of the village Groșii Noi (Arad county, Roumania).

de la Mohács (1526) și prezența otomană sub zidurile Vienei (1529)⁸.

Sfârșitul Evului Mediu pentru regiunea noastră, corespunde practic cu dispariția structurilor politico-administrative ale Regatului și cucerirea treptată a acestor teritorii de către turci până la mijlocul secolului al XVI-lea. Cea mai mare parte din bazinele inferioare ale Mureșului a făcut parte din Vilayetul de Timișoara organizat imediat după cucerirea Banatului (1552). Stabilirea unei granițe în defileul Mureșului, destul de fluctuantă, între Principatul Transilvan și Imperiul Otoman, nu a redus aproape deloc rolul de zonă de tranzit. Mărturie în acest sens stă importanța orașului Lipova împreună cu pertinențele sale, dar și o serie de cetăți în cadrul noilor forme de organizare impuse de turci pentru spațiul nostru. Pe lângă însemnătatea strategică militară a Lipovei, importanța economică a fost la fel de mare. Mureșul și-a păstrat rolul de arteră comercială, transportul sării fiind una din mărfurile care aduceau cele mai mari venituri. Depozitarea și comercializarea sării la Lipova a atras cumpărători și comercianți, în unele documente fiind menționați negustori raguzani care s-au stabilit chiar în oraș⁹.

În cei peste 150 de ani de dominație otomană, perioadele de conflicte militare și instabilitate au alternat cu perioade de relativă liniște. Putem spune că ocupația otomană a constituit perioada de tranziție spre modernitate pentru cea mai mare parte a fostului regat maghiar medieval. Cu toate că impactul asupra comunităților trebuie să fi fost unul major,

marked by the fall of the Danube border, the defeat at Mohács (1526) and the Ottoman presence under the city walls of Vienna (1529).⁸

For this region the end of the Middle Ages basically corresponds with the disappearance of the political and administrative structures of the Kingdom and the gradual Ottoman conquest of these territories, by the middle of the sixteenth century. Most of the lower basin of the Mures was part of the Vilayet of Timisoara, established immediately after the conquest (1552). Establishing a border in the Mures gorge, a rather fluctuating frontier line between the Principality of Transylvania and the Ottoman Empire, didn't reduce at all the role of this transit zone. Testimony to this fact is the importance of the town of Lipova, together with its resources, but also by a number of fortresses erected under the new circumstances of the organization imposed by the Turks in this region. Besides the strategic military importance of Lipova, its economic strength appears equally important. The river Mures retained the role of commercial artery, since salt transportation brought the most revenue. Storing and marketing salt at Lipova attracted several buyers and merchants and as such some documents recorded that Ragusan merchants settled in the town itself.⁹

In over 150 years of Ottoman rule, the periods of military conflict and instability alternated with periods of relative peace. We can say that the Ottoman occupation constituted a transition to modernity for many parts of the former medieval Hungarian kingdom.

⁸ Mehmed 1976; Iambor 2002; Hațegan 2005; Pálffy 2009.

⁹ Iambor 2002.

⁸ Mehmed 1976; Iambor 2002; Hațegan 2005; Pálffy 2009.

⁹ Iambor 2002.

dat fiind antagonismul celor două lumi¹⁰, vom vedea că mare parte din realitățile epocii medievale au fost păstrate sau transformate conform noilor forme de organizare impuse de către turci. Sursele scrise și, mai nou, cele arheologice vin să confirme faptul că, după iureșul produs de luptele din deceniul șase al secolului al XVI-lea pentru cucerirea acestui spațiu, lucrurile au intrat oarecum, până spre sfârșitul aceluiași veac, pe un făgaș normal. Noile forme de organizare administrativă impuse de turci au cuprins o rețea de așezări preexistentă în jurul unor centre de putere, care își vor păstra rolul în continuare, cum este cazul Timișoarei, Aradului, Lipovei, Ineului, Gyulei etc¹¹.

Acestei prime etape de ocupație otomană i-a urmat spre finele secolului al XVI-lea o perioadă de instabilitate marcată de războiul antiotoman declanșat de Mihai Viteazul, în care s-a implicat și Principatul Transilvaniei. Astfel s-a reușit recuperarea unor cetăți de pe valea Mureșului precum: Arad, Lipova, Chelmac, Vărădia de Mureș etc. Situația a fost de scurtă durată, deoarece Poarta a reușit treptat prin luptă și șantaj să reocupe puncte strategice, precum Lipova (1616), în timpul războiului antiotoman purtat de Sigismund Báthori.

Încercările principilor transilvăneni după anul 1616 de delimitare comună a hotarelor cu Vilayetul de Timișoara au fost mereu sortite eșecului, datorită manevrelor realizate de trupele otomane, interesate în menținerea unei stări de incertitudine. Această situație a continuat să fie menținută și în deceniile următoare cu toate protestele înaintate de principele

Although the impact on communities must have been a major one, given the antagonism of both worlds,¹⁰ we can observe that much of the substance of the medieval era was preserved or processed according to the new forms of organization imposed by the Turks. Written sources and recently even archaeological findings, seem to confirm that following the battles of the sixth decade of the sixteenth century aiming at the occupation of these regions, things somewhat normalized until the end of the same century. The new forms of the administrative system imposed by the Turks included a pre-existing network of settlements around centers of power which retained the role later on, such as Timisoara, Arad, Lipova Ineu, Gyula etc.¹¹

This first phase of Ottoman rule was followed towards the end of the sixteenth century by a period of instability marked by the anti-Ottoman war unleashed by Michael the Brave with the participation of the Principality of Transylvania. As such, they were able to recover some fortresses of the Mures Valley such as Arad, Lipova, Chelmac, Vărădia de Mures etc. The situation was short-lived however because the High Porte managed gradually, through struggle and blackmail, to reoccupy several strategic points, such as Lipova (1616) during the war against the Ottomans lead by Sigismund Báthori.

The attempts of Transylvanian princes after 1616 to build common borders with the Vilayet of Timisoara were always doomed to failure due to the military tactics of the Ottoman troops interested in maintaining a state of uncertainty. This situation continued

¹⁰ Feneșan 2014, 92.

¹¹ Hegyi 2000; Feneșan 2006.

¹⁰ Feneșan 2014, 92.

¹¹ Hegyi 2000; Feneșan 2006.

Gheorghe Rákóczi I serdarului Murteza paşa şi prezentate sultanului Murad al IV-lea. Extinderea graniţelor Vilayetului de Timişoara după mijlocul secolului al XVII-lea, prin anexarea Banatului de Lugoj-Caransebeş, cucerirea cetăţilor Ineu, Dezna sau Beliu, şi apoi organizarea Vilayetului de Oradea (1660) au dus la o serie de acţiuni violente în Principat, care au produs panică în rândul autorităţilor transilvănene (Fig. 3).

Deosebit de interesante în acest context sunt descrierile lăsate de cărturarul turc aflat în slujba armatei sultanului, Evlyia Çelebi, care ajunge în zona Mureşului inferior în anul 1660. Descrierile ne sunt extrem de utile nu atât în ceea ce priveşte informaţia strict istorică, cât mai ales felul în care ne prezintă cum arătau oraşele, aşezările, cetăţile, dar şi oamenii şi obiceiurile acestora¹².

Starea conflictuală aproape permanentă a creat şi mai multă instabilitate în spaţiul Mureşului inferior în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Prin noua ofensivă a Imperiului Otoman, s-a ajuns ca pe parcursul a doar doi ani (1658–1660), Principatul să piardă o treime din teritoriu. În atare condiţii sistemul defensiv al Transilvaniei a colapsat. Presiunile autorităţilor otomane asupra aşezărilor aflate sub acel *condominium* fiscal a dus permanent la silnicii şi încălcări ale satelor transilvănene aflate în zonele de graniţă dintre Vilayetul de Timişoara şi Principat¹³.

Asediul nereuşit al turcilor asupra Vienei la 1683 a contribuit la schimbări majore în ceea ce priveşte teritoriile din spaţiul estic al bazinului Carpatic¹⁴.

and was maintained in the coming decades together with all the appeals submitted by Prince Gheorghe Rákóczi I to the serdar (military leader) Murteza Pasha and presented to Sultan Murad IV. The expansion of the borders of the Vilayet of Timisoara after the middle of the seventeenth century through the annexing of Lugoj–Caransebeş from Banat, the conquest of the forts at Ineu, Dezna or Beliu, and the establishment of the Vilayet of Oradea (1660), led to a series of violent acts that mainly caused panic among the Transylvanian authorities.¹²

In this case the descriptions left by the scribe of the Turkish army, in the service of the sultan, Evlya Çelebi who reached the Lower Mures area in 1660, are particularly interesting. The descriptions are extremely valuable to us not in terms of historical information, but rather by depicting the towns and settlements and describing also the people and their habits.

The almost permanent state of conflict created even more instability in the area of the Lower Mures in the second half of the seventeenth century. Through the new offensive of the Ottoman Empire, in the course of two years (1658–1660) the Principality lost a third of its territory. In such circumstances the defense system of Transylvania collapsed. The pressures of the Ottoman authorities, which affected the settlements from this fiscal *condominium*, led to further violence and permanent transfer of the Transylvanian villages located in the border areas between the Vilayet of Timisoara and the Principality.¹³

The unsuccessful siege of Vienna in 1683 contributed to major changes in terms of the territories

¹² Çelebi VI, 1976, 504–511.

¹³ Feneşan 2014, 200–202.

¹⁴ Mehmed 1976, 236–270.

¹² Çelebi VI, 1976, 504–511.

¹³ Feneşan 2014, 200–202.

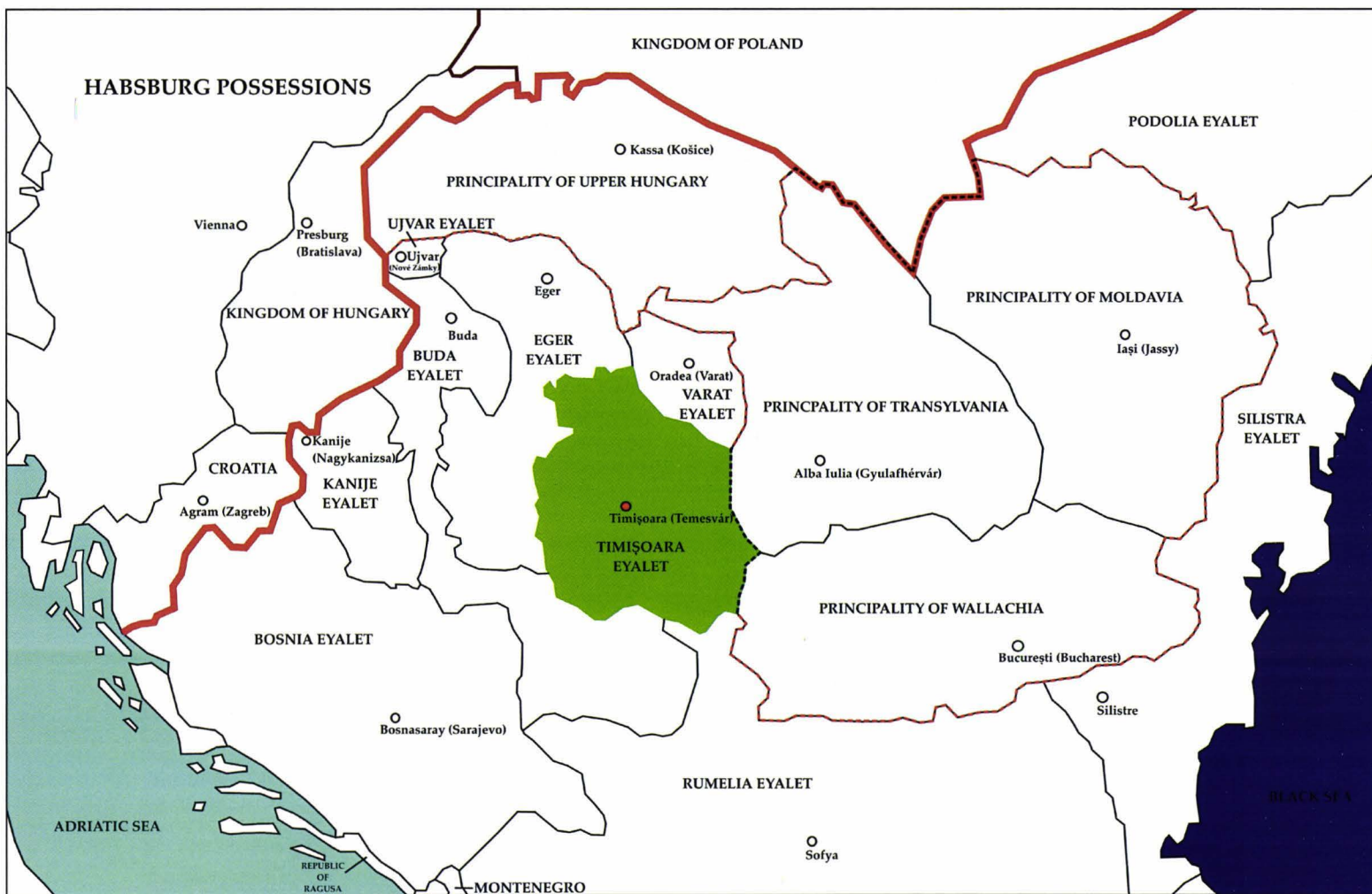

Fig. 3. Harta administrativ-militară a Vilayetului de Timișoara în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.
 Fig. 3. Administrative-military map of the Eyalet of Timișoara during the second half of the 17th century.

Legat strict de zona noastră, la sfârșitul anului 1685 trupele conduse de generalul Mercy împresurau zidurile Aradului. Situația a devenit și mai tensionată după ce pașa din Ineu, ajutat de curuții lui Thököly au recucerit Aradul¹⁵. A fost doar un foc de paie, deoarece austriecii erau hotărâți în privința cuceririi Transilvaniei. Un prim pas a fost făcut prin atacarea liniei Mureșului cu trupe conduse de generalul Veterani. Pe parcursul anului 1688 au fost cucerite Șoimoșul și Lipova¹⁶. Contraofensiva otomană nu s-a lăsat mult așteptată, aceștia recucerind mare parte a Banatului, inclusiv Lipova, ceea ce a dus la o serie întreagă de violențe asupra populației de rând. Prin tratatul de pace de la Karlowitz, 26 ianuarie 1699, cea mai mare parte a Banatului a rămas sub stăpânirea otomană¹⁷.

Ascunderea tezaurului de la Groșii Noi spre finele deceniului nouă al secolului al XVII-lea pare să se fi făcut în grabă, pe o arteră secundară care lega spațiul Mureșului de cel al Crișului Alb, foarte probabil datorită acestor permanente stări conflictuale de la granița dintre Principat și regiunile stăpânite de turci.

Linia Mureșului și-a păstrat în perioada care a urmat importanța din punct de vedere strategic în politica de ocupare a acestor teritorii de către austrieci, care, pe lângă eforturile de consolidare a stăpânirii, au început să organizeze o zonă grănicerească.

within the eastern part of the Carpathian basin.¹⁴ Strictly related to this region at the end of 1685, the troops led by General Mercy barricaded the walls of Arad.¹⁵ The situation became even more tense after the Pasha of Ineu, together with the help of Thököly's kuruc rebels, retook Arad causing a sudden kindling of interest because the Austrians were intent on conquering Transylvania. A first step was taken by attacking along the Mures with troops led by General Veterani. During 1688 Șoimoș and Lipova were conquered.¹⁶ Over the Ottoman counter offensive that happened not much later, most of Banat, including Lipova was recovered, which led to a whole series of violent acts against citizens. Through the peace treaty of Karlowitz, January 26th, 1699, most of the Banat region remained under Ottoman rule.¹⁷

Hiding the treasure of Groșii Noi, at the end of the ninth decade of the seventeenth century seems to have happened in a hasty manner, on a minor affluent that connected the area of the Mures to the Crisul Alb, likely because of the current conflicted state existing at the border between the Principality and the regions ruled by the Turks.

As a demarcation line, the Mures river kept its crucial importance in terms of the conquest strategies aimed at these territories conducted by the Austrians, who, in addition to efforts to strengthen their rule, began organizing an area for the frontier guard.

¹⁴ Mehmed 1976, 236–270.

¹⁵ Hațegan 2005, 259.

¹⁶ Hațegan 2005, 262.

¹⁷ *Aradul. Permanență* 1978; Hațegan 2005, 291–293; Medeleanu 2010, 33–34.

¹⁵ Hațegan 2005, 259.

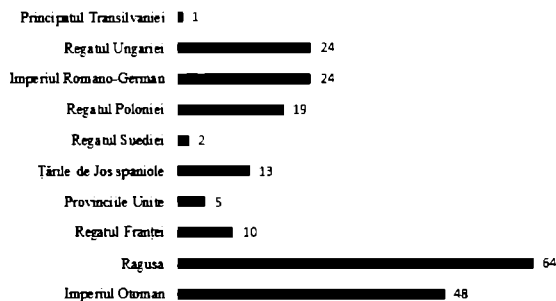
¹⁶ Hațegan 2005, 262.

¹⁷ *Aradul. Permanență* 1978; Hațegan 2005, 291–293; Medeleanu 2010, 33–34.

Compoziția tezaurului

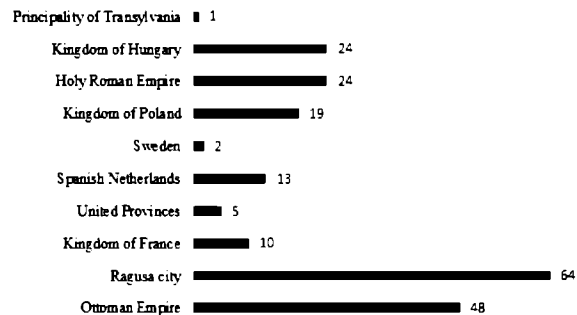
Tezaurul de la Groșii Noi conține 210 monede, emisiuni ale Principatului Transilvaniei (sub 1%), Regatului Ungariei (11%), Imperiului Romano-German (11%), Regatului Poloniei (9%), Regatului Suediei (0,95%), Țărilor de Jos spaniole (6%), Republicii Provinciilor Unite (2%), Regatului Franței (4%), orașului Ragusa (30%) și Imperiului Otoman (22%). Din perspectivă cronologică, tezaurul se deschide cu monedele poloneze de o jumătate de groș ale regelui Ioan Albert (1492–1501) și se încheie cu monedele de tip *grossetto* ale orașului Ragusa, ultima emisiune datând din anul 1686. Dacă avem în vedere monedele otomane fără milesim din vremea sultanului Mehmed al IV-lea (1648–1687), termenul *post quem* pentru ascunderea lotului monetar de la Groșii Noi poate fi considerat, cu mai multă precauție, anul 1687.

Grafic 1. Repartiția numerică pe entități politice emi-tente a monedelor din tezaurul Groșii Noi

Composition of the hoard

The hoard of Groșii Noi contains 210 coins, issues of the Principality of Transylvania (below 1%), Kingdom of Hungary (11%), the Holy Roman Empire (11%), the Kingdom of Poland (9%), Sweden (0.95%), the Spanish Netherlands (6%), the United Provinces (2%), the Kingdom of France (4%), Ragusa city (30%) and the Ottoman Empire (22%). In terms of treasure chronology, the earliest coins date from the time of King John Albert (1492–1501), with a face value of half groschen, and ending with the *grossetto* type coins of Ragusa city, the last ones issued in 1686. If we consider the Ottoman coins without the minting year, from the time of Sultan Mehmed the IV (1648–1687), the *terminus post quem* for hiding the hoard of Groșii Noi can be cautiously considered to be the year 1687.

Graph 1. The numerical distribution of political enti-ties which issued the coins of the hoard of Groșii Noi

Principatul Transilvaniei

Singura emisiune monetară transilvană este un groș de tip polonez bătut de principele Gabriel Báthori în anul 1611 în monetăria din Baia Mare. Principele Báthori a emis în paralel două tipuri de groși: așa-numiții groși lați (groșii de cinci denari), bătuti conform standardului monetar maghiar, și groși de tip polonez, nominal împrumutat din sistemul monetar omonim. Baterea groșilor de tip polonez (cu valoare de trei denari) a început în 1608 și a continuat, în cantități încă necuantificate, până în anul 1613. Luând în calcul tezaurele transilvane cu data de închidere plasată înainte de sfârșitul deceniului șase, s-a constatat prezența groșilor lui Gabriel Báthori, la cote relativ însemnate raportat la ponderea monedei transilvane, în opt din tezaurele publicate¹. Absente în loturile transilvane ascunse pe parcursul deceniilor șapte, opt și nouă, groșii vor reveni sporadic în structura câtorva tezaure îngropate în zona intracarpatică, în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea². Perioada îndelungată de circulație a monedei și caracterul ei fosil sunt ilustrate de starea de conservare și transformarea ei, prin perforare, în obiect de podoabă.

Regatul Ungariei

În cazul emisiunilor imperiale, ponderea cea mai mare revine talerilor (3) și emisiunilor de

¹ Groși au fost identificați în descoperirile de la Vad (Chirilă, Socolan 1971a), Iacobenii (Chirilă, Milea 1967), Huedin (Pap, Șteiu 1981), Suatu (Chirilă, Chifor 1970), Buzd (Chirilă, Năgler 1969), Sadu (Chirilă, Lupu 1965), Ațel (Dudău 1997) și Năpradea (Chirilă, Lucăcel 1970, 73–74).

² Șopteriu (Velter, Dumitriu 2012), Oroiu (Chirilă *et al.* 1980) și Alba Iulia – str. Moșilor (Anghel 1965).

The Principality of Transylvania

The only coin issued is a Polish-type groschen struck for Prince Gabriel Báthori in the year 1611, in the Baia Mare mint. Gabriel Báthori issued two types of groschen in parallel: the so-called *breiter groschen* (with face value of five denars), struck to the Hungarian monetary standard, and Polish type groschen (with face value of three denars), borrowed from the namesake monetary system. The minting of the Polish type groschen began in 1608 and continued in quantities not yet known until the year 1613. Taking into account the hoards found in Transylvania with a closing date placed before the end of the sixth decade, the presence of the Gabriel Báthori groschen is relatively the largest share in proportion to the reported Transylvanian currency, as shown by eight hoards published until now.¹ Absent from the Transylvanian hoards hidden throughout the seventh, eighth and ninth decades, the groschen coins will emerge sporadically in several hoards buried in the intracarpathic area, in the last decade of the 17th century.² The prolonged period of circulation and its relic-like character are illustrated by the state of preservation and alterations, with punching holes in the object and using it as an adornment.

The Kingdom of Hungary

In the case of Imperial currency, the highest share

¹ *Groschen* coins have been identified in the hoards from Vad (Chirilă, Socolan 1971a), Iacobenii (Chirilă, Milea 1967), Huedin (Pap, Șteiu 1981), Suatu (Chirilă, Chifor 1970), Buzd (Chirilă, Năgler 1969), Sadu (Chirilă, Lupu 1965), Ațel (Dudău 1997) and Năpradea (Chirilă, Lucăcel 1970, 73–74).

² Șopteriu (Velter, Dumitriu 2012), Oroiu (Chirilă *et al.* 1980) and Alba Iulia – str. Moșilor (Anghel 1965).

cincisprezece creițari (21), bătute pentru Ungaria în monetăria din Körmöcbánya (Kremnica, Slovacia). Doi dintre taleri poartă numele împăraților Ferdinand al III-lea (1654), respectiv Leopold I (1661), iar cel de-al treilea este un fals după un taler emis de Ferdinand al III-lea în anul 1652³. Între talerii lui Ferdinand al III-lea și cei ai lui Leopold I există diferențe semnificative în privința etalonului monetar după care ei au fost bătuți. Talerii lui Ferdinand al III-lea au urmat standardul stabilit în anul 1582, ce prevedea baterea dintr-o marcă de Buda (245,53 g) cu titlul de 14 loți (875‰) a unui număr de $8\frac{17}{22}$ taleri, fiecare având o greutate brută de 28,55 g și o greutate netă a argintului de 24,98 g. Talerii lui Leopold I au fost bătuți conform ordonanței monetare din martie 1659, prin care marca de Buda era înlocuită cu marca vieneză de aceeași finețe, dar ușor mai grea (281 g), din aceasta bătându-se $9\frac{3}{4}$ taleri, fiecare cu o greutate 28,82 g, argintul fin reprezentând 25,52 g⁴. Talerul fals, ștanțat cu numele și titulatura lui Ferdinand al III-lea redat eronat, are o greutate semnificativ redusă (24,72 g) față de standardul oficial. În descoperirile monetare transilvane, talerii lui Ferdinand al III-lea sunt atestați în tezaurele de la Aghireș (1651)⁵, Cluj-Napoca (1655)⁶ și Turulung (1682)⁷, acesta din urmă fiind singurul lot monetar publicat care conține taleri bătuți de împăratul Leopold I⁸.

³ Huszár 1979, 188/1242.

⁴ Huszár 1979, 14–15.

⁵ Chirilă, Lucăcel 1965.

⁶ Winkler 1975.

⁷ Bader 1968b, 132–133/4.

⁸ Statistica are la bază un număr de patruzeci de tezaure cu data de închidere situată între anii 1654 și 1700. Trebuie avut în

goes to the thalers (3) and issues of 15 *kreutzer* (21), struck for Hungary in the mint of Körmöcbánya (Kremnica, Slovakia). Two of the thalers bear the name of Kings Ferdinand III (1654) and Leopold I (1661), and the third is a forgery, after one thaler issued by Ferdinand III in the year 1652.³ Between the thalers of Ferdinand III and Leopold I significant differences can be detected in terms of the monetary standard after which they were minted. The thalers of Ferdinand III followed the standard established in 1582, which provided that the minting should be done out of a silver *marca* of Buda (245.53 g) with fineness of 14 lots (875‰) with a number of $8\frac{17}{22}$ thalers, each having a total weight of 28.55 g and net weight of 24.98 g of silver. The thalers of Leopold I were produced under the Monetary Ordinance of March 1659, through which the silver *marca* of Buda was replaced with the Viennese *marca*, slightly heavier (281 g) although with the same fineness, $9\frac{3}{4}$ thalers were to be minted, each of the coins weighing 28.82 g, the fine silver quantity in each being of 25.52 g.⁴ The false thaler fashioned with the name and title of Ferdinand III stipulated wrongly, has a significantly reduced weight (24.72 g) compared to the official standard. In the monetary findings from Transylvania, the thalers of King Ferdinand III are attested in the hoards from Aghireș (1651),⁵ Cluj-Napoca (1655)⁶ and Turulung (1682),⁷ the latter

³ Huszár 1979, 188/1242.

⁴ Huszár 1979, 14–15.

⁵ Chirilă, Lucăcel 1965.

⁶ Winkler 1975.

⁷ Bader 1968b, 132–133/4.

Monedele maghiare de cincisprezece creițari sunt emisiunile lui Leopold I din anii 1676 (4), 1677 (1), 1678 (3), 1679 (2), 1680 (1), 1681 (3), 1682 (3), 1683 (1), 1684 (1) și 1685 (2). Baterea acestui tip monetar a început în anul 1661 și a continuat, cu mici întreruperi (1666, 1668), până în anul 1699. Emiterea lor a avut la bază standardele monetare fixate, în martie 1659, pentru teritoriile cercului monetar Austria⁹, dar, în cazul monedelor maghiare, iconografia reversului redă imaginea consacrată a Madonei și legenda PATRONA HVNGARIAE. Monedele de cincisprezece creițari bătute de Leopold I pentru plata trupelor militare sunt semnalate prima oară în tezaure descoperite în părțile vestice ale Transilvaniei: Ceica (1677)¹⁰, Târșolț (1678)¹¹ și Rătești (1679)¹². Pătrunderea lor în spațiul intracarpatic se produce ceva mai târziu, primele semnalări fiind în tezaurele de la Zalău (1684)¹³, Dumitrița (1684)¹⁴ și Răscruți (1685)¹⁵. În tezaurele ascunse în intervalul 1661–1687/1688¹⁶, atât

vedere faptul că, pentru intervalul amintit, au fost repertoriate optzeci și două de tezaure, însă patruzeci și două dintre acestea sunt editate sumar, fără identificarea suveranilor emitenți și a datei de emitere a monedelor (vezi Pap 2002).

⁹ Ordonanța monetară prevedea baterea dintr-o marcă vieneză cu titlul de 9 loți (563‰) a unui număr de 43 7/8 monede de cincisprezece creițari, fiecare cu o greutate brută de 6,404 g și una netă de 5,602 g (Huszár 1979, 15).

¹⁰ MȚCO, inv. 48/1–17.

¹¹ Ursu, Lazin 1975.

¹² Bader 1968a.

¹³ Chirilă *et al.* 1985.

¹⁴ Chirilă 1979.

¹⁵ Anghel 1967.

¹⁶ Doar zece din cele douăzeci de tezaure identificate în publicații conțin emisiuni de cincisprezece creițari: Ceica, Târșolț, Rătești, Zalău, Dumitrița, Răscruți, Marghita (MȚCO, inv. 14/1–76), Călanu Mic (Palamariu 1982–1983; Palamariu

being the single published hoard that contains thalers issued by Emperor Leopold I.⁸

The 15 *kreutzer* Hungarian coins are issues of King Leopold I from the years 1676 (4), 1677 (1), 1678 (3), 1679 (2), 1680 (1), 1681 (3), 1682 (3), 1683 (1), 1684 (1) and 1685 (2). Striking of this coinage began in 1661 and continued, with minor interruptions (1666 and 1668), until the year 1699. Their issue was based on the monetary standards laid down in March 1659 for the territories of the Austrian monetary circle,⁹ but, in the case of the Hungarian coins, the iconography of the reverse shows the devoted image of Mary, mother of Jesus and the legend PATRONA HVNGARIAE. The 15 *kreutzer* coins minted by Leopold I to pay military troops are reported in the hoards found in Western Regions of Transylvania: Ceica (1677),¹⁰ Târșolț (1678)¹¹ and Rătești (1679).¹² Their diffusion into the intracarpathian area according to the composition of the hoards happened later, the first finds occurring in hoards from Zalău (1684),¹³ Dumitrița (1684)¹⁴ and

⁸ The statistic is based on a number of forty hoards with a closing date set between 1654 and 1700. It should be borne in mind that for the mentioned period eighty-two hoards were recorded but forty-two of these are scarcely edited, having no identified issuing dates nor knowledge of the sovereigns who struck them (See Pap 2002).

⁹ The Monetary Ordinance stipulated that the minting be done out of the Viennese silver *marca*, with the fineness of 9 lots (563‰), with a number of 43 7/8 15 *kreutzer* type coins, each with a total weight of 6.404 g and net weight of 5.602 g (Huszár 1979, 15).

¹⁰ MȚCO, inv. 48/1–17.

¹¹ Ursu, Lazin 1975.

¹² Bader 1968a.

¹³ Chirilă *et al.* 1985.

¹⁴ Chirilă 1979.

în spațiul intracarpatic, cât și în regiunile vestice, monedele maghiare dețin, în rândul nominalului de cincisprezece creițari, ponderea cea mai mare, ele formând, cu puține excepții¹⁷, seria compactă a emisiunilor din anii 1674–1688.

Imperiul Romano-German

Caracterizate prin varietate, monedele Imperiului Romano-German bătute după diverse sisteme monetare se împart în: taleri și subdiviziunile acestuia, emisiuni de cincisprezece creițari, de doi creițari și de șase groși, ce provin din monetăriile Sileziei și cele ale cercurilor monetare Austria, Saxonia Superioară, Franconia, Westfalia și Bavaria.

	Austria	Silezia	Saxonia Superioară	Franconia	Westfalia	Bavaria
taler	4	-	-	-	-	-
2/3 taler	-	-	2	-	1	-
1/3 taler	-	-	1	-	-	-
1/4 taler	-	-	2	-	-	-
1/6 taler	-	-	1	1	-	-
15 creițari	6	4	-	-	-	-
1/2 batzen	-	-	-	-	-	1
6 groși	-	-	1	-	-	-

Tab. 1. Ponderea numerică a nominalurilor imperiale pe unități monetare emitente

Cercul monetar Austria. După monedele maghiare, din punct de vedere cantitativ, urmează emisiunile

1984–1985, 279–281), Chijic (MȚCO, inv. 12/1–89) și Terebești (Chirilă, Zdroba 1968, 99–119).

¹⁷ Tezaurile descoperite la Ceica, Zalău, Răscruți, Călanu Mic și Terebești.

Răscruți (1685).¹⁵ In the hoards hidden between 1661–1687/1688,¹⁶ both in the intracarpathian and Western Regions of Transylvania, the Hungarian issues bear, among the 15 *kreutzer* type coins, the largest share and constitute – with few exceptions,¹⁷ the compact series of issues of the years 1674–1688.

The Holy Roman Empire

Characterized by variety, the coins of the Holy Roman Empire minted after various monetary systems are divided into: thalers and its subdivisions, issues of 15 *kreutzer*, 2 *kreutzer* and 6 *groschen* which stem from the mints of Silesia and monetary circles of Austria, Upper Saxony, Franconia, Westphalia and Bavaria.

Monetary circle of Austria. After the Hungarian coins, in terms of quantity, next in line are the issues of the Austrian monetary circle: three thalers fashioned in the mint of Hall (Tyrol), one thaler and a piece of 15 *kreutzer* minted at Graz (Styria) and five pieces of 15 *kreutzer* minted at Vienna (Lower Austria). One of the

¹⁵ Anghel 1967.

¹⁶ Only ten of the twenty published hoards contain 15 *kreutzer* type coins: Ceica, Târsolț, Rătești, Zalău, Dumitrița, Răscruți, Marghita (MȚCO, inv. 14/1–76), Călanu Mic (Palamariu 1982–1983; Palamariu 1984–1985, 279–281), Chijic (MȚCO, inv. 12/1–89) and Terebești (Chirilă, Zdroba 1968, 99–119).

¹⁷ Hoards discovered at Ceica, Zalău, Răscruți, Călanu Mic and Terebești.

monetare ale cercului Austria: trei taleri bătuti în monetăria din Hall (Tirol), un taler și o monedă de cincisprezece creșari bătute la Graz (Stiria) și cinci piese de cincisprezece creșari bătute la Viena (Austria Inferioară). Unul dintre talerii tirolezi este o emisiune din anul 1612 bătută de împăratul

Rudolf al II-lea. Astfel de prezențe târzii ale talerilor acestui suveran (proveniți însă din monetăriile Austriei Inferioare și Boemiei) sunt semnalate în descoperirile de la Cluj-Napoca (1655), Turulung (1682) și Marghita (1686), primele două având caracterul așa-numitelor tezaure monetare de acumulare. Dacă aceste monede provin de pe piața monetară locală sau au pătruns în Transilvania abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea este dificil de precizat, în compoziția tezaurelor de la sfârșitul secolului al XVI-lea fiind identificate exclusiv emisiuni ale monetăriilor Regatului Ungariei¹⁸. Ceilalți doi taleri ai monetăriei din Hall, emisiuni din anul 1621, aparțin arhiducelui Leopold al V-lea. În Transilvania, talerii arhiducelui sunt semnați în tezaurele intracarpate de la Aghireș (1651) și Cluj-Napoca (1655), acesta din urmă având în compoziție patruzeci și opt de taleri ai arhiducelui, bătuti între anii 1620 și 1632.

Monedele bătute la Graz sunt: un taler din anul

	Austria	Silesia	Upper Saxony	Franconia	Westphalia	Bavaria
Thaler	4	-	-	-	-	-
2/3 Thaler	-	-	2	-	1	-
1/3 Thaler	-	-	1	-	-	-
1/4 Thaler	-	-	2	-	-	-
1/6 Thaler	-	-	1	1	-	-
15 Kreuzer	6	4	-	-	-	-
1/2 Batzen	-	-	-	-	-	1
6 Groschen	-	-	1	-	-	-

Tab. 1. The share of Imperial denominations according to units of monetary issue

Tyrolean thalers was issued in 1612 by Emperor Rudolf II. Such late appearances of the thalers belonging to this sovereign (from the mints of Lower Austria and Bohemia) are reported in the finds from Cluj-Napoca (1655), Turulung (1682) and Marghita (1686) – the first two having characteristics of so-called “saving hoards”. Whether these coins came from the local money market or entered Transylvania as late as the second half of the 17th century is difficult to state: the published hoards dated to end of the 16th century contain solely issues struck by the Kingdom of Hungary.¹⁸ The other two thalers from Hall, minted in 1621, belong to Archduke Leopold V. In Transylvania, the thalers of the Archduke are flagged in the intracarpate hoards from Aghireș (1651) and Cluj-Napoca (1655), the latter being composed of forty-eight thalers of the Archduke, minted between 1620 and 1632.

¹⁸ Avem în vedere tezaurele de la Slătinița (Chirilă, Dănilă 1976) și Oradea (Bratu, Vestale 1971).

¹⁸ Considering the finds at Slătinița (Chirilă, Dănilă 1976) and Oradea (Bratu, Vestale 1971).

1651 al împăratului Ferdinand al III-lea și o piesă de cincisprezece creițari din anul 1661 bătută de Leopold I. Talerii lui Ferdinand al III-lea apar în număr relativ însemnat în tezaurele transilvane, predominând însă emisiunile maghiare și austriece¹⁹. Monedele stiriene de cincisprezece creițari, în ciuda perioadei lungi de batere a monetăriei din Graz²⁰, sunt prezente rarissime, o primă semnalare fiind emisiunea monetară din 1664 din lotul descoperit la Răscruți (1685). Până spre sfârșitul secolului al XVII-lea numărul lor rămâne redus, emisiunile stiriene fiind identificate în tezaurele descoperite în părțile vestice ale Transilvaniei: Oradea (1697)²¹, Târcaia (1698)²² și Gepiș (1700)²³.

Emisiunile monetare vieneze de cincisprezece creițari aparțin anilor 1661 (2), 1663 (2) și 1664 (1). În statistica făcută pe baza tezaurelor transilvane închise în intervalul cronologic 1659–1687/1688, le revine locul secund, plasându-se la o distanță semnificativă față de emisiunile maghiare. Pătrunderea lor în părțile vestice ale Transilvaniei, asemeni emisiunilor maghiare, este atestată pentru cea de-a doua jumătate a deceniului opt, o primă semnalare fiind în tezaurul de la Târșolț (1678)²⁴. Majoritatea monedelor aparțin deceniului șapte (1660–1664), fapt

The coins minted in Graz are: one thaler from 1651, for the Emperor Ferdinand III, and one piece of 15 *kreutzer* from 1661 issued for Leopold I. The thalers of Ferdinand III appear in considerable number in the hoards found in Transylvania, primarily however we encounter Hungarian and Austrian issues.¹⁹ The Styrian currencies of 15 *kreutzer*, despite the long period of mintage in Graz,²⁰ are rare appearances in Transylvania, firstly signalled by the issue of 1664 from the hoard found at Răscruți (1685). Until the late 17th century, their number remains low, Styrian coins are identified in hoards found in Western Regions of Transylvania: Oradea (1697),²¹ Târcaia (1698)²² and Gepiș (1700).²³

The Viennese 15 *kreuzer* coins belong to the years 1661 (2), 1663 (2) and 1664 (1). The statistics submitted on the basis of the Transylvanian hoards with closing dates between 1659–1687/1688, come in second on the scale, showing a significant difference in quantity compared to Hungarian issues. Their infiltration into Western Regions of Transylvania, similar to Hungarian issues, is attested to the second half of the eighth decade, a first indication being the hoard of Târșolț (1678).²⁴ Most of the coins belong to the seventh decade (1660–1664), due to the volume

¹⁹ Vezi tezaurele menționate anterior: Aghireș (4 piese), Cluj-Napoca (32 de piese) și Turulung (5 piese).

²⁰ Monetăria din Graz a bătut monedă de cincisprezece creițari în anii: 1661–1665, 1675–1680, 1682 și 1694–1696 (Jungwirth 1975).

²¹ Chirilă, Dumitrașcu 1972.

²² MȚCO (inv. 18/1–160).

²³ MȚCO (13/1–154).

²⁴ Monedele vieneze de cincisprezece creițari au fost identificate în șase din cele douăzeci și unu de tezaure publicate detaliat: Târșolț (2 piese), Rătești (7 piese), Zalău (2 piese), Călanu Mic (4 piese), Chijic (4 piese) și Terebești (5 piese).

¹⁹ See the hoards from Aghireș (4 pieces), Cluj-Napoca (32 pieces) and Turulung (5 pieces).

²⁰ The Graz mint issued 15 *kreutzer* coins in: 1661–1665, 1675–1680, 1682 and 1694–1696 (Jungwirth 1975).

²¹ Chirilă, Dumitrașcu 1972.

²² MȚCO (inv. 18/1–160).

²³ MȚCO (13/1–154).

²⁴ Viennese coins (15 *kreutzer*) have been identified in six of the twenty-one published hoards: Târșolț (2 pieces), Rătești (7 pieces), Zalău (2 pieces), Călanu Mic (4 pieces), Chijic (4 pieces) and Terebești (5 pieces).

datorat volumului producției monetare²⁵, emisiunile din deceniile opt (1674–1676) și nouă (1682–1685) fiind sporadice și puțin numeroase.

Silezia. Categoria monedelor de cincisprezece creițari este completată cu emisiunile sileziene bătute în monetăria din Breslau: o monedă din anul 1663 emisă în numele împăratului Leopold I și trei piese bătute în numele ducilor Ludwig zu Liegnitz și Georg III zu Brieg între anii 1662 și 1664. Monedele imperiale de cincisprezece creițari²⁶ bătute la Breslau pătrund în spațiul transilvan într-o cantitate ce le asigură un loc trei, la o distanță relativ apropiată de moneda vieneză²⁷. Ducii de Liegnitz și de Brieg au început baterea monedelor de cincisprezece creițari în anul 1659 și au continuat până în anii 1663, respectiv 1664²⁸. În spațiul transilvan, ele au circulat împreună cu celelalte emisiuni de acest tip, data pătrunderii lor fiind fixată de același tezaur de la Târșolț, cândva pe parcursul

of production,²⁵ issues of the eighth (1674–1676) and ninth decade (1682–1685) being sporadic and low in number.

Silesia. The category 15 *kreutzer* type coins is completed by the Silesian issues, struck in the Breslau mint: a coin from 1663 for Leopold I and three coins from 1662 and 1664 for the Dukes Ludwig of Liegnitz and Georg III of Brieg. The Imperial coins produced at Breslau²⁶ arrive in the Transylvanian area in a quantity that confers to it the third place, relatively close to Viennese coinage.²⁷ The Dukes of Liegnitz and Brieg began minting 15 *kreutzer* coins in the year 1659 and continued until the years 1663 and 1664 respectively.²⁸ In Transylvania they circulated along with other issues of this type, the date of their entry being tied to the same hoard of Târșolț, sometime during the eighth decade. In the twenty-one Transylvanian hoards recorded for the interval of 1659–1687/1688, the coins of the Dukes mentioned above have been identified in three, respectively

²⁵ Conform literaturii numismatice, în monetăria din Viena între anii 1660 și 1665 s-au bătut aproximativ 26 milioane de monede de cincisprezece creițari (*apud* Buza 1973, 157). După această dată, baterea acestui nominal în monetăria vieneză a continuat, cu mari întreruperi (1665–1673, 1677–1681, 1686–1692), până în anul 1696, când emiterea lor a fost sistată (Jungwirth 1975).

²⁶ Monetăria din Breslau a bătut monedă de cincisprezece creițari în numele lui Leopold I în anii: 1659–1665, 1674–1676 și 1692–1696 (Friedensburg, Seger 1901, 8–11; Jungwirth 1975, 9–89).

²⁷ Monedele de cincisprezece creițari ale împăratului Leopold I sunt semnalate în șase din cele douăzeci și unu de tezaure avute în vedere: Rătești (1679), Zalău (1684), Dumitrița (1684), Răscruci (1685), Chijic (1687) și Terebești (1688). Anii de emitere aparțin deceniilor șapte (1662, 1663, 1664) și opt (1672, 1676), anul 1663 fiind cel mai bine reprezentat (nouă din cele cincisprezece exemplare).

²⁸ Saurma-Jeltsch 1883, 7; Friedensburg, Seger 1901, 30.

²⁵ According to Numismatic literature, between 1660 and 1665 the Vienna mint produced about 26 million coins of 15 *kreutzer* (*apud* Buza 1973, 157). After this date, the minting of this denomination in the Vienna mint continued, with disruptions (1665–1673, 1677–1681, 1686–1692) until 1696, when it ceased (Jungwirth, 1975).

²⁶ The mint of Breslau produced 15 *kreutzers* in the name of Leopold I in the years: 1659–1665, 1674–1676 and 1692–1696 (Friedensburg, Seger 1901, 8–11; Jungwirth 1975, 9–89).

²⁷ 15 *kreutzer* coins of Emperor Leopold I are reported in six of the twenty-one revised hoards: Rătești (1679), Zalău (1684), Dumitrița (1684), Răscruci (1685), Chijic (1687) and Terebești (1688). The minting years relate to the seventh (1662, 1663, 1664) and eighth decades (1672, 1676), the year 1663 being the most represented (nine out of fifteen examples).

²⁸ Saurma-Jeltsch 1883, 7; Friedensburg, Seger 1901, 30.

deceniul opt. În cele douăzeci și unu de tezaure transilvane, repertoriate pentru intervalul cronologic 1659–1687/1688, monedele ducilor menționați au fost identificate în patru, respectiv trei dintre ele, numărul redus explicându-se prin sistarea timpurie a baterii acestor monede, odată cu moartea celor doi emitenți.

Cercul monetar Saxonia Superioară. Uniunea Brandenburg-Prusia și Ducatul Saxonia-Weimar (aparținătoare cercului monetar Saxonia Superioară) alimentează lotul de la Groșii Noi cu monede bătute după standardele a două sisteme monetare distincte: pe de o parte, multiplii groșului, bătuți în teritoriile prusace conform sistemului monetar polonez, iar pe de altă parte, submultiplii talerului, emiși după standardele sistemului monetar adoptat în anul 1667 la Zinna de către reprezentanții cercurilor monetare saxone.

Primei categorii îi aparțin cele două monede de optsprezece groși (*Ort*) emise de Georg Wilhelm (1619–1640), respectiv moneda de șase groși (*Sechsteltaler*) bătută de Friedrich Wilhelm (1640–1688), ambii electori de Brandenburg și, după anul 1618, duci ai Prusiei. Baterea monedelor de tip polonez a continuat pentru teritoriile prusace și după realizarea uniunii dintre Margraviatul de Brandenburg și Prusia ducală, modificările survenind doar în privința etalonului monetar urmat. Ducele Georg Wilhelm a emis cu intermitențe în monetăria din Königsberg nominalurile: *Ort* ($1/4$ *Reichstaler*), *Groschen*, *Dreipölker* și *Schilling*. Dintre acestea, frecvent în tezaurele transilvane se regăsesc monedele de tip *Dreipölker* (un groș și jumătate), nominalul

four of them, the reduced number explained by the early cessation of the minting of these coins, concurrent with the death of two issuers.

Upper Saxony monetary circle. The Brandenburg-Prussia Union and the Duchy of Saxony-Weimar feeds the hoard with coins minted after the standards of two separate monetary systems: on the one hand, multiples of groschen minted in the Prussian territories under the Polish monetary system, and on the other hand, submultiples of the thaler as issued by the monetary system adopted in the year 1667 in Zinna by representatives of the Saxon monetary circles.

Two currencies belong to the first category: 18 *groschen* (*Ort*) issued by Georg Wilhelm (1619–1640), and 6 *groschen* (*Sechsteltaler*) issued by Friedrich Wilhelm (1640–1688), both electors of Brandenburg, and after the year 1618, Dukes of Prussia. Polish-type coins continued to be minted on Prussian territories even after the Union of the Margraviate of Brandenburg and the Duchy of Prussia, changes occurring only in respect of the monetary standard. Duke Georg Wilhelm struck the next currencies intermittently from Königsberg mint: *Ort* ($1/4$ *Reichstaler*), *Groschen*, *Dreipölker* and *Schilling*. Among them, in the hoards from Transylvania, the *Dreipölker* type coins ($1\frac{1}{2}$ *groschen*) are more frequent, the *Ort* type coins bearing only vague or erroneous reportings.²⁹ Issues of the

²⁹ In a hoard buried around 1688 at Satu Mare, Francisc Pap (2002, 140) indicates with the right of the issuer Brandenburg an *Ort* type coins. In the Călanu Mic hoard is mentioned a piece of 18 *groschen* (*Ort*) issued by Georg Wilhelm for Brandenburg in 1625 (*sic!*), referencing the wrong catalog of Hutten-Czapski 6654, which contained a *Dreipölker* (Palamariu 1982–1983, 304).

Ort cunoscând doar semnalări vagi sau eronate²⁹. Emisiunile din tezaurul de la Groșii Noi aparțin anilor 1622–1624, perioadă de maximă intensitate a producției acestui tip în monetăria menționată³⁰. Succesorul său, Friedrich Wilhelm a continuat emiterea pentru teritoriile prusace subordonate a tipurilor monetare conforme sistemului polonez, renunțând însă la moneda de un groș și introducând-o pe aceea de șase groși (6 *Gröscher*). Emiterea monedei de șase groși a început în anul 1658, însă baterea ei a suferit o serie de întreruperi, fiind reluată abia în 1679 și sistată definitiv în anul 1689³¹. Prezența ei este relativ bine aspectată în circulația monetară din Transilvania, fiind semnalată pe parcursul deceniului opt în tezaurele sălăjene de la Zalău (1684) și Petrindu (1685)³², și, mult mai frecvent și în număr sporit, pe parcursul deceniului următor³³.

Celelalte două emisiuni monetare bătute de Friedrich Wilhelm – moneda de 1/3 taler și cea de 1/6 taler –, la care se alătură emisiunile de 2/3 taler ale ducelui Johann Ernst al II-lea de Saxonia-Weimar, țin de sistemul monetar al

Groșii Noi hoard belong to the years 1622–1624, the period of maximum intensity of production of this type in the named mint.³⁰ His successor, Friedrich Wilhelm continued issuing coinage for Prussian subordinated territories, types conforming to the Polish monetary system, giving up on the groschen and introducing 6 *groschen* (6 *Gröscher*) type coins. The issue of 6 *groschen* type currency began in 1658, but it suffered a series of outages, being resumed only in 1679, and terminated in the year 1689.³¹ Its presence is relatively well represented in the monetary circulation of Transylvania, being reported throughout the eighth decade in the hoards of Sălăj county from Zalău (1684) and Petrindu (1685)³² and, much more frequently and in greater number, over the next decade.³³

The other two issues of Friedrich Wilhelm – the 1/3 thaler and the 1/6 thaler – joined by the issues of the 2/3 thaler of Johann Ernst II, Duke of Saxony-Weimar, relate to the monetary system of the thaler. Manufacturing fractional thalers began following the decision of the representatives of electoral Saxony, Brandenburg and the Duchy of Brunswick-Lüneburg meeting in August of 1667 at Zinna (near Wittenberg). Dissatisfied with the monetary course established at the Colloquy of Ratisbon (1541) by the delegations of Bavaria and Swabia, Franconia monetary circles, representatives of the Saxon

²⁹ Într-un tezaur ascuns în preajma anului 1688 la Satu Mare, Francisc Pap (2002, 140) semnaleză în dreptul emitentului Brandenburg o monedă de tip *Ort*. În tezaurul de la Călanu Mic este menționat un *Ort* emis în 1625 de Georg Wilhelm pentru Brandenburg (*sic!*), cu trimitere greșită la catalogul lui Hutten-Czapski 6654, unde figurează un *Dreipölder* (Palamariu 1982–1983, 304).

³⁰ Neumann 1998/I, 220 (1621 – 585.448 de monede, 1622 – 1.588.751 de monede, 1623 – 1.055.347 de monede, 1624 – 2.334.429 de monede, 1625 – 353.429 de monede și 1626 – 55.629 de monede).

³¹ Neumann 1998/I, 369.

³² Chirilă, Lucăcel 1978.

³³ Vezi tezaurele descoperite la Apold (Dudău, László 2008) și Oroiu (Pap 2002, 120).

³⁰ Neumann 1998/I, 220 (1621 – 585,448 coins, 1622 – 1,588,751 coins, 1623 – 1,055,347 coins, 1624 – 2,334,429 coins, 1625 – 353,429 coins and 1626 – 55,629 coins).

³¹ Neumann 1998/I, 369.

³² Chirilă, Lucăcel 1978.

³³ See hoards discovered at Apold (Dudău, László 2008) and Oroiu (Pap 2002, 120).

talerului. Baterea submultiplilor talerului a început ca urmare a deciziei reprezentanților Saxoniei electorale, Brandenburgului și Ducatului Braunschweig-Lüneburg, întruniți în august 1667 la Zinna (în apropiere de Wittenberg). Nemulțumiți de cursul monetar stabilit în Dieta de la Ratisbona de către delegații cercurilor monetare Suabia, Bavaria și Franconia, reprezentanții cercurilor saxone (deținătoare de exploatare miniere) au adoptat un nou sistem monetar, cunoscut sub numele de *Zinnascher Münzfuß*. Conform acestuia, dintr-o marcă de Köln se putea bate un număr de 10 ½ taleri, fiecare taler având un cursul de 90 de creștari sau 24 de *gute Groschen*, însă moneda în sine a încetat a mai fi bătută, devenind monedă de calcul. Locul talerului în circulație a fost luat de submultipli cu valori nominale de 2/3, 1/4 și 1/6 dintr-un taler³⁴.

Monedele de 2/3 taleri (*Zweidritteltaler* sau *Gulden*) sunt, așa cum am amintit anterior, emisiunile ducelui saxon Johann Ernst al II-lea, una dintre monede fiind emisă la Gotha în 1677, cealaltă având anul ilizibil. Cea mai timpurie atestare într-un tezaur transilvan a guldenilor acestui emitent o avem în lotul de la Zalău (1684), ei fiind semnalati ulterior și în tezaurul de la Terebești (1688). Moneda de 1/3 taler (*Dreitteltaler* sau ½ *Gulden*) a lui Friedrich Wilhelm a fost emisă în 1672, în atelierul monetar din Crossen, fiind singurul exemplar atestat până în prezent în tezaurele transilvane datate înainte de sfârșitul secolului al XVII-lea. Dintre monedele acestui emitent, mai bine reprezentate în masa monetară circulantă în Transilvania sunt monedele de 1/6 taler

circle (holder of mining concessions) adopted a new monetary system known as *Zinnascher Münzfuß*. According to new decisions, from a silver *marca* of Cologne a number of 10 ½ thalers may be minted with a rate of 90 *Kreutzer* or 24 *gute Groschen*, but the coin itself ceased to be minted, becoming the money of account; the place of the thaler was taken by the fractional coins with face value of 2/3, 1/4 and 1/6 thaler.³⁴

The 2/3 thaler (*Zweidritteltaler* or *Gulden*) are issues of the Saxon Duke Johann Ernst II, one of the coins being struck in Gotha in 1677, but on the other the minting year is illegible. The earliest attestation of gulden minted by the above mentioned issuer is the hoard from Zalău (1684), they can be placed later also in the case of the hoard of Terebești (1688). The 1/3 thaler (*Dreitteltaler* or ½ *Gulden*) of Friedrich Wilhelm was issued in 1672 at the monetary workshop of Crossen; until now we do not know another example reported concerning the Transylvanian hoards dated before the end of the 17th century. Among the coins of this issuer, better represented in the monetary circulation of Transylvania, are the 1/6 thaler (*Sechsteltaler*), found in hoards of Târșolț (1678) and Marghita (1686).

Franconian circle. The monetary system adopted at Zinna was rejected by the House of Austria and the monetary circles of Swabia, Bavaria and Franconia. The coinage of 1/6 thaler in the Principality of Brandenburg-Ansbach II, after the standards laid down at Zinna, is due to the allegiance of

³⁴ Engel, Serrure 1897, 128; Schrötter 1930, 757.

³⁴ Engel, Serrure 1897, 128; Schrötter 1930, 757.

(*Sechsteltaler*), întâlnite în tezaurele de la Târșolt (1678) și Marghita (1686).

Cercul monetar Franconia. Sistemul monetar adoptat la Zinna a fost respins de către Casa de Austria și cercurile monetare Suabia, Bavaria și Franconia. Emiterea monedei de 1/6 taler în Principatul Brandenburg-Ansbach II, după standardele stabilite la Zinna, se datorează apartenenței principatului francon la Casa de Brandenburg³⁵, principele emitent, Johann Friedrich (1667–1686), folosind pe aversul monedei titlul de Margraf de Brandenburg (*Marchio Brandenburgensis*). Monede de 1/6 taler emise în anii 1676–1679, în atelierul monetar din Swabach se regăsesc în tezaurele de la Rătești (1679), Răscruci (1685), Chijic (1687) și Terebești (1688).

Cercul monetar Bavaria. Din afara sistemului monetar stabilit la Zinna provine jumătatea de batzen (*Halbbatzen*) emisă de ducele Maximilian I al Bavariei (din anul 1623 prințul elector). Datorită anului emiterii (1624) există tendința de a încadra această piesă în categoria monedelor devalorizate ale perioadei *Kipper- und Wipperzeit*, însă schimbarea politică din anul 1623 a fost însoțită de o nouă ordine monetară, menită să reglementeze problemele datorate cheltuielilor de război și haosului creat de monedele devalorizate. Noile emisiuni de tip *Halbbatzen*, ce aveau înscrisă pe revers valoarea nominală de 2 creițari (*Zwei Kreuzer*), au fost emise între anii 1623–1636. Standardele de batere au fost stabilite în cadrul dietei din aprilie 1623 de la Augsburg, care a hotărât revenirea la valorile talerului imperial din anul

the Franconian principality to the House of Brandenburg,³⁵ the issuing prince Johann Friedrich (1667–1686) using the title *Marchio Brandenburgensis* on the obverse legend. Coins of 1/6 thaler struck in the years 1676–1679 at the Swabach mint are found in hoards from Rătești (1679), Răscruci (1685), Chijic (1687) and Terebești (1688).

Bavarian monetary circle. The ½ batzen (*Halbbatzen*) issued by Duke Maximilian I of Bavaria (elector from 1623) comes from outside the monetary system established at Zinna. Due to the minting date (1624) there is a tendency to assign this coin to the category of depreciated currencies of the *Kipper- und Wipperzeit* period, but the political change in 1623 was accompanied by a new monetary order intended to regulate issues due to the costs of war and chaos created by devastating devaluation and currency debasement. New *Halbbatzen* type coins, inscribed on the reverse with the face value of 2 kreutzer (*Zwei Kreuzer*), were issued between 1622–1636. Standards of mintage were established within the Diet in April 1623 at Augsburg, which decided to return to the values of the Imperial thaler as in 1566,³⁶ and in relation to this, the mintage out of a

³⁵ Engel, Serrure 1897, 317–319.

³⁶ According to the decision of the representatives of the monetary circles Lower Rhine, Upper Rhine and Bavaria, the thaler was to be issued according to the standard established in 1566 for the Imperial thaler (*Reichsthaler*): from a silver *marca* of Cologne with a fineness of 14 2/9 lots (853 1/3‰) were going to be minted 8 thalers, each weighing 29.23 g. In relation to small currency, however, the course wasn't of 68 kreutzer but 90 kreutzer, the kreutzer depreciating versus the year 1566 by almost one third (Engel, Serrure 1897, 125; Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 51).

³⁵ Engel, Serrure 1897, 317–319.

1566³⁶ și, în raport cu acestea, baterea dintr-o marcă de Köln cu o finețe de 7 loți a unui număr de 210 monede de o jumătate de batzen (1,11 g). La scurtă vreme, în iulie 1623, s-a încercat creșterea valorii monedelor mărunte, dintr-o marcă de Köln cu o finețe de 7 1/4 loți urmând a fi bătute 196 de monede de o jumătate de batzen (1,19 g)³⁷. Standardele monetare nu au fost respectate și în anul 1637 baterea acestei monede a fost sistată. Jumătățile de batzen bavarize sunt rare în descoperirile transilvane³⁸, singura semnalare o avem în tezaurul de la Chișcău, ascuns cândva în preajma anului 1692³⁹. Este vorba, la fel ca și în cazul tezaurului de la Groșii Noi, de o emisiune din anul 1624, an în care baterea monedele de acest tip s-a făcut în cantități impresionante⁴⁰.

³⁶ Conform hotărârii reprezentanților cercurilor monetare Rinul de Jos, Rinul de Sus și Bavaria, talerul urma să fie bătut după standardul stabilit în 1566 pentru talerul imperial (*Reichsthaler*): dintr-o marcă de Köln cu un titlu de 14 2/9 loți (853 1/3‰) urmau a fi bătuți 8 taleri, fiecare cu o greutate de 29,23 g. În raport cu moneda mărunță, cursul nu era însă de 68 de creițari, ci de 90 de creițari, creițarul deprecindu-se față de anul 1566 cu aproape o treime (Engel, Serrure 1897, 125; Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 51).

³⁷ În octombrie 1624, finețea mărcii a fost stabilită la 7 9/8 loți (450‰), numărul monedelor bătute crescând la 197 de bucăți (Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 53).

³⁸ Numărul redus al descoperirilor monetare poate fi explicat parțial prin încercarea ducelui Bavariei de a păstra noua monedă între granițele statului, întrebuițând-o în cantități limitate la plata trupelor militare (Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 51).

³⁹ Toma 2010, 290 (cu încadrarea eronată în rândul emisiunilor devalorizate).

⁴⁰ Punctul culminant al baterii jumătăților de batzen se situează în anul 1624, fapt reflectat cu claritate de statistica descoperirilor monetare din Bavaria, unde emisiunile monetare din acest an dețin, în mod detașat, ponderea cea mai mare (Klose 2001, 257/Tab. 1).

marca of Cologne (with a fineness of 7 lots) of 210 coins of ½ *batzen* (1.11g). Shortly after, in July 1623, an increase of the value of the small change was attempted; therefore from a Cologne *marca*, having a fineness of 7 ¼ lots, 196 *Halbbatzen* coins (1.19 g) were supposed to be minted.³⁷ Monetary standards were not met, and in 1637 minting of this coin was ceased. The Bavarian ½ *batzen* coins are rare finds in Transylvania,³⁸ the only indication we have is in the hoard of Chișcău, buried sometime around the year 1692.³⁹ It is, as in the hoard from Groșii Noi, an issue from 1624, the year when these coins were minted in impressive amounts.⁴⁰

Westphalia monetary circle. Political entities belonging to the circle, located between the United Provinces and Lower Saxony, kept their monetary systems altogether particular. In the Groșii Noi hoard rest a silver guilder (*Gulden*) with a face value of 28 *stuivers*, issued by the Count of Oldenburg, Anton Günther (1603–1667). The guilder is without an attested year of issue, on the obverse we read the name and title FLOR(enus) AN(tonii) GV(ntheri)

³⁷ In October 1624, the fineness of the silver *marca* used was set to 7 9/8 lot (450‰), the number of coins issued was 197 pieces (Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 53).

³⁸ The reduced number of monetary finds may be explained partially through the Duke of Bavaria trying to keep the new currency within State borders, using it in limited quantities to pay military troops (Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 51).

³⁹ Toma 2010, 290 (with erroneous incadrating along the line of depreciated currencies).

⁴⁰ The climax of the output of ½ *batzen* happens in 1624, a fact clearly reflected by the statistics of numismatic finds from Bavaria, where issues of this year hold, in a detached way, the largest share (Klose 2001, 257/Tab. 1).

Cercul monetar Westfalia. Entitățile politice aparținătoare cercului monetar Westfalia, situat între Provinciile Unite și Saxonia Inferioară, au păstrat sistemele lor monetare cu totul particulare. În tezaurul de la Groșii Noi se păstrează un florin de argint (*Gulden*) cu valoarea de 28 *stuivers*, emis de contele de Oldenburg, Anton Günther (1603–1667). Florinul, fără milesim, redă pe avers titulatura comitelui FLOR(enus) AN(tonii) GV(ntheri) C(omitis) O(ldenburgici) E(t) D(elmenhorstensis) D(ominus) I(n) IE(ver) E(t) K(niphausen), iar pe revers acvila imperială și titulatura împăratului Ferdinand al III-lea (1637–1657)⁴¹. Guldenii de Oldenburg sunt semnalați în spațiul transilvan doar în Banat și Crișana, în tezaurele descoperite în localitățile Toc (jud. Arad), Denta (jud. Timiș) și Tulca (jud. Bihor)⁴². Considerați a fi bătuți pentru comerțul cu Levantul, aceste emisiuni apar (alături de monedele Provinciilor Unite ale Țărilor de Jos) în tezaurele din teritoriile extracarpătice din deceniile șase și șapte ale secolului al XVII-lea⁴³.

Regatul Poloniei și teritoriile dependente

O categorie distinctă o formează cele nouăsprezece monede poloneze emise în secolele XV–XVII. Seria emisiunilor monetare poloneze se deschide cu două monede de o jumătate de groș (*pólgrosz*) ale regelui Ioan Albert (1492–1501). Polgroșii sunt

⁴¹ Ana-Maria Velter și Constanța Știrbu (2002, 279–280), studiind tezaurele din Țara Românească, Moldova și Dobrogea, ce conțin florini de argint emiși de orașele Emden și Oldenburg, înclină să fixeze data de batere a acestor monede între anii 1637 și 1650.

⁴² Pap 2002, 70, 175, 176.

⁴³ *Tezaure Chișinău* 1994, 57/35, 58/36, 62/41; Savu *et al.* 2001, 197–206; Velter, Știrbu 2002, 279, 300–301; Vilcu 2009, 53–56.

C(omitis) O(ldenburgici) E(t) D(elmenhorstensis) D(ominus) I(n) IE(ver) E(t) K(niphausen) and on the reverse the Imperial Eagle and the name of the Emperor Ferdinand III (1637–1657).⁴¹ The guilders of Oldenburg are attested in Transylvania only in Banat and Crișana region, in the hoards found in the localities Toc (Arad county), Denta (Tulca county) and Bihor county.⁴² Considered to be minted for trade with the Levant, this coinage appears (along with the currencies of the United Provinces of the Netherlands) in hoards of the extracarpathian region in the sixth and seventh decades of the 17th century.⁴³

The Kingdom of Poland and Dependencies

A separate category is formed by the nineteen Polish coins issued in the 15th–17th centuries. The Polish monetary series opens with two coins of half-groschen (*pólgrosz*) of King John Albert (1492–1501). The half groschen lack minting year, but the sign of the Royal Treasurer, Peter Kurozwecki, restricts their coinage, placing it between 1492 and 1499. From the perspective of monetary standards, from a silver *marca* of 6 lots there supposed to be minted 96 half groschen of Kraków, each with a weight of 1.03 g, of which 0.774 g represent silver.⁴⁴ The half

⁴¹ Ana-Maria Velter and Constanța Știrbu (2002, 279–280) studying the hoards from Wallachia, Moldavia and Dobruja, which contain silver florins issued by the cities of Oldenburg and Emden it determines them to fix the issuing date of these coins between 1637 and 1650.

⁴² Pap 2002, 70, 175, 176.

⁴³ *Tezaure Chișinău* 1994, 57/35, 58/36, 62/41; Savu *et al.* 2001, 197–206; Velter, Știrbu 2002, 279, 300–301; Vilcu 2009, 53–56.

⁴⁴ Gumowski 1960, 201. According to information provided by Andrzej Mikołajczyk (1988a, 266), the *polgros* of king John Albert had a weight of 0.88 g, of which the amount of silver was between 372‰ – 590‰.

fără milesim, însă semnul monetar al trezorerului Coroanei, Peter Kurozwęcki, restrânge intervalul de batere al acestora, plasându-l între anii 1492 și 1499. Din perspectiva standardelor monetare, dintr-o marcă de argint cu o puritate de 6 loți trebuia să fie bătută 96 de polgroși cracovieni, fiecare cu o greutate brută de 1,03 g, din care argintul reprezenta 0,774 g⁴⁴. Jumătatea de groș bătută de Sigismund I (1506–1548) aparține grupului de monede emise între anii 1507 și 1511 în monetăria din Cracovia, după standardele legiferate în aprilie 1507, prin care cantitatea de argint pur conținută era redusă la jumătate⁴⁵. Noul standard monetar a cauzat o serie de plângeri, soluționate prin închiderea monetăriei din Cracovia în anul 1511 și interzicerea baterii jumătăților de groși în 1516, în cadrul Seimului întrunit la Piotrków Trybunalski (Petrikau). Circulația îndelungată a polgroșilor din tezaurul de la Groși Noi se reflectă în starea lor de conservare și prezența perforațiilor. În tezaurule transilvane, polgroșii apar abia spre sfârșitul deceniului opt al secolului al XVI-lea⁴⁶, continuând să fie prezenți până spre sfârșitul deceniului trei al

groschen minted by Sigismund I (1506–1548) belongs to the group of issues struck between 1507 and 1511 in the Kraków mint, after standards legislated in April 1507, whereby the amount of pure silver contained was reduced to half.⁴⁵ The new monetary standard caused a number of complaints, resolved by closing the Kraków mint in the year 1511 and the prohibition of minting of the half groschen coins in 1516, within the Sejm gathered in Piotrków Trybunalski (Petrikau). The long circulation life of half groschen coins from the Groși Noi hoard is reflected in their state of conservation and the presence of perforations. In the hoards found in Transylvania, the half groschen appear only towards the end of the eighth decade of the 16th century,⁴⁶ continue to be present until the end of the third decade of the 17th century, after this time their presence becoming sporadic.⁴⁷

Simultaneously with the half groschen of Kraków issued by John Albert and Sigismund I, circulated in Transylvania the Prussian groschen issued by Sigismund I at the mint of Toruń (Thorn), between 1528 and 1535.⁴⁸ The realization of monetary union

⁴⁴ Gumowski 1960, 201. Conform informațiilor oferite de Andrzej Mikołajczyk (1988a, 266), polgroșii regelui Ioan Albert aveau o greutate legală de 0,88 g, iar titlul argintului se ridica la aproximativ 372‰ – 590‰.

⁴⁵ Dintr-o marcă cracoviană de 197 g se băteau 192 de monede de o jumătate de groș, fiecare având o greutate brută de 1,031 g, din care argintul reprezenta doar 0,386 g (Gumowski 1960, 34, 205).

⁴⁶ Prima semnalare a jumătăților de groș emise de Ioan Albert și Sigismund I o avem în tezaurul de la Ghirișu Român (jud. Cluj), ascuns în preajma anului 1588 (Pap 1984). Bogdan Murgescu (1996, 121, 124), analizând prezența polgroșilor în țările române, stabilește pătrunderea lor masivă în Transilvania abia în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea.

⁴⁵ From a silver *marca* of Krakow of 197 g were minted 192 half groschen, each having a total weight of 1.031 g, of which silver content was only 0.386 g (Gumowski 1960, 34, 205).

⁴⁶ The first indication of half groschen coins issued by John Albert and Sigismund I we have in reference to the Ghirișu Român hoard (Cluj county), buried around the year 1588 (Pap, 1984). Bogdan Murgescu (1996, 121, 124), analyzing the presence of half groschen on Romanian territory established that their massive intrusion unto Transylvania began in the last decades of the 16th century.

⁴⁷ See the hoards of Buzd (Pap 2002, 48), Verveghiu (Chirilă, Bajusz 1987, 219–227), Ațel, Tășnad (Pap 2002, 164) and Ghighișeni (Toma 2009).

⁴⁸ Gumowski 1960, 35; Mikołajczyk 1988b, 25.

secolului al XVII-lea, după această dată, prezența lor devenind sporadică⁴⁷.

Simultan cu polgroșii cracovieni bătuți de Ioan Albert și Sigismund I, au pătruns și au circulat în Transilvania groșii prusieni bătuți de Sigismund I în monetăria din Toruń (Thorn), între anii 1528 și 1535⁴⁸. Realizarea uniunii monetare dintre Prusia și Polonia, în iulie 1526, a dus la baterea groșilor polonezi și prusieni după standarde monetare comune: dintr-o marcă cracoviană cu o finețe de 6 loți fiind bătuți 96 de groși, fiecare cu o greutate de 2,05 g, din care argintul reprezenta aproximativ 0,77 g⁴⁹. Conform compoziției tezaurelor, pătrunderea lor nu s-a produs mai devreme de deceniul nouă al secolului al XVI-lea⁵⁰, având apoi, asemeni polgroșilor, o apariție constantă până spre sfârșitul deceniului trei al secolului al XVII-lea, după care ei își fac apariția în mod accidental, semnalati fiind în tezaurul de la Ghighișeni, ascuns în anul 1661.

Majoritatea monedelor poloneze sunt emisiuni monetare de secol XVII, aparținând regilor Sigismund al III-lea (1587–1632) și Ioan Cazimir (1649–1668). Din monetăria lui Sigismund al III-lea provin: monede de optsprezece groși (*ort*) din anii 1621 (1), 1623 (6),

between Prussia and Poland in July 1526 resulted in the issuance of Prussian and Polish coinage after common monetary standards: from a Kraków *marca* with a fineness of 6 lots, minting 96 groschen, each weighing 2.05 g, of which pure silver approximately represents 0.77 g.⁴⁹ According to the composition of these hoards, the supply did not occur earlier than the ninth decade of the 16th century,⁵⁰ when, like the half groschen, they occur constantly until late of the third decade of the 17th century. After this date, they appear only accidentally in the hoard from Ghighișeni, Bihor County, hidden in 1661.

Most Polish currencies are issues of the 17th century belonging to Kings Sigismund III (1587–1632) and John Casimir (1649–1668). From the mint of Sigismund III originate: 18 *groschen* (*ort*) from 1621 (1), 1623 (6), 1624 (1), one *groschen* minted in 1613 and two coins of 1 ½ *groschen* (*poltura*) from 1623 and 1626. To these issues of the Polish Crown are added two 18 *groschen* coins minted by Sigismund III in 1623 and 1624 at Gdańsk. Issues of these coins started at Gdańsk in 1608, the new denomination representing ¼ of a thaler or ten groschen.⁵¹ The *ort* of Gdańsk (*ort gdański*) was minted up until the year 1626, on the reverse being forged the city coat of arms and the legend MONETA CIVIT. GEDANENSIS.

⁴⁷ Vezi tezaurele Buzd (Pap 2002, 48), Verveghiu (Chirilă, Bajusz 1987, 219–227), Ațel, Tășnad (Pap 2002, 164) și Ghighișeni (Toma 2009).

⁴⁸ Gumowski 1960, 35; Mikołajczyk 1988b, 25.

⁴⁹ Gumowski 1960, 205; Mikołajczyk 1988b, 24.

⁵⁰ Prima semnalare apare în tezaurul de la Răstolțu Mare, ascuns în preajma anului 1584 (Chirilă, Lucăcel 1966). Bogdan Murgescu (1996, 124) aprecia că: *prima și cea mai importantă străpungeră* (n.n. a groșilor) *a fost realizată în Transilvania odată cu valul de monedă măruntă poloneză care însoțește în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și mai ales după 1580, intensificarea legăturilor economice și politice dintre cele două țări.*

⁴⁹ Gumowski 1960, 205; Mikołajczyk 1988b, 24.

⁵⁰ The first indication is from the hoard of Răstolțu Mare, buried around the year 1584 (Chirilă, Lucăcel 1966). Bogdan Murgescu (1996, 124) stated that: *the first and most important infiltration* (n.i. groschen) *was carried out in Transylvania with a wave of small Polish currency which accompanies the second half of the 16th century, and especially after 1580, the intensified economic and political ties between the two countries.*

⁵¹ Gumowski 1960, 51, 137; Mikołajczyk 1988b, 63, 66, 70.

1624 (1), un groș bătut în anul 1613 și două monede de un groș și jumătate (poltura) din anii 1623 și 1626. La aceste emisiuni ale Coroanei poloneze se adaugă două monede de optsprezece groși emise în numele lui Sigismund al III-lea, în anii 1623 și 1624, în monetăria din Gdańsk. Emiterea monedelor de tip *ort* a început la Gdańsk în anul 1608, noul nominal reprezentând ca valoare $\frac{1}{4}$ dintr-un taler sau 10 groși⁵¹. *Ort*-ul de Gdańsk (*ort gdański*) a fost bătut până în anul 1626, pe revers fiind ștanțate armele orașului și legenda MONETA.CIVIT.GEDANENSIS. Ulterior, *ort*-ul (*ort koronny*) a fost introdus și în monetăria Coroanei din orașul Bydgoszcz (Bromberg)⁵², fiind bătut în anii 1618, 1620–1628 după diverse standarde monetare, cel stabilit în martie 1623 reducând semnificativ cantitatea de argint conținută (Tab.2).

Ordonanțe monetare	Finețea argintului	Nr. monede (marcă de Cracovia)	Greutatea brută (g)	Cantitatea de argint (g)
1608 (Gdańsk)	14 loți	29	6,80	5,96
1615 (Gdańsk)	13 1/2 loți	30	6,59	5,56
1616	13 loți	31	6,42	5,22
1621	11 loți	28	7,20	4,95
1623	11 loți	28	7,06	4,60

Tab. 2. Standardele monetare privind baterea monedei de optsprezece groși în timpul lui Sigismund al III-lea (după Gumowski 1960, 210; Mikołajczyk 1988b, 64, 69)

Urmărind masa monetară circulantă în Transilvania, sesizăm prezența târzie a monedelor de optsprezece

Subsequently, the *ort* (*ort koronny*) was introduced also through the Crown mint of Bydgoszcz (Bromberg),⁵² being struck in 1618, 1620–1628 after various monetary standards, the one established in 1623 reducing significantly the amount of silver contained (Table 2).

Monetary Ordinances	Silver fineness	Number of coins (marca of Kraków)	Total weight (g)	Pure silver (g)
1608 (Gdańsk)	14 lots	29	6,80	5,96
1615 (Gdańsk)	13 1/2 lots	30	6,59	5,56
1616	13 lots	31	6,42	5,22
1621	11 lots	28	7,20	4,95
1623	11 lots	28	7,06	4,60

Tab 2. Monetary standards concerning the minting of 18 groschen during the reign of Sigismund III (apud 1960, Gumowski 210; Mikołajczyk 1988b, 64, 69)

Tracing the circulating coinage in Transylvania, we can observe the late presence of 18 *groschen* type coins in the hoards buried during the second half of the 17th century, the first indications are the hoards found at Târșolț (1678) and Călanu Mic (1686).

The groschen (*gorsz*) minted in 1623 belong to a longer series issued by Sigismund III between 1593 and 1627. Along the minting period, the groschen type coin passed, in turn through a gradual process of devaluation, monetary regulations in 1604 and 1623 resulting in a considerable reduction of silver content (Table 3).

⁵¹ Gumowski 1960, 51, 137; Mikołajczyk 1988b, 63, 66, 70.

⁵² Gumowski 1960, 48, 130; Mikołajczyk 1988b, 66, 69, 72.

⁵² Gumowski 1960, 48, 130; Mikołajczyk 1988b, 66, 69, 72.

groși, în tezaure ascunse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, primele semnalări fiind cele din loturile descoperite la Târșolț (1678) și Călanu Mic (1686).

Groșul (*grosz*) bătut în anul 1623 aparține seriei mai lungi emise de Sigismund al III-lea între anii 1593 și 1627. De-a lungul perioadei de batere, moneda de un groș a trecut, la rândul ei, printr-un proces gradual de devalorizare, reglementările monetare din anii 1604 și 1623 ducând la o reducere considerabilă a conținutului de argint (Tab. 3).

Ordonanțe monetare	Finețea argintului	Nr. monede (marcă de Cracovia)	Greutatea brută (g)	Cantitatea de argint (g)
1580	5 3/5 loți	106 1/6	1,86	0,67
1604	5 3/4 loți	127	1,55	0,56
1623	4 1/2 loți	193	1,03	0,29

Tab. 3. Standardele monetare privind baterea groșilor în timpul lui Sigismund al III-lea
(după Gumowski 1960, 208, 210; Mikołajczyk 1988b, 50, 64, 69)

Pătrunderea groșilor lui Sigismund al III-lea în Transilvania a avut loc pe parcursul ultimului deceniu al secolului al XVI-lea, la o dată relativ apropiată de aceea a baterii lor, primele atestări fiind cele din tezaurele de la Huedin⁵³ și Șeica Mică⁵⁴ (îngropate în jurul anului 1598), prezența lor în tezaure fiind observabilă până spre sfârșitul secolului al XVII-lea.

În anul 1614, în monetăriile din Cracovia și Bydgoszcz a început, după modelul groșului imperial ce reprezenta 1/24 dintr-un taler, baterea monedei de un groș și jumătate (*półtorak*), emiterea ei

⁵³ Chirilă, Șteiu 1970, 15–20.

⁵⁴ Chirilă *et al.* 1972, 41–57.

Monetary Ordinances	Silver fineness	Number of coins (marca of Kraków)	Total weight (g)	Pure silver (g)
1580	5 3/5 lots	106 1/6	1,86	0,67
1604	5 3/4 lots	127	1,55	0,56
1623	4 1/2 lots	193	1,03	0,29

Tab. 3. Monetary standards concerning the minting of groschen during the reign of Sigismund III
(apud Gumowski 1960, 208, 210; Mikołajczyk 1988b, 50, 64, 69)

The penetration of Polish groschen in Transylvania happened during the last decade of the 16th century, at a date relatively close to that of their issue. The earliest are found in the hoards of Huedin⁵³ and Șeica Mica⁵⁴ (buried around 1598), their presence in hoards being observed until the late 17th century.

In 1614 the mints of Kraków and Bydgoszcz started issuing based on the model of the imperial groschen that represented 1/24 thaler, a new coin, the 1 ½ groschen (*półtorak*), which continued until January 1627. During the minting period a series of monetary Ordinances were issued which led to a gradual devaluation, though reducing weight and fine silver content (Table 4).

Monetary Ordinances	Silver fineness	Number of coins (marca of Kraków)	Total weight (g)	Pure silver (g)
1614	7 ½ lots	128	1,54	0,72
	469‰	128	1,576	0,739
1619	6 ½ lots	164	1,21	0,49
	406‰	164	1,230	0,500

⁵³ Chirilă, Șteiu 1970, 15–20.

⁵⁴ Chirilă *et al.* 1972, 41–57.

continuând până în ianuarie 1627. De-a lungul perioadei de batere au fost emise o serie de ordonanțe monetare, ce au condus la o devalorizare treptată, prin scăderea greutateii și a argintului fin conținut (Tab. 4)

Ordonanțe monetare	Finețea metalului	Nr. monede (marcă de Cracovia)	Greutate brută (g)	Cantitatea de argint (g)
1614	7 ½ loti	128	1,54	0,72
	469‰	128	1,576	0,739
1619	6 ½ loti	164	1,21	0,49
	406‰	164	1,230	0,500
1623	6 loti	168	1,18	0,44
	375‰	168	1,201	0,450

Tab. 4. Standardele monetare privind baterea polturilor în timpul lui Sigismund al III-lea (după Gumowski 1960 45, 210; Mikotańczyk 1988b, 64, 69)

Analizând tezaurele monetare din secolul al XVII-lea, o primă atestare a polturilor lui Sigismund al III-lea o avem într-unul din loturile descoperite la Zalău (1625)⁵⁵. Acumularea lor în tezaure se face simțită abia spre sfârșitul deceniului trei și începutul deceniului patru, pentru a atinge punctul culminant în tezaurele îngropate în deceniile patru și cinci. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea numărul polturilor scade, însă ele continuă să apară în compoziția tezaurelor monetare până în primele două decenii ale secolului al XVIII-lea.

Regelui Ioan Cazimir îi revin două monede – o piesă de optsprezece groși și una de șase groși – bătute în anul 1667. Emiterea monedei de optsprezece groși

⁵⁵ Chirilă, Lakö 1970, 65.

Monetary Ordinances	Silver fineness	Number of coins (marca of Kraków)	Total weight (g)	Pure silver (g)
1623	6 lots	168	1,18	0,44
	375‰	168	1,201	0,450

Tab. 4. Monetary standards concerning the minting of *poltura* (1 ½ groschen) during the reign of Sigismund III (apud Gumowski, 1960 45, 210; Mikotańczyk 1988b, 64, 69)

Analyzing the coin hoards from the 17th century, the first attestation of *poltura* coins minted by Sigismund III stems from one of the hoards found in Zalău (1625).⁵⁵ Their accumulation in hoards is felt toward the end of the third decade and the beginning of the fourth decade, to reach its climax in the hoards buried in the fourth and fifth decades. In the second half of the 17th century the number of *poltura* decreases, but they continue to occur in the composition of the hoards coins until the first two decades of the 18th century.

Two coins belong to King John Casimir, a piece of 18 *groschen* and a piece of 6 *groschen*, minted in 1667. The issue of 18 *groschen* was resumed in the year 1650, new regulations established that coinage should be done from a silver *marca* of Kraków with a fineness of 14 lots (875‰) of a number of 36 coins, with a total weight of 5.60 g, from which silver should represent 4.90 g. Due to high monetary standards, a series of several changes occurred in March 1658; the fineness of the silver *marca* was reduced to 10 lots, the number of coins minted dropped to 32 pieces and the amount of silver contained in each piece was reduced to almost half the weight of the

⁵⁵ Chirilă, Lakö 1970, 65.

a fost reluată în anul 1650, noua reglementare monetară stabilind baterea dintr-o marcă de Cracovia cu o finețe de 14 loți (875‰) a unui număr de 36 de monede, cu o greutate brută de 5,60 g, din care argintul reprezenta 4,90 g. Standardele mult prea ridicate au cunoscut o serie de modificări, în martie 1658, finețea mărcii a fost redusă la 10 loți, numărul monedelor bătute a scăzut la 32 de bucăți, iar cantitatea de argint conținută de fiecare piesă s-a redus la aproape jumătate din greutatea monedei (3,93 g din 6,30 g)⁵⁶. Reforma monetară a lui Ioan Cazimir prevedea și reînceperea baterii monedei de șase groși (*szóstak koronny*), întreruptă de către Sigismund al III-lea în anul 1627, dintr-o marcă de Cracovia cu o finețe de 14 loți fiind bătute 108 monede, cu o greutate brută de 1,87 g și o cantitate de argint de 1,63 g. În urma reglementării monetare din anul 1658, moneda de șase groși cunoaște aceeași tendință severă de devalorizare: dintr-o marcă cu titlul de 6 loți (375‰) s-a stabilit baterea a 58 de bucăți, fiecare cu o greutate brută de 3,43 g, din care argintul nu mai reprezenta nici măcar jumătate (1,30 g)⁵⁷. În anul 1668, baterea monedelor de optsprezece, respectiv șase groși (drastic devalorizate) a fost sistată, reforma monetară a lui Ioan Cazimir neputând opri deprecierea monetară.

La scara întregii Transilvanii, monedele bătute de Ioan Cazimir apar într-o serie de tezaure incomplet recuperate, a căror *terminus post quem* se plasează pe parcursul deceniilor șase și șapte ale secolului al XVII-lea⁵⁸. Pentru pătrunderea monedei de șase

coin (3.93 g of 6.30 g).⁵⁶ The monetary reform of John Casimir conditioned the reestablishing of minting of 6 *groschen* coins (*szóstak koronny*), interrupted by Sigismund III in 1627. The same decree of 1650 established the use of silver *marca* of Kraków with a fineness of 14 lots on a number of 108 coins with a total weight of 1.87 g and a silver quantity of 1.63 g. As a result of the monetary decree of 1658, the 6 *groschen* currency showed the same severe devaluation: a silver *marca* of 6 lots (375‰) was used to strike 58 coins, each with a total weight of 3.43 g, from which silver didn't represent even half (1.30 g).⁵⁷ In 1668 the output of 18 *groschen*, respectively 6 *groschen* coin (drastically devalued) were dismissed; the monetary reform of John Casimir was unable to stop the currency depreciation.

Considering the whole of Transylvania, coins minted by John Casimir appear in a series of incomplete recovered hoards, with the *terminus post quem* set to the sixth and seventh decades of the 17th century.⁵⁸ For the penetration of the 6 *groschen* type coins the hoards found in Blaj and Arduzel represent good chronological landmarks, these finds having the closing date set to the year 1674.⁵⁹ For the 18 *groschen* type coins the first mention is in the Târșolț hoard (1678), after which its presence becomes relatively constant until the end of the 17th century.

⁵⁶ Gumowski 1960, 213; Mikołajczyk 1988b, 78.

⁵⁷ See previous note.

⁵⁸ Hoards found in Năpradea, Chilieni, Boholt, Blaj (Pap 2002, 40, 43, 55, 111).

⁵⁹ Mureșan 1977; Chirilă, Socolan 1971b.

⁵⁶ Gumowski 1960, 213; Mikołajczyk 1988b, 78.

⁵⁷ Vezi nota anterioară.

⁵⁸ Tezaurele Năpradea, Chilieni, Boholt, Blaj (Pap 2002, 40, 43,

groși, un reper mai sigur îl reprezintă tezaurele descoperite la Blaj și Arduzel, ce au ca dată de închidere anul 1674⁵⁹. Pentru moneda de optsprezece groși o primă semnalare o avem în tezaurul de la Târșolt (1678), după care prezență ei devine relativ constantă până la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Regatul Suediei

(*Atelierele monetare din orașele baltice Riga și Elbląg*). Sistemului monetar polonez îi aparțin și cele două monede suedeze de un groș și jumătate, bătute în monetăriile din Riga și Elbląg, între anii 1622 și 1632. După ocuparea orașelor baltice în anii 1620, respectiv 1626, în monetăriile acestora, regele Gustav II Adolf (1626–1632) a emis masiv, în scopul subminării financiare și economice a Poloniei, monede de un groș și jumătate cu o greutate și o finețe mai mică decât prototipul polonez, bătut după standardele reglementate în anul 1623⁶⁰. În ciuda interzicilor în spațiul baltic (1629), prusac (1630) și polonez (1633)⁶¹, aceste monede au cunoscut o vastă distribuție, ele circulând în Transilvania, alături de polturile poloneze, de la sfârșitul deceniului trei / începutul deceniului patru și până la sfârșitul secolului al XVII-lea⁶².

*Țările de Jos spaniole*⁶³

În grupa monedele provenite din teritoriile

55, 111).

⁵⁹ Mureșan 1977; Chirilă, Socolan 1971b.

⁶⁰ Mikołajczyk 1988b, 96–100; Dutkowski, Suchanek 2003, 123.

⁶¹ Gumowski 1960, 52.

⁶² Primele semnalări sunt în tezaurele de la Cluj (1626) și Mălâncrav (1630) (Pap 2002, 61, 103).

⁶³ Informațiile privitoare la istoria monetară a Țărilor de Jos și la circulația monedelor în țărilor române au fost preluate din

The Kingdom of Sweden

(*Monetary workshops of the baltic cities of Riga and Elbląg*). The two Swedish coins of 1 ½ groschen belong also to the Polish monetary system, being struck in the mints of Riga and Elbląg, between the years 1622 and 1632. After the occupation of the Baltic cities in 1620 and 1626, King Gustav II Adolf (1626–1632) struck new currencies in a brimming manner for the purpose of undermining Poland's financial and economic condition: 1 ½ groschen type coins, with lesser weight and fineness than the Polish prototype, struck after regulated standards of 1623.⁶⁰ Despite the interdiction of the Baltic regions (1629), Prussian (1630) and Polish area (1633),⁶¹ these counterfeits benefitted from a wide distribution, circulating in Transylvania alongside the Polish *poltura* coins, from the end of the third/early fourth decade until the end of the 17th century.⁶²

*The Spanish Netherlands*⁶³

In this monetary group the *patagon* type coin (*Kreuztaler*) enters into play, minted for Albert and Isabella, sovereigns in Brabant (one 1616, the other undated) and Flanders (one 1648, the other undated), and those struck for Philip IV, in Brabant

⁶⁰ Mikołajczyk 1988b, 96–100; Dutkowski, Suchanek 2003, 123.

⁶¹ Gumowski 1960, 52.

⁶² First indication through the hoards from Cluj (1626) and Mălâncrav (1630) (Pap 2002, 61, 103).

⁶³ Information on the monetary history of the Netherlands and the circulation of these of coins in Romanian countries were taken from the following works Engel, Serrure 1897, 63–68, 77–81, 85–94; Hasluck 1922, 92–94; Zane 1930, 132–135; Țabrea 1934, 89–90; Știrbu, Velter 1993.

spaniole ale Țărilor de Jos intră talerii de tip *patagon* (*Kreuztaler*), bătuți în numele suveranilor Albert și Elisabeta, în Brabant (1616, f.a.) și Flandra (1648, f.a.), și cei bătuți în numele lui Filip al IV-lea, în Brabant (1624, 1630, 1631, 1637, 1653) și Tournai (1656). În mai 1598, Filip al II-lea a cedat guvernarea Țărilor de Jos spaniole arhiducelui Albert de Austria și soției sale Elisabeta de Spania (1519–1621). În 1612, noua guvernare a modificat complet sistemul monetar, printre nominalurile noi introduse fiind și talerul de tip *patagon*, care a fost bătut până la moartea arhiducelui (1621), în Ducatul Brabant, Comitatul de Flandra, Ducatul Luxemburg și Senioria Tournai. Filip al IV-lea (1621–1665) a continuat baterea talerilor de tip *patagon* conform sistemului monetar adoptat de predecesorii săi.

Talerii de tip *patagon*, bătuți în provinciile sudice aflate sub suzeranitate spaniolă, cunosc o primă mențiune în tezaurul de la Richișdorf (1591)⁶⁴. Semnalările sunt reluate într-o serie de tezaure ascunse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care, cu excepția tezaurului de la Zalău (1684), nu permit, datorită publicării sumare⁶⁵, identificarea cu exactitate a emitenților.

Provinciile Unite ale Țărilor de Jos

Din cele două monede de aur ale tezaurului, una este un ducat din anul 1619 al provinciei Geldern. Ducații de tip *mit de ridder* (cu cavaler) au fost emiși, începând cu anul 1586, de către provinciile

(1624, 1630, 1631, 1637, 1653) and Tournai (1656). In may 1598, Philip II yielded command of the Spanish Netherlands to the Archduke Albert of Austria and his wife Elizabeth of Spain (1519–1621). In 1612, the new authority completely changed the monetary system, introducing new currency like the *patagon* type thaler, which was issued until the death of Archduke (in the year 1621) in the Duchy of Brabant, the County of Flanders, the Duchy of Luxembourg and the lordship of Tournai. Philip IV (1621–1665) continued minting *patagon* thalers according to the monetary system adopted by his predecessors.

The *patagon* type thaler, minted in the southern provinces under Spanish control, appears first in the hoard from Richișdorf (1591).⁶⁴ Later on, the finds are repeated in a series of treasures, hidden in the second half of the 17th century, which, with the exception of the Zalău hoard (1684) don't allow for a precise identification of the coins, due to the improper publication.⁶⁵

The United Provinces of the Netherlands

Out of the two golden coins of the hoard of Groșii Noi, one is a ducat belonging to the Province Guelders, from the year 1619. *Mit de ridder* (with Knight) type ducats were issued from 1586, by the Protestant provinces of the North, being one of the currencies of the monetary system established by Count Leicester, Governor-General of the United Provinces.⁶⁶ Production restated by the monetary

lucrările: Engel, Serrure 1897, 63–68, 77–81, 85–94; Hasluck 1922, 92–94; Zane 1930, 132–135; Țabrea 1934, 89–90; Știrbu, Velter 1993.

⁶⁴ Harsányi 1912, 18; Pap 2002, 136.

⁶⁵ Pap 2002, 70 (Denta), 91 (Ilba), 96 (Jud. Cluj), 107 (Mișca), 122 (Ortiteag), 175 (Toc) și 176 (Tulca).

⁶⁴ Harsányi 1912, 18; Pap 2002, 136.

⁶⁵ Pap 2002, 70 (Denta), 91 (Ilba), 96 (Cluj county), 107 (Mișca), 122 (Ortiteag), 175 (Toc) and 176 (Tulca).

⁶⁶ Engel, Serrure 1897, 89–93.

protestante din nord, fiind una dintre monedele sistemului monetar stabilit de contele Leicester, guvernator general al Provinciilor Unite⁶⁶. Baterea lor, reiterată de ordonanțele monetare din anii 1606, 1614 și 1659, a continuat cu intermitențe până în 1686⁶⁷. Monedele de aur sunt arareori semnalate în descoperirile transilvane, alături de piesele din tezaurul de la Stupini⁶⁸, un posibil exemplar (identificat ca fiind un ducat belgian) este menționat în tezaurul de la Cenad (1632)⁶⁹.

Talerii cu leu (*Leeuwendaalders*) ai Provinciilor Unite provin din monetăriile Olandei (1576 și 1589), Utrecht-ului (1612–1618) și Frisiei de Vest (1644). Numiți astfel după imaginea de pe revers, baterea lor a fost legiferată în provincia Olanda, în august 1575, în contextul revoltei împotriva puterii suzerane, numele regelui Spaniei fiind înlăturat din legenda monetară. În 1577, ca urmare a uniunii realizată între provinciile din nord și cele din sud (Pacificația de la Grand), s-a încercat uniformizarea cursului monedelor în provinciile semnate, stabilindu-se baterea unui nou tip de taler (*Statendaalder*), ce purta imaginea și titulatura regelui Spaniei, Filip al II-lea. În ciuda acestei legiferări, provincia Olanda a continuat baterea *talerilor cu leu*. În anul 1578, provincia Utrecht a abandonat baterea monedelor de tip *Statendaalder*, adoptând modelul emisiunilor olandeze de tip *Leeuwendaalder*. După înlăturarea lui Filip

decrees of 1606, 1614 and 1659, continued intermittently until the year 1686.⁶⁷ The golden coins are rarely reported in the finds from Transylvania; along with pieces of the hoard from Stupini,⁶⁸ a possible example (identified as a Belgian ducat) was reported in the hoard from Cenad (1632).⁶⁹

The thaler coins fashioned with a lion illustration (*Leeuwendaalders*) belonging to the United Provinces come from Dutch mints (1576 and 1589), from Utrecht (1612–1618) and West Frisia (1644). Named after the image on the reverse, their issuing was legislated in the Netherlands provinces in August 1575, in the context of the uprising against the suzerain power, the name of the King of Spain being removed from monetary legend. In 1577, after the unification achieved between the provinces of North and South (Appeasement at Grand), an attempt was made to standardize the currency rates in the signatory provinces, deciding on the issue of a new type of thaler (*Statendaalder*) which bore the image and the name of the King Philip II. Despite this regulation, the province of Netherlands continued minting the *thalers with lion*. In 1578, the province of Utrecht abandoned minting the *Statendaalder* type thalers adopting the model of Dutch *Leeuwendaalder* type issues. After the overthrow of Philip II and the formation of the Republic of the United Provinces (1581), although the *Leeuwendaalder* coin became a currency of the unification, in terms of the standards and types, there

⁶⁶ Engel, Serrure 1897, 89–93.

⁶⁷ Delmonte 1964, 102.

⁶⁸ Chirilă, Lucăcel 1969.

⁶⁹ Pap 2002, 53. Câțiva ducați *met der ridder* sunt semnalati în tezaurele moldovenești descoperite dincolo de Prut: Cupcui și Mihailovka (*Tezaure Chișinău* 1994, 42–43, 50).

⁶⁷ Delmonte 1964, 102.

⁶⁸ Chirilă, Lucăcel 1969.

⁶⁹ Pap 2002, 53. Some ducat *met der ridder* type are indicated by the Moldavian hoards discovered beyond the river Prut: Cupcui and Mihailovka (*Tezaure Chișinău* 1994, 42–43, 50).

al II-lea și formarea Republicii Provinciilor Unite (1581), deși *Leeuwendaalder*-ul a devenit o monedă de uniune, nu a existat, în ceea ce privește etalonul și tipul, un sistem unitar aplicat baterii talerilor. În anul 1589, după eșuarea tentativei contelui de Leicester (devenit guvernator general) de a impune baterea talerului de tip *Rijksdaalder*, provincia Geldern a adoptat, la rândul său, talerul de tip *Leeuwendaalder*. În cele din urmă, ordonanța monetară din anul 1606 a stabilit baterea, în paralel, a talerilor de tip *Rijksdaalder* și *Leeuwendaalder*, ultimul reproducând vechea monedă olandeză. Cu un etalon inferior talerilor germani, spanioli sau venețieni⁷⁰, dar evaluați, la sfârșitul secolului al XVI-lea, la o valoare relativ identică, ei au devenit o monedă internațională și au fost întrebuințați mai ales în comerțul cu Imperiul Otoman, unde au fost importați în cantități însemnate. Pătrunderea lor pe teritoriul Transilvaniei nu poate fi stabilită cu exactitate, până la sfârșitul secolului al XVI-lea, *talerii cu leu* fiind semnalați în tezaurele de la Richișdorf (1591) și Oradea (1598). După primul sfert al secolului al XVII-lea, ei reapar într-o serie de tezaure, cele mai frecvente semnalări fiind înregistrate în deceniul nouă (Zalău, Călanu Mic și Chijic).

Regatul Franței

Cele zece monede franceze de 5 sous⁷¹, reprezentând

⁷⁰ Buza 1981, 335. Conform numismatului maghiar, *talerii cu leu* erau bătute dintr-un argint cu o puritate de 750‰, fiecare monedă având o greutate brută de 27,68 g, cantitatea de argint fiind de 20,76 g.

⁷¹ Acest nominal de origine franceză este menționat în documente cu numele de *timon*. Conform părerii lui Robert Mantran (1962, 245), numele de *témin* sau *timin* este transcrierea

was no unified monetary system applied to the issue of thalers. In 1589, the year after the failed attempt of the Earl of Leicester (who later became Governor-General) to enforce the issue of the *Rijksdaalder* type thaler – the province of Guelders, in turn adopted the *Leeuwendaalder* type thaler. In the end, the decree from 1606 established side-by-side minting of the *Rijksdaalder* and *Leeuwendaalder* type thalers, the latter reproducing the old Dutch currency. With a lower standard than German, Spanish or Venetian thalers,⁷⁰ but at the end of the 16th century, valued to a relatively identical degree, they became an international currency and were used mostly in commercial trade with the Ottoman Empire, where they were imported in large quantities. Their diffusion into Transylvanian territory cannot be ascertained accurately until the end of the 16th century, the thalers *with lion* being attested in the hoards from Richișdorf (1591) and Oradea (1598). After the first quarter of the 17th century, they reappear in a series of hoards, most common indication being registered from the ninth decade (Zalău, Călanu Mic and Chijic).

The Kingdom of France

The ten French 5 sous type coins,⁷¹ accounting for

⁷⁰ Buza 1981, 335. According to the Hungarian scholar, *the thaler with lion* were issued from silver with 750‰ purity, each having a total weight of 27.68 g, with the quantity of silver with 20.76 g.

⁷¹ This nominal of French origin is mentioned in the document with the term of *timon*. According to the opinion of Robert Mantran (1962, 245), the name *témin* or *timin* is a western transcription of the name *sümün*, which the turks gave the 5 sous currency, the term alluding the face value, an eighth part in relation to the Spanish real (Schrötter 1930, 695; Horváth 1954, 20).

a douăsprezecea parte dintr-un scud (*douzième d'Écu*), sunt emisiuni monetare ale regelui Ludovic al XIV-lea din anii 1659 (5), 1661 (2), 1662 (2) și 1664 (1). Nominalul de 5 *sous* a fost introdus în Franța, în contextul reformei monetare inițiate, în decembrie 1641, de către Ludovic al XIII-lea, ca submultiplu al monedei *écu blanc* cu valoare de 60 *sous*⁷². Monedele de 5 *sous*, bătute cu o greutate și un diametru implicit reduse, dar cu același titlu al metalului ca și multiplul, vor continua să fie emise de către Ludovic al XIV-lea (1643–1715). Din perspectiva iconografică, monedele redau pe avers portretul și titulatura regală: LVD. XIII. D. G. – FR. ET. NAV. REX, iar pe revers armele Franței și Navarrei, și deviza SIT. NOMEN. DOMINI. BENEDICTUM, diferențele fiind date de efigia regală, care suferă modificări în funcție de înaintarea în vârstă a regelui. Calitatea bună a metalului (datorată afluxului de argint dinspre America) a făcut ca această monedă mărunță să fie folosită în relațiile comerciale cu Imperiul Otoman și să devină, asemeni talerilor, un produs de export. Succesul de care s-a bucurat pe piața monetară otomană, unde nu a putut fi concurată de moneda mărunță autohtonă – asprul devalorizat –, a determinat exportul ei în cantități mari și, implicit, proliferarea falsurilor⁷³.

în spațiul occidental a denumirii de *sümün*, pe care turcii au dat-o monedelor de 5 *sous*, termenul făcând aluzie la valoarea monedei, a opta parte în raport cu realul spaniol (Schrötter 1930, 695; Horváth 1954, 20).

⁷² Engel, Serrure 1897, 20–21; Blanchet, Dieudonné 1916, 176, 346–347; Schrötter 1930, 170. *Écu blanc* (*écu d'argent, Louis blanc, Louis d'argent*) avea o greutate brută de 25,9839 g și conținea o cantitate de argint fin de 23,7284 g.

⁷³ Hasluck 1922, 96. O primă plată efectuată de un negustor/marinar francez în aceste monede este consemnată ca având loc în anul 1656 la Smirna. Trei ani mai târziu (1659), se înregistra

one-twelfth of a scud (*douzième d'Écu*), are monetary issues of King Louis XIV from the years 1659 (5), 1661 (2), 1662 (2) and 1664 (1). The nominal value of 5 *sous* was introduced in France in the context of monetary reform initiated in December 1641, by Louis XIII, as the fraction of the *écu blanc* coin valuing 60 *sous*.⁷² The 5 *sous* coins, minted with a weight and an inherently reduced diameter, but with the same silver fineness as the multiple thereof, will continue to be issued by Louis XIV (1643–1715). From the perspective of iconography, on the obverse they bear the portrait and Royal title: LVD. XIII. D. G. – FR. ET NAV. REX, while on the reverse the coat of arms of France and Navarre, and the motto NOMEN DOMINI BENEDICTUM, given the differences of the Royal effigy, which suffer modifications depending on the age of the King. Good quality of metal (due to the influx of silver from America) has made it so that this tiny coin was used in commercial relations with the Ottoman Empire and became, like thaler coins, an export product. The success enjoyed on the Ottoman money market, where there was no matching it, not even by the petty local currency – the devalued silver *akçe* – led to the export of the French coin in large amounts and consequently, the proliferation of fakes.⁷³ Failed attempts to diminish imports and to fix an acceptable exchange rate led,

⁷² Engel, Serrure 1897, 20–21; Blanchet, Dieudonné 1916, 176, 346–347; Schrötter 1930, 170. *Écu blanc* (*écu d'argent, Louis blanc, Louis d'argent*) with a total weight of 25.9839 g and 23.7284 g pure silver.

⁷³ Hasluck 1922, 96. An initial payment of a French merchant or sailor in these coins is recorded as having happened in the year 1656 in Smyrna. Three years later (1659) we already have complaints about the flow of some fake coins, minted in the territory of Italy (Monaco, Genoa, Florence) or by the Dutch.

Încercările eșuate de a diminua importul și de a fixa un curs de schimb acceptabil au dus, în jurul anului 1670, la interzicerea oficială a introducerii monedei de 5 *sous* în teritoriile otomane, mărunta monedă franceză continuând însă să circule până spre mijlocul secolului următor⁷⁴. Pătrunderea ei cu rapiditate în teritoriile aflate sub dominație otomană s-a făcut pe fondul nevoii de monedă mărunță, care nu a fost satisfăcută îndeajuns de denarul maghiar, de moneda poloneză sau de asprul otoman, acesta din urmă, puternic devalorizat, fiind refuzat uneori chiar de către autoritățile otomane⁷⁵.

Circulația monedelor de origine franceză este caracteristică teritoriilor aflate sub stăpânire otomană: Vilayetul de Buda, Vilayetul de Timișoara, Dobrogea și Muntenia. În teritoriile maghiare, ea și-a făcut apariția cel târziu în anul 1663, când soldații turci, ce asediaseră cetatea Érsekújvár (Nové Zámky, Slovacia), au fost plătiți cu aceste monede divizionare franceze (*timon-i*), iar administratorul treizecimii din Rimaszombat (Rimavská Sobota, Slovacia) a înștiințat Cămara Regală asupra apariției lor, trimițând câteva piese spre exemplificare⁷⁶. În același an, documentele contabile din orașul Nagykőrös, situat în partea Ungariei aflate sub stăpânire otomană, menționează tranzacții comerciale făcute în *timon-i*⁷⁷. În tezaurele transilvane de secol XVII, moneda franceză de 5 *sous* lipsește, deși

deja plângeri cu privire la circulația unor monede false, bătute pe teritoriul Italiei (Monaco, Genova, Florența) sau de către olandezi.

⁷⁴ Hasluck 1922, 97–98; Mantran 1962, 246; Buza 1977, 84–85.

⁷⁵ Buza 1976, 124; 1977, 88.

⁷⁶ Horváth 1954, 20; Buza 1976, 121–122.

⁷⁷ Buza 1977, 84, nota 56.

around 1670, to official prohibition on the introduction of the 5 *sous* currency in Ottoman territories, but the little coin continued to circulate until the middle of the next century.⁷⁴ Their quick diffusion in the territories under Ottoman control was made amid the need to monetize a small coinage, which was not satisfied sufficiently by the Hungarian denars, Polish currency or the Ottoman *akçe*, the latter heavily devalued, sometimes being refused even by the Ottoman authorities.⁷⁵

The circulation of French origin coinage is characteristic for several Ottoman territories: Vilayet of Buda, Vilayet of Timișoara, Dobruja and Wallachia. On Hungarian territory the French coins made an appearance at the latest in 1663, when Turkish soldiers besieged the fortress Érsekújvár (Nové Zámky, Slovakia) and were paid with these French coins (*timon*), and when the tax administrator from Rimaszombat (Rimavská Sobota, Slovakia) notified the Royal Chamber about their occurrence, sending a few example pieces.⁷⁶ In the same year, the account books of the city of Nagykőrös, located in part of Hungary under Ottoman control mention commercial transactions made in *timon*.⁷⁷ Considering the 17th century Transylvanian published hoards, the French 5 *sous* coin is missing, though their insertion into circulation is attested by the decree from September 1665, which decided their exchange rate at fifteen denars.⁷⁸ Information about their

⁷⁴ Hasluck 1922, 97–98; Mantran 1962, 246; Buza 1977, 84–85.

⁷⁵ Buza 1976, 124; 1977, 88.

⁷⁶ Horváth 1954, 20; Buza 1976, 121–122.

⁷⁷ Buza 1977, 84, note 56.

⁷⁸ MCRT 1889, 16.

pătrunderea lor în circulație este atestată de hotărârea Dietei din septembrie 1665, ce fixa cursul acestora la cincisprezece denari⁷⁸. Despre circulația lor în Vilayetul de Timișoara ne informează tezaurele de la Caransebeș – Balta Sărată (1663)⁷⁹ și Denta-Deta (1700 sau 1704)⁸⁰. Pentru monedele franceze din tezaurul de la Caransebeș – Balta Sărată cunoaștem doar emitenții (Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea). Informații mai detaliate avem pentru tezaurul de la Denta-Deta, unde cele nouăsprezece monede de 5 *sous*, emise în perioada 1659–1668, dețin un procent de 1% din totalul monedelor tezaurului. În tezaurul de la Groșii Noi, cele zece monede de 5 *sous* ale lui Ludovic al XIV-lea din anii 1659, 1661, 1662 și 1664 au o pondere de 4% în structura tezaurului. Din punct de vedere tipologic, ele pot fi împărțite, în funcție de trăsăturile efigiei regale, în două grupe: o primă grupă conține monede emise în anul 1659 (4) ce redau pe copilul Ludovic al XIV-lea⁸¹, restul monedelor îl înfățișează pe rege cu trăsăturile unui om tânăr, cu părul lung, cu haina drapată și prinsă pe umăr cu o agrafă⁸². Interesantă este redarea pe emisiunile anului 1659 a ambelor variante de portret, fapt ce indică o etapă de tranziție, care l-a determinat (probabil) pe Adolphe Dieudonné, să nu includă

⁷⁸ MCRT 1889, 16.

⁷⁹ Seidl 1853, 166–167.

⁸⁰ Buza János (1976, 127) menționează un tezaur ce conține un *écu* din anul 1650 și nouăsprezece monede de 5 *sous*, bătute între anii 1659 și 1668. Francisc Pap (2002, 71) nu amintește monedele de origine franceză.

⁸¹ Hoffmann 1878, 176, pl. XCV/78; Blanchet, Dieudonné 1916, 355.

⁸² Hoffmann 1878, 177, pl. XCVII/105; Blanchet, Dieudonné 1916, 355.

circulation in the Vilayet of Timișoara is presented through the hoards of Caransebeș – Balta Sărată (1663)⁷⁹ and Denta-Deta (1700 or 1704).⁸⁰ Regarding the coins of the Caransebeș – Balta Sărată hoard, we know only the names of the issuers (Louis XIII and Louis XIV). We have more detailed information for the Denta-Deta hoard, in which the nineteen 5 *sous* coins, issued between 1659–1668 hold a percentage of 1% of the total bulk of hoard coins. In the Groșii Noi hoard, the ten 5 *sous* coins were issued in the years 1659, 1661, 1662, 1664 and hold a share of 4% in the structure of the hoard. Regarding typology, depending on the features of the royal portrait they can be separated into two groups: the first group contains coins issued in the year 1659 (4), showing the child Louis XIV,⁸¹ the rest of the coins depicting the King with the features of a young man, with long hair, draped robe caught on the shoulder with an applique.⁸² More interesting is the illustration of portraits of both variants on the 1659 issues, which indicate a transitional stage, which led (probably) Adolphe Dieudonné to not include this year in any of the two groups determined chronologically between 1646 and 1660 respectively 1658 and 1679. The account books of Kecskemét (Hungary) suggests that two or three variants existed in circulation, differentiated

⁷⁹ Seidl 1853, 166–167.

⁸⁰ Buza János (1976, 127) mentions a hoard containing one *écu* from 1650 and nineteen coins of 5 *sous*, minted between 1659–1668. Francisc Pap (2002, 71) doesn't mention any currencies of French origin.

⁸¹ Hoffmann 1878, 176, pl. XCV/78; Blanchet, Dieudonné 1916, 355.

⁸² Hoffmann 1878, 177, pl. XCVII/105; Blanchet, Dieudonné 1916, 355.

acest an în nici una din cele două grupe determinate cronologic între anii 1646 și 1658, respectiv 1660 și 1679. Documentele contabile din arhiva orașului maghiar Kecskemét lasă să se înțeleagă că în circulație au existat două sau trei variante, departajate, conform trăsăturilor portretului de pe avers, în efigii *cu coroană* și *efigii cu perucă*⁸³. Din perspectiva monetărilor, monedele din anul 1659, ce redau portretul regelui-copil, au fost bătute în atelierele din Lyon, Tours, Aix, Limoges, iar monedele care îl înfățișează pe tânărul rege provin din monetăriile Aix (4), Paris și Dijon sau Villeneuve Saint Andre. În concluzie, emisiunile monetare de 5 *sous* provin din ateliere plasate în centrul și sud-estul Franței, frecvent reprezentată fiind monetăria din Aix-en-Provence.

Orașul Ragusa (Dubrovnik)

Cel mai mare număr de monede revine orașului Ragusa (Croatia), reprezentat prin emisiuni de tip *grosso* (4) și *grossetto* (60)⁸⁴. Moneda de tip *grosso* a fost emisă încă de la începutul secolului al XIV-lea (prima sa mențiune sigură datând din anul 1301), baterea lor fiind oprită abia în anul 1621. De-a lungul acestei perioade, moneda de un *grosso*, bătută fără milesim, a păstrat în esență aceeași iconografie: pe avers, imaginea Sf. Vlasie și legenda S.BLASIV – S.RAGVSII, iar pe revers, imaginea Mântuitorului într-un nimb eliptic perlat, flancată de monograma sa (IC-XP sau IC-XC). Monedele din tezaur aparțin categoriei emise între mijlocul secolului al XV-lea

according to the traits of the portrait on the obverse, with the Royal likeness depicted with a Crown and wearing a wig.⁸³ Related to the mints, the coins from 1659, which show the portrait of King-child, were minted in the monetary workshops in Lyon, Tours, Limoges and Aix, and the coins illustrating the bucolic young King come from Aix (4), Paris and Dijon or Villeneuve Saint Andre mints. In conclusion, the 5 *sous* monetary issues come from the mints located in Central and South-eastern France, often occurring in the workshop of Aix-en-Provence.

Ragusa city (Dubrovnik)

The highest number of coins is associated with Ragusa (Croatia), represented by issues of *grosso* (4) and *grossetto* (60) type currency.⁸⁴ The *grosso* type coins was issued from the beginning of the 14th century (first mention dating from the year 1301), coinage being halted only in the year 1621. During this period, the *grosso* coins struck without minting year kept substantially the initial iconography: on the obverse, the image of Saint Blasius and the legend of S. BASIV – S. RAGVSII, and on the reverse, the image of the Savior in a pearled elliptical Halo, flanked by the accustomed monogram (IC –XP or IC-XC). The coins from hoard pertaining to the category issued between the middle of the 15th century (1452) and beginning of the 17th century; the *grossi* illustrating on the obverse, as a specific mark, the symbol of the town R(agusa),

⁸³ Buza 1977, 85.

⁸⁴ Informațiile referitoare la monedele ragusane au fost preluate din lucrările lui Paolo de Rešetar (1891–1892, 177–245) și Milan Rešetar (1924, 402–403, 408, 416, 697–717; 1925, 48–127, 136–191).

⁸³ Buza 1977, 85.

⁸⁴ Information related to Ragusan currency was taken from the work of Paolo de Rešetar (1891–1892, 177–245) and Milan Rešetar (1924, 402–403, 408, 416, 697–717; 1925, 48–127, 136–191).

(1452) și începutul secolului al XVII-lea; *grossi* ce redau pe avers, ca semn distinctiv, sigla orașului R(agusa) și care, începând cu anul 1558, datorită răspândirii falsurilor, vor fi dublu contramarcați: pe avers, cu imaginea porții orașului, iar pe revers, cu capul Sf. Vlasie. Doi dintre *grossi*-i păstrați au fost bătuți, conform variantelor stabilite de Milan Reșetar, între anii 1594 și 1613⁸⁵, contramarca, spre deosebire de variantele anterioare, fiind integrată în imaginea monetară și gravată odată cu aceasta. Ceilalți doi *grossi*, purtători ai monogramei IC-XP, aparțin ultimei variante monetare, emisă între anii 1617 și 1621⁸⁶.

Devalorizare accentuată a monedei de un *grosso*, prin pierderea în greutate și reducerea purității⁸⁷, înregistrată în primele decenii ale secolului al XVII-lea, a determinat schimbarea denumirii monedei (*grossetto*), tipul rămânând același. Micile diferențe constau în redarea legendei de avers sub forma S.BLASIVS–RAGVSII, pe revers a imaginii Mântuitorului într-un nimb eliptic încadrat de legenda TVTA–SALVS și în dispariția contramărcilor, a siglei orașului și a monogramei lui Isus. Imprimarea milesimului pe monedele de un *grossetto* a început în anul 1626 și a continuat cu întreruperi până în anul 1751⁸⁸. Din cei șaiszeci de *grossetti* păstrați

and the coins which date from 1558 onwards, due to the spread of fakes, were countermarked twiced: on the obverse with the gates of the city, and on the reverse the head of St. Blasius. The two *grossi* kept were minted according to variations set by Milan Reșetar, between 1594 and 1613,⁸⁵ the countermark, unlike previous versions, was integrated into the monetary image and engraved concurrently. The other two *grossi*, carrying the IC-XP monogram, pertain to the later monetary version, issued between 1617 and 1621.⁸⁶

The strong devaluation of the *grosso* coins, by losing weight and purity,⁸⁷ as reported in the early decades of the 17th century, led to a change of name for the currency (*grossetto*), although it remained the same type. Small differences consisted of the rendering the legend on the obverse as S. BLASIVS–RAGVSII, the Savior in an elliptical Halo wrapped by the legend: TVTA–SALVS, and the disappearance of countermarks and the monogram of Jesus. The stamping of the minting year on the *grossetto* coins began in 1626 and continued with interruptions until 1751.⁸⁸ Of the 60 *grossetti* from the hoard, 35 coins were issued between 1629–1686, the rest due to their

⁸⁵ Inv. 106, 119.

⁸⁶ Inv. 113, 153. Moneda de tip *grosso* (inv. 113), care aparține variantei 47 a tipologiei lui Milan Reșetar, poartă pe avers și pe revers contramărci aplicate descentrat.

⁸⁷ În anul 1424, dintr-o uncie de argint cu o puritate de 875‰ se băteau 22 de *grossi*, tolerându-se și numărul de 21 ½ sau 22 ½ *grossi*. În anul 1594, puritatea a crescut la 900‰, iar în anul 1617 a scăzut la 800‰ (Reșetar 1924, 709–710).

⁸⁸ Baterea monedelor de tip *grossetto* a fost sistată în anii:

⁸⁵ Inv. 106, 119.

⁸⁶ Inv. 113, 153. The *grosso* type coin (inv. 113), of 47 variants according to the typology of Milan Reșetar, bearing on the obverse and on the reverse countermarks applied in a dispersed manner.

⁸⁷ In the year 1424, from one ounce of silver with a fineness of 875‰ were minted 22 *grossi*, also being accepted a number of 21 ½ or 22 ½ coins. In 1594, the silver fineness grew up to 900‰, in 1617 it fell decreased to 800‰ (Reșetar 1924, 709–710).

⁸⁸ The minting of *grossetto* coins was interrupted in the years 1632–1634, 1636–1641, 1668–1675, 1697 and 1717–1719 (Reșetar 1925, 142–291).

în tezaur, treizeci și șase de monede au fost emise între anii 1629 și 1686, restul, datorită stării de conservare⁸⁹, având anul ilizibil. Majoritatea *grossetti*-lor identificați aparțin deceniului nouă (1629–2, 1643, 1644, 1645, 1646, 1648, 1649, 1654, 1663, 1664, 1666, 1676, 1681–5, 1682–3, 1683–5, 1684–8, 1685, 1686), deceniu în care moneda ragusană a cunoscut o puternică depreciere⁹⁰.

Grossi-i și *grossetti*-i au fost introduși de către negustorii ragusani în întreaga Peninsulă Balcanică, înainte de toate în Bosnia și Serbia⁹¹, pe coasta dalmată și în Ungaria. În Transilvania, monedele orașului Ragusa nu sunt atestate în compoziția tezaurilor, singurele semnalări provin din tezaurele bănățene descoperite la Târgoviște (1597), Caransebeș – Balta Sărată (1663), Denta (1699) și Denta-Deta (1700 sau 1704)⁹².

Imperiul Otoman

Un lot relativ consistent îl formează cele patruzeci

1632–1634, 1636–1641, 1668–1675, 1697 și 1717–1719 (Reșetar 1925, 142–291).

⁸⁹ Multe din monedele păstrate sunt perforate, uneori chiar dublu perforate, lucru ce indică fixarea banilor în salbe, purtate la gât sau pe piept, fapt observat și în cazul altor tezaure provenite din Peninsula Balcanică (Mirnik 1988, 122).

⁹⁰ În anul 1628, dintr-o uncie de argint cu o puritate de aproximativ 800‰ se băteau 41 sau 41 ½ *grossetti*. Devalorizarea va continua, titlul argintului reducându-se constant: în 1675 la 750‰, în 1678 la 666,66‰ și în 1698 la 600‰ (Reșetar 1924, 709–710).

⁹¹ Mirnik 1981, 139–150.

⁹² Pap 2002, 70, 71, 164. Prezența monedelor se explică și prin legăturile comerciale dovedite de existența unei colonii permanente de negustorii ragusani, înființată la Timișoara în jurul anului 1582 (Grecu 1949, 113, 121; Páll 1958, 96; Hațegan 2005, 157, 204).

state of conservation⁸⁹ have no decipherable issuing date. The majority of identified *grossetti* belong to the ninth decade (1629–2, 1643, 1644, 1645, 1646, 1648, 1649, 1654, 1663, 1664, 1666, 1676, 1681–5, 1682–3, 1683–5, 1684–8, 1685, 1686), the decade in which the Ragusan currency saw a strong depreciation.⁹⁰

The *grossi* and *grossetti* were introduced by merchants across the Balkan Peninsula, first of all in Bosnia and Serbia,⁹¹ along the Dalmatian coast and in Hungary. The coins of Ragusa are not widely attested in the hoards found in Transylvania, the only reports coming from the assemblages found in the Banat region at Târgoviște (1597), Caransebeș – Balta Sărată (1663), Denta (1699) and Denta-Deta (1700 or 1704).⁹²

The Ottoman Empire

A relatively consistent batch consists of the forty eight Ottoman coins. Apart from the *sultani* or *altin* of Sultan Mehmed IV, all other issues are silver coins: analogies from Egypt belonging to the sultans Murad IV (4 pieces), Ibrahim (1 piece) and Mehmed

⁸⁹ Many of the coins kept are perforated, sometimes twice, which indicates they were worn at the neck or chest, made into a necklace. This has also been observed in the case of other hoard assemblages from the Balkan Peninsula (Mirnik 1988, 122).

⁹⁰ In 1628, from one ounce of silver with 800‰ purity 41 or 41 ½ *grossetti* were minted. The devaluation would have continued, as shown by the constant decrease of the silver fineness: in 1675 to 750‰, in 1678 to 666.66‰ and in 1698 to 600‰ (Reșetar 1924, 709–710).

⁹¹ Mirnik 1981, 139–150.

⁹² Pap 2002, 70, 71, 164. The presence of coins is explained and proven also through the existence of trade ties of a permanent colony of Ragusan merchants, founded in Timișoara around the year 1582 (Grecu 1949, 113, 121; Páll 1958, 96; Hațegan 2005, 157, 204).

și opt de monede otomane. Cu excepția altânului sultanului Mehmed al IV-lea, toate celelalte emisiuni sunt monede de argint: parale egiptene ale sultanilor Murad al IV-lea (4 piese), Ibrahim (1 piesă) și Mehmed al IV-lea (40 piese), la care se adaugă doi aspri (*akçe*), unul fiind emis în atelierul Kostantiniye (Islâmbol) în vremea lui Mehmed al IV-lea.

Expansiunea teritorială a Imperiului Otoman, din secolul al XVI-lea, a determinat o schimbare a sistemului monetar, care până atunci a fost unitar și stabil. Astfel, dacă până la cucerirea teritoriilor din nordul Africii și din Asia sistemul monetar s-a bazat pe moneda de aur (*sultan* sau *altın*), pe moneda de argint (*akçe*) și pe moneda de cupru (*mangır*), odată cu integrarea acestor teritorii s-a impus adaptarea la circulația monetară din aceste spații, pentru a nu provoca dezechilibre majore în viața economică locală⁹³. Prin urmare, începând cu această perioadă vor fi adăugate sistemului monetar otoman încă trei nominaluri: *medinul* sau *para* (monedă utilizată în Egipt), *şahi* sau *padişahî* (care circulau în estul Anatoliei și Irak⁹⁴) și *nasri*-ul (monedă emisă în Tunis și Tripoli⁹⁵).

Moneda de aur (*aşrafi*)⁹⁶ a fost emisă în Egiptul mameluc începând cu anul 1425⁹⁷, având standarde apropiate cu cele ale ducatului venețian, cu alte cuvinte o greutate de 3,41 g și o finețe foarte ridicată, fiind bătut aproape 100% din aur pur⁹⁸. Această

IV (40 pieces), and also two *akçe*, one being issued by the workshop of Kostantiniye (Islâmbol) at the time of Mehmed IV.

The territorial expansion of the Ottoman Empire from the 16th century caused a change in the monetary system, which until then had been uniform and stable. Thus, if until the conquest of territories in Northern Africa and Asia the monetary system hinged on the gold coin (*sultan* or *altın*), the silver coin (*akçe*) and copper currency (*mangır*), the integration of these territories however entailed adjusting the monetary circulation to those areas so as not to cause a major imbalance in local economic life.⁹³ Therefore, from that period three nominals will be added to the Ottoman monetary system: *medin* or *para* (the currency used in Egypt), *şahi* or *padişahî* (which circulated in Eastern Anatolia and Iraq⁹⁴) and *nasri* (a coin issued in Tunis and Tripoli⁹⁵).

The gold coin (*aşrafi*)⁹⁶ was issued in the Mamluk period of Egypt from 1425 onwards,⁹⁷ with the minting standards closely related to those of the Venetian ducat, i.e. weighing 3.41 g and with a very high fineness, being pressed out of almost 100% pure gold.⁹⁸ This coin replaced the other gold issues minted by Mamluk Sultans since 1399. Previous issues, before the year 1425, did not bring any profit to the State Treasury and did not do well in the market compared to the Venetian ducat. This was a very stable

⁹³ Pamuk 2003, 176.

⁹⁴ Vîlcu 2009, 48–49.

⁹⁵ Pamuk 2003, 109–111.

⁹⁶ Moneda a preluat numele sultanului care a început să o emită, și anume al-Ashraf Barsbây (1422–1438).

⁹⁷ Pamuk 2003, 60.

⁹⁸ Bacharach 1973, 88.

⁹³ Pamuk 2003, 176.

⁹⁴ Vîlcu 2009, 48–49.

⁹⁵ Pamuk 2003, 109–111.

⁹⁶ The currency took the name of its issuer, the Sultan al-Ashraf Barsbây (1422–1438).

⁹⁷ Pamuk 2003, 60.

⁹⁸ Bacharach 1973, 88.

monedă a înlocuit alte emisiuni de aur bătute, începând cu anul 1399, de către sultanii mameluci. Emisiunile anterioare anului 1425, neaducând profit în visteria statului, nu s-au putut impune pe piață, comparativ cu ducatul venețian care era o monedă foarte stabilă și prin urmare utilizată intens în comerțul din spațiul Levantin, dar care nu satisfăcea pretențiile sultanului de a impune în circulația monetară locală o monedă emisă în numele lui⁹⁹. Începând cu anul 1517, ca urmare a cuceririi otomane a Egiptului, moneda de aur *aşrafi* va fi emisă în numele sultanului otoman, având în anul 1526 o greutate de 3,544 g¹⁰⁰ și o finețe de 996‰¹⁰¹.

Moneda de aur din tezaurul de la Groșii Noi a fost emisă în numele lui Mehmed al IV-lea la Misir și poartă urmele unei vizibile depreciere, care va conduce în anul 1687 la încetarea baterii acestui tip de monedă în provincia menționată¹⁰². Comparativ cu standardul de la începutul secolului al XVI-lea¹⁰³, greutatea piesei este diminuată (3,36 g); cât despre finețea metalului se poate constata că și aceasta este foarte scăzută, fiind vizibile pete de culoare roșiatică, determinate de prezența cuprului într-o cantitate ridicată în aliajul din care a fost realizată piesa.

În componența tezaurului de la Groșii Noi se

currency and therefore used extensively in trade in the Levantine area, but this did not satisfied the Sultan's demand to impose it in local currency circulation under his name.⁹⁹ From 1517 onwards, as a result of the Ottoman conquest of Egypt, the *aşrafi* gold coin was issued in the name of the Ottoman Sultan. In the year 1526 it weighed 3.544 g¹⁰⁰ and had afineness of 996‰.¹⁰¹

The gold coin from the Groșii Noi hoard was issued on behalf of Mehmed IV at Misir and bears the traces of a noticeable depreciation, which would lead in 1687 to the ceasing of monetizing this type of currency into the said province.¹⁰² Compared to the standard of the early 16th century,¹⁰³ the weight of the piece diminished (3.36 g). Regarding the fineness of the metal, we find that it is very low; reddish stains are visible, a color caused by the presence of copper in the alloy from which the piece was made.

The monetary hoard of Groșii Noi also contains forty-five *para* pieces, issued by sultans Murat IV (1623–1640), Ibrahim I (1640–1648) and Mehmed IV (1648–1687). Coins bearing the name of Sultan Mehmed IV of the Ottoman Empire dominate this group, as such forty pieces of the forty-five ottoman *para* coins are issued by the sultan. As regards the currencies issued by the other two issuers, four pieces belong to Sultan Murad

⁹⁹ Bacharach 1973, 79–83.

¹⁰⁰ Pamuk 2000, 63.

¹⁰¹ Mihai Maxim (1980, 736) afirmă că în timpul domniei lui Suleyman Kanunî (1520–1566) greutatea *altân*-ului era de 3,448 g.

¹⁰² Walz 1983, 305–306.

¹⁰³ Şevket Pamuk (2000, 136) constată o scădere treptată a greutateii *altân*-ului, care în anul 1689 ajunge la o greutatea de 3,490 g. Până la realizarea unei cercetări ample a materialului numismatic cunoscut, această constatare trebuie privită cu rezerve.

⁹⁹ Bacharach 1973, 79–83.

¹⁰⁰ Pamuk 2000, 63.

¹⁰¹ Mihai Maxim (1980, 736) states that under the rule of Suleyman Kanunî (1520–1566) the weight of the *altân* was 3.448 g.

¹⁰² Walz 1983, 305–306.

¹⁰³ Şevket Pamuk (2000, 136) observed a digression of weight of the *altân*, in 1689 it reached a weight of 3.490 g, pending on the extensive research of the whole numismatic material known, this finding should be viewed with reservations.

păstrează patruzeci și cinci de parale emise de sultanii Murad al IV-lea (1623–1640), Ibrahim I (1640–1648) și Mehmed al IV-lea (1648–1687). Monedele purtând numele sultanului Mehmed al IV-lea domină lotul de parale otomane, dintre cele patruzeci și cinci de piese, patruzeci fiind emise de către acesta. În ceea ce privește monedele emise de ceilalți doi emitenți, patru piese aparțin sultanului Murad al IV-lea și o piesă sultanului Ibrahim I. Starea de conservare precară nu a permis identificarea atelierului monetar pentru opt dintre monedele emise de Mehmed al IV-lea și pentru o piesă emisă de Murad al IV-lea, numele atelierului fiind ilizibil. Cu toate acestea, având în vedere faptul că paralele care se regăsesc în acest lot au fost bătute în atelierul egiptean de la Misir¹⁰⁴ și toate prezintă asemănări de formă și ornamentație¹⁰⁵, se poate conchide, fără îndoială, că și aceste nouă piese provin din aceeași monetărie; atelierul de la Misir fiind de altfel foarte activ în epocă, monede emise aici circulând și în spațiul țărilor române.

În ceea ce privește baterea *medinului* sub auspiciile administrației locale otomane după cucerirea Egiptului în anul 1517, aceasta s-a conformat câtorva modificări, precum schimbarea numelui monetăriei din al-Qahirah în Misir (care înseamnă „provincia Egipt”) și schimbarea denumirii nominalului din *medin*, în *para*, nume sub care moneda este regăsită în *Kanunnâme-i Misir*, cod de legi din anul 1524/1525

¹⁰⁴ Catalogul lui Nuri Pere (1968, 171) menționează că, alături de paralele emise la Misir, în timpul lui Mehmed al IV-lea au fost emise parale și în atelierul din Alep.

¹⁰⁵ Pe reversul monedelor este vizibilă linia mediană cu un element decorativ în formă de lea de centru, care se regăsește pe reversul paralelor provenite din atelierul din Misir.

IV and one to Ibrahim I. The precarious state of the coins did not allow us to identify the mint marking for eight of the coins issued by Mehmed IV and one piece issued by Murad IV, the name of the workshop being illegible. However, considering the fact that the parallels found in this batch were minted in the Egyptian workshop at Misir¹⁰⁴ and all show similarities in shape and ornamentation,¹⁰⁵ we can conclude without doubt that these nine pieces come from the same mint; the workshop of Misir – seemingly very involved in activity, since the coins they issued also appear in the monetary circulation of the Romanian area.

With regard to the issue of *medin* currency under the auspices of the local Ottoman government after the conquest of Egypt in 1517, it underwent several changes, such as changing the name of the al-Qahirah mintage in Misir (which means “province of Egypt”), and the change of the nominal name *medin* to *para*, the name under which the coin is found in *Kanunnâme-i Misir*, the code of laws from 1524/1525, regulating economic and administrative issues and customs and agriculture in the territories from this province.¹⁰⁶ Therefore, this code informs us that for the minting of 250 *para* coins the amount of 100 *dirhemi* were needed, and with 84% pure silver, the coin weighed 1.22 g on average.¹⁰⁷ In the context of the strong devaluations

¹⁰⁴ The catalog of Nuri Pere (1968, 171) indicates that, along with the *para* issued at Misir, during the reign of Mehmed IV *para* were also issued from the workshop of Aleppo.

¹⁰⁵ On the reverse side of the coins a midline with a decorative element in the shape of a tulip in the center is visible, which is found on the reverse of the *para* coins originating from the workshop of Misir.

¹⁰⁶ Pamuk 2000, 95; Maxim 1980, 725.

¹⁰⁷ Pamuk 2000, 96.

care reglementa domeniile economic, administrativ, vamal și agrar din această provincie¹⁰⁶. Prin urmare, acest cod de legi ne informează că pentru baterea a 250 de parale erau necesari 100 de dirhemi cu o puritate de 84% argint, paraua având o greutate medie de 1,22 g¹⁰⁷. În contextul puternicei devalorizări a akcei și a pătrunderii argintului american pe piața monetară europeană, din secolul al XVI-lea, paraua se impune în circulația monetară, în primul rând, datorită calității titlului metalului prețios, cantitatea de argint conținută fiind mai mare decât cea a akcelei contemporane¹⁰⁸. Dar, asemenea akcei, paraua cunoaște o devalorizare treptată, astfel încât de la standardul stabilit în codul de legi din 1524, de 1,22 g în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în anul 1686 greutatea oficială a paralei scade la 0,710 g, în timp ce titlul argintului ajunge la 700%¹⁰⁹. De asemenea, trebuie menționat că este cunoscut faptul că piesele emise de ateliere provinciale care se aflau în circulație puteau să aibă un titlu și o greutate mult mai scăzute decât cele stabilite de oficialități¹¹⁰.

Tezaurul de la Groșii Noi cuprinde în structura sa și două akce, o singură piesă din cele două putând fi identificată ca provenind din atelierul de la Istanbul și avându-l drept emitent pe Mehmed al IV-lea¹¹¹. La începutul domniei lui Ibrahim I (1640–

of the *akçe* and of the diffusion of American silver into the European money market from the 16th century, the *para* would become essential in monetary circulation, primarily due to the quality of precious metal, the amount of silver it contained being greater than that of contemporary *akçe*.¹⁰⁸ But like the latter, the *para* also shows signs of gradual devaluation, as so from the standard set out in the code of laws of 1524 – 1.22 g in the first half of the 16th century – in the year 1686 the currency's official weight drops to 0.710 g, while the silver's title reaches 700%.¹⁰⁹ It should also be noted that it is common knowledge that the monetary pieces issued by provincial workshops for circulation could have a much lower metal title and weight than established by officials.¹¹⁰

The structure of the hoard of Groșii Noi comprises two *akçe*, one of which can be identified as coming from the workshop in Istanbul and has as issuer Mehmed IV.¹¹¹ At the beginning of the

¹⁰⁸ Between the years 1585 and 1586, the intrinsic silver content of the *akçe* decreased to 44%, thus of the 100 *dirhemi* 800 *akçe* have been issued, instead of 450 pieces, as was legal up to this point (Pamuk 1993, 135).

¹⁰⁹ Maxim 1980, 737.

¹¹⁰ Pamuk 2000, 94.

¹¹¹ Şevket Pamuk (2000, 136) mentions that in the year 1659 the standard weight of the *akçe* was 0.26 g, from 100 of *dirhemi* 1,250 pieces being minted, while in the year 1689, the weight of the *akçe* fell to 0.23 g, therefore from 100 of *dirhemi* 1,400 pieces were minted. In addition to these findings, the weights of coins counted by Slobodan Srećković (2009, 107–125) for the preparation of a catalogue of *akçe* issued by Sultan Mehmed IV may be taken into account, which varies between 0.36 g and 0.17 g, therefore, suggesting that metrology problems pertaining to the reign of Mehmed IV is complex and requires an analysis of the numismatic material to complement the data from documents.

¹⁰⁶ Pamuk 2000, 95; Maxim 1980, 725.

¹⁰⁷ Pamuk 2000, 96.

¹⁰⁸ Între anii 1585 și 1586, conținutul intrinsec de argint al akcelei a scăzut cu până la 44%, astfel din 100 de *dirhemi* s-au emis 800 de akce, în loc de 450 de akce așa cum era legal până la acest moment (Pamuk 1993, 135).

¹⁰⁹ Maxim 1980, 737.

¹¹⁰ Pamuk 2000, 94.

¹¹¹ Şevket Pamuk (2000, 136) menționează faptul că în anul 1659

1648), greutatea oficială a akcei era de 0,3 g, însă, deși dimensiunile foarte mici făceau din aceasta o piesă foarte greu de manipulat, monetăria de la Istanbul, cea mai importantă monetărie a Imperiului Otoman, emitea în continuare în cantități mult mai mari akcele, comparativ cu paralele care conțineau aproximativ de trei ori mai mult argint¹¹². În schimb, în tranzacțiile economice zilnice, oamenii au refuzat să mai utilizeze moneda locală și s-au orientat către monedele europene mult mai stabile, care invadaseră piața otomană. Această degradare rapidă a monedei otomane a fost determinată pe de o parte, de criza economică și de instabilitatea politică și, pe de altă parte, de închiderea minelor de argint care aprovizionau monetăriile imperiului, ceea ce a condus la sistarea activității unor importante ateliere monetare. În aceste condiții, între anii 1650 și 1680, activitatea monetăriei din Istanbul este caracterizată de o criză profundă, numerarul emis de atelier acoperind strict cheltuielile sultanului și ale curții sale¹¹³. În plus, nu

---

greutatea standard a akcei era de 0,26 g, din 100 de dirhemi fiind bătute 1.250 de piese, în timp ce în anul 1689, greutatea akcei a scăzut la 0,23 g, prin urmare din 100 de dirhemi erau bătute 1.400 de piese. În completarea acestei constatări, pot fi luate în considerare greutatea monedelor inventariate de Slobodan Srećković (2009, 107–125) pentru întocmirea catalogului akcelor emise de Mehmed al IV-lea, care variază între 0,36 g și 0,17 g, și care, prin urmare, sugerează că problematica metrologică în timpul domniei lui Mehmed al IV-lea este complexă și necesită o analiză a materialului numismatic care să completeze datele din documente.

¹¹² Paralele încep să fie bătute în monetăria de la Istanbul la sfârșitul domniei lui Murad al IV-lea (Pamuk 2000, 142).

¹¹³ În anul 1648, la urcare pe tron a sultanului Mehmed al IV-lea, are loc o reformă monetară numită *tecdid-i sikke* (reînnoirea monedei), care nu are însă nici un efect, deteriorarea economică a imperiului continuând (Pamuk 2000, 143).

reign of Ibrahim I (1640–1648), the official weight of the *akçe* was 0.3 g. However, the very small size of the coins made this piece very hard to handle. The mint of Istanbul, the most important coining workshop in the Ottoman Empire, was passing fort *akçe* currency in much larger quantities than *para*, that contained about three times more silver.¹¹² Instead, in their daily transactions people refused to use the local currency and turned to more stable European currencies which had invaded the Ottoman market. This rapid decline of the Ottoman currency was driven on one hand by economic crisis and political instability and on the other by the loss of the mined silver which supplied the mints of the Empire. This led major mints to end their productive activity. In these circumstances, between the years 1650 and 1680, the activity of the mint of Istanbul is characterized by a deep crisis; currencies issued by the workshop covered strictly the Sultan's expenses and those of his court.¹¹³ In addition, it should be noted that from a technological point of view the Ottoman Empire was in a phase of stagnation; in workshops the coins were minted manually with a hammer, which only served to slow monetary production.¹¹⁴ The first modern machinery used for minting coins was imported from France in the year 1686, the last year of the reign of Mehmed IV,

---

¹¹² The minting of *para* currency began at the workshop of Istanbul at the end of the rule of Murad IV (Pamuk 2000, 142).

¹¹³ In the year 1648, whilst Sultan Mehmed IV was taking the throne, a new monetary reform was issued called *him tecdid-i sikke* (renewal of the coin), but to no effect economic deterioration continued (Pamuk 2000, 143).

¹¹⁴ Pamuk 2000, 146.

trebuie ignorat faptul că Imperiul Otoman se afla din punct de vedere tehnologic într-o etapă de stagnare, în ateliere monedele erau bătute manual cu ciocanul, ceea ce nu făcea decât să încetinească producția monetară¹¹⁴. Primele mașini moderne utilizate pentru baterea monedelor au fost importate din Franța abia în anul 1686, ultimul an de domnie al lui Mehmed al IV-lea, acestea fiind folosite pentru baterea de monede de aur, argint și aramă¹¹⁵.

Analizând circulația monedei otomane în Transilvania pe parcursul secolului al XVI-lea, Bogdan Murgescu constată rolul modest al asprilor, pătrunderea lor fiind legată de canalele comerciale ce tranzitau Țara Românească și Moldova sau de relațiile cu posesiunile otomane din Banat și Ungaria¹¹⁶. În ceea ce privește monedele otomane de aur, istoricul afirmă că prezența acestora în tezaurele de la sfârșitul secolului al XVI-lea este relativ redusă, fiind pusă în legătură cu acțiunile militare din zona Dunării, din cadrul Războiului cel Lung (1593–1606), când trupele otomane participante au fost plătite în aur¹¹⁷. Pentru secolul al XVII-lea, Aurel Vîlcu concluzionează: *se poate spune fără a greși că la sfârșitul veacului al XVII-lea moneda otomană nu a reușit să pătrundă în*

when they were used for minting coins of gold, silver and brass.¹¹⁵

Analyzing the presence of Ottoman currency in Transylvania in the 16th century, Bogdan Murgescu noted the modest role of the *akçe*, their intrusion being linked to trade channels in Wallachia and Moldavia or relations between Banat and Hungary with the Ottoman possessions.¹¹⁶ With regard to Ottoman currencies of gold, the historian asserts that their presence in the monetary circulation of the late 16th century is relatively low, this being connected with military action in the area of the Danube River, of the Long Turkish War (1593–1606), when the participating Ottoman troops were paid in gold.¹¹⁷ For the 17th century, Aurel Vîlcu concluded: *without doubt it can be said that at the end of the 17th century the Ottoman currency failed to break through into Transylvania, being only occasionally present on the borderlines and without having any circulatory power within the interior regions of the Principality.*¹¹⁸ After analyzing the monetary hoards of Transylvania belonging to the 17th century, findings indicate an accidental ingress of Ottoman issues into the intracarpathian region, as witnessed

¹¹⁴ Pamuk 2000, 146.

¹¹⁵ Pamuk 2000, 155; Vîlcu 2009, 63.

¹¹⁶ Mai bine aspectată în prima jumătate a secolului, circulația asprului a încetinit (probabil a fost chiar sistată) în cea de-a doua jumătate, când ponderea asprilor în tezaurele monetare din teritoriile extracarpătice ce alimentau Transilvania a scăzut simțitor (Murgescu 1996, 77–80). Adăugăm repertoriului întocmit de autor, tezaurul descoperit la Veștem (jud. Sibiu), alcătuit din 205 aspri de la Mehmed al II-lea și Bayezid al II-lea, la care se adaugă un ducat emis de Matia Corvin (Vîlcu 2009, 173; Munteanu 2014, 107).

¹¹⁷ Murgescu 1996, 98–99.

¹¹⁵ Pamuk 2000, 155; Vîlcu 2009, 63.

¹¹⁶ Better faceted in the first half of the 16th century, the coin flow of the *akçe* slowed down (probably even suspended) and in the second half the *akçe* share in the monetary treasures of the outer Carpathian territories, providing Transylvania, decreased strikingly (Murgescu 1996, 77–80). We would add to the list drawn up by the author the hoard discovered at Veștem (Sibiu county), consisting of 205 *akçe* from Mehmed II and Bayezid II, and a ducat issued by Matthias Corvinus (Vîlcu 2009, 173; Munteanu 2014, 107).

¹¹⁷ Murgescu 1996, 98–99.

¹¹⁸ Vîlcu 2009, 176–178, 267.

*Transilvania decât ocazional în regiunile de graniță, dar fără a avea putere circulatorie în interiorul principatului*¹¹⁸. Repertorierea tezaurelor monetare transilvane de secol XVII indică pătrunderi accidentale ale emisiunilor monetare otomane în spațiul intracarpatic, semnalate în tezaurele de la Mediaș (1656)¹¹⁹ și Medieșu Aurit (1688)¹²⁰. Mai frecvent, monedele otomane, cu predilecție monede de aur, sunt amintite în descoperirile din Banat, teritoriu stăpânit în mod direct de către turci: Chesinț (1684), Denta (1699) și Denta-Deta (1700 sau 1704)¹²¹.

in hoards from Mediaș (1656)¹¹⁹ and Medieșu Aurit (1688).¹²⁰ More commonly, Ottoman coins, gold coins per se, are mentioned in the finds from Banat, territory ruled directly by the Turks: Chesinț (1684), Denta (1699) and Denta-Deta (1700 or 1704).¹²¹

---

¹¹⁸ Vilcu 2009, 176–178, 267.

¹¹⁹ Francisc Pap (2002, 104) semnalează prezența a două monede de aur turcești, alături de alte emisiuni monetare de aur și de taleri proveniți din Imperiul Romano-German, Spania, Țările de Jos spaniole, Provinciile Unite și Veneția.

¹²⁰ Publicat ca aparținând secolului al XVI-lea, tezaurul a fost reluat și atribuit secolului al XVII-lea, format fiind din mangări din vremea sultanului Süleyman al II-lea (1687–1691) (Nicolae 2003, 94; Vilcu 2009, 174, 177).

¹²¹ Pap 2002, 55, 70–71.

---

¹¹⁹ Francisc Pap (2002, 104) signals the presence of two Turkish gold coins along with other gold coin issues and thalers stemming from the Holy Roman Empire, Spain, the Spanish Netherlands, the United Provinces and Venice.

¹²⁰ Published as belonging to the 16th century, the hoard was later revised and assigned to the 17th century, consisting of *mangâr* coins issued in the time of Sultan Süleyman II (1687–1691) (Nicolae 2003, 94; Vilcu 2009, 174, 177).

¹²¹ Pap 2002, 55, 70–71.

Circulația monetară în Vilayetul de Timișoara la sfârșitul secolului al XVII-lea

Pe parcursul analizei tezaurului de la Groșii Noi am încercat să stabilim, pentru fiecare tip monetar, o relație comparativă cu situația monetară din Principatul Transilvaniei și Părțile Vestice (*Partium*)¹, realizând în final că există câteva diferențe ce necesită o interpretare atentă. În literatura numismatică, circulația monetară în spațiul transilvan a fost privită și analizată, chiar și după transformarea unor teritorii – vestul și centrul Banatului și mai apoi Crișana – în provincii otomane, ca un tot unitar².

¹ Am avut în atenție descoperirile monetare din Crișana, Sătmar și Maramureș.

² Grupând tezaurele în funcție de locul de descoperire, după criterii precum situarea pe cursul unor ape și apropierea de centrele comerciale, Francisc Pap (1994, 74–76) remarcă: *În timpul principatului autonom, circulația monetară s-a desfășurat în același larg spațiu geografic în care ea a ilustrat și viața economică a secolelor XV–XVI, inclusiv perioada de domnie a regelui Matia I. Mai mult, se poate afirma că, cel puțin în veacurile XV–XVIII, repartizarea geografică și compoziția tezaurilor monetare descoperite pe teritoriul Transilvaniei – și al Banatului, căci circulația monetară prezintă și în zona sud-vestică o certă continuitate – sunt expresia aproape fidelă pe plan monetar a relațiilor economice, în speță comerciale, întreținute de negustorie și de cei ocazional angajați în comerț. Circulația monetară transilvană nu urmează slugarnic mișcările politice.*

Monetary circulation in the Vilayet of Timișoara at the end of the 17th century

During the study of the Groșii Noi hoard we tried to establish for each currency type a comparative review of the monetary situation of the Principality of Transylvania and Western Regions (*Partium*),¹ realizing lastly that there are a few differences that require careful interpretation. Numismatic literature has reviewed and studied the monetary circulation in Transylvania altogether as a unit, even after several territories – West and Central Banat and Crișana – were attached to the Ottoman dominions.² No doubt as suggested by the

¹ We paid attention to consider the coin finds of Crișana, Sătmar and Maramureș.

² Categorizing the hoards according to place of discovery, and after criteria like closeness to rivers and proximity to commercial centres, Francisc Pap (1994, 74–76) states: *During the Principate, monetary circulation took place in the same broad geographical area in which it illustrated the economic relations of the 15th–16th centuries, including the period of the reign of King Matthias. Furthermore, it can be affirmed that, at least for the 15th–18th centuries, the geographical distribution and composition of the coin hoards found in Transylvania – and Banat, because monetary circulation, as presented in the Southwestern area, has a definite continuity – constitute an almost faithful expression of economic relations, in particular regarding trade, maintained by merchants and those occasionally engaged in*

Fără îndoială, așa cum sugerează compoziția tezaurului de la Groșii Noi, lucrurile sunt ceva mai nuanțate, cel puțin pentru ultimele decenii ale secolului al XVII-lea.

Pentru a surprinde aceste nuanțe este nevoie de o imagine clară asupra numerarului aflat în circulație, în cea de-a doua jumătate a deceniului nouă, în Transilvania intracarpatică, Părțile Vestice și Banat. Într-un studiu mai vechi³, Eugen Chirilă aprecia că în jurul anilor 1680 s-a produs o schimbare radicală în compoziția numerarului de argint, datorită pătrunderii monedei austriece (piese de cincisprezece creițari) și germane (subdiviziunile talerului), a căror invazie masivă a avut loc după anul 1685. Într-adevăr, spre sfârșitul deceniului opt aceste nominaluri își fac apariția în Părțile Vestice (Crișana și Sătmăr), în tezaure ascunse în anii 1677–1679⁴. În Principat, monedele apar câțiva ani mai târziu, în contextul ocupării militare a Transilvaniei, semnalate fiind pentru prima oară în tezaurul de la Zalău, închis cu o monedă din anul 1684⁵. În perioada imediat următoare, piesele de cincisprezece creițari și submultipli talerului vor forma nucleul tezaurelor descoperite în Transilvania intracarpatică și Părțile Vestice. În teritoriul Vilayetului de Timișoara situația pare a fi, în ciuda abordărilor generalizatoare ale numismaților și a numărului mic de tezaure publicate, ușor diferită. Conform compoziției tezaurului descoperit la Toc (jud. Arad), pătrunderea emisiunilor maghiare și austriece de cincisprezece creițari este documentată la o dată mult mai timpurie, dacă avem în

composition of the hoard from Groșii Noi, things are slightly more versatile, at least in regard to the last decades of the 17th century.

To capture these nuances we need to have a clear view over the currencies in circulation in the second half of the ninth decade in the intracarpathian region, Western Regions and Banat area. In an earlier study,³ in Eugen Chirilă's understanding, around the year 1680 there was a radical change in the composition of the silver currency due to the emergence of Austrian coins (15 kreutzer) and German (fractional thalers), which showed massive ingress after the year 1685. Indeed, towards the end of the eighth decade these coins appear in the Western Regions (Crișana and Szatmár) in hoards dating from the years 1677–1679.⁴ In the Principality the coins appear a few years later, in the context of the military occupation of Transylvania, being reported for the first time in the hoard from Zalău, closing date put at the year 1684.⁵ In the period immediately after, 15 kreutzer coins and fractional thalers will form the core of the coin hoards found in Transylvania and the Western Regions. In the Vilayet of Timișoara, the situation appears to be slightly different, despite the mainstream approaches of scholars and the small number of hoards. According to the composition of the hoard found at Toc (Arad county), the penetration of Hungarian and Austrian 15 kreutzer coins

---

commerce. Currency circulation in Transylvania does not follow in a cringing manner the political developments taking place.

³ Chirilă 1973, 718–719.

⁴ Ceica, Târșolț, Cheșereu (MȚCO, inv. 11/1-11) și Rătești.

⁵ Chirilă et al. 1985.

vedere faptul că tezaurul a fost ascuns în jurul anului 1663⁶. Următoarea semnalare a monedelor avute în atenție o avem, după mai bine de un deceniu, în tezaurul de la Pilu (jud. Arad)⁷. În această situație ne întrebăm când au pătruns noile nominaluri în teritoriul Vilayetului de Timișoara? Au avut monedele de cincisprezece creițari o circulație restrânsă la începutul anilor '60, dar abia la sfârșitul anilor '70 putem vorbi de circulația lor în cantități semnificative?

Conform compoziției tezaurelor monetare din Crișana nordică, Sătmár și teritoriul Principatului, monedele de cincisprezece creițari și subdiviziunile talerului (considerate bani de război)⁸ suprapun și, treptat, înlocuiesc un stoc de bază format din emisiuni poloneze, imperiale și transilvane, aparținând vechilor sisteme monetare bazate pe groș și denar⁹. Ce știm despre circulația monetară din Vilayetul de Timișoara înainte de aceste modificări ce survin în jurul anilor 1680? Din păcate, având doar date puține și nesigure asupra descoperirilor monetare bănățene din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, această întrebare rămâne deocamdată fără un

is documented at an earlier date, if we consider the fact that the hoard was buried around the year 1663.⁶ The following indication of coins we have considered carefully, happens more than a decade later, in the case of the Pilu (Arad county) hoard.⁷ As such we may ask ourselves when did the new coins enter the Vilayet territory of Timișoara? The 15 *kreutzer* coins were restricted in circulation in the early '60s, but it is not until the late '70s, we can speak of their circulation in significant quantities.

According to the composition of the hoards from North-Crișana, Szatmár and the territory of the Principality, 15 *kreutzer* coins, as well as the fractional thalers (considered war money),⁸ overlap and gradually replace a basic currency "batch" consisting of Polish, Imperial and Transylvanian issues belonging to the old monetary systems based on groschen and denar.⁹ What do we know about the monetary circulation in the Vilayet of Timișoara before these changes occurred around 1680? Unfortunately, relying on only middling and unreliable data we have from the monetary finds of the Banat area for the second half of the 17th century, this question remains

⁶ Pap 2002, 175. Compoziția tezaurului este nesigură în ceea ce privește emitenții și nominalurile. Dincolo de semnalarea timpurie a pieselor de cincisprezece creițari, neobișnuită este și prezența monedelor poloneze cu valoare de un sfert de taler (*ort*), căci în tezaurele transilvane ele sunt înregistrate abia în deceniile opt și nouă, concomitent cu nominalul de cincisprezece creițari.

⁷ Pap 2002, 128. Lotul format din 102 monede, din care 97 au fost identificate ca fiind taleri, are trăsăturile unui tezaur de acumulare. Tezaurul nu conține monede de cincisprezece creițari, ci doar un gulden (2/3 taler) bătut de comitatul Sayn-Wittgenstein (cercul monetar Rinul de Sus).

⁸ Velter, Știrbu 2002, 280.

⁹ Chirilă 1973, 717–719; Pap 1994, 65–74.

⁶ Pap 2002, 175. The composition of the hoard is unreliable in terms of issuers and denominations. Beyond reporting early pieces 15 *kreutzers*, the presence of Polish coins with the value of a quarter of a thaler (*ort*) is unusual, because in the hoards from Transylvania they are recorded as late as the eight and ninth decade, together with the 15 *kreutzer* coins.

⁷ Pap 2002, 128. The lot comprised 102 coins, of which 97 were identified as thalers, has the features of an "saving hoard". The hoard does not contain 15 *kreutzer* coins, but merely one gulden (1/3 thaler) issued by the county of Sayn-Wittgenstein (Upper Rhine monetary circle).

⁸ Velter, Știrbu 2002, 280.

⁹ Chirilă 1973, 717–719; Pap 1994, 65–74.

răspuns satisfăcător. Tezaurul de la Groșii Noi și descoperirile monetare mai vechi de la Caransebeș – Balta Sărată (1663)¹⁰, Chesinț (1676/1684), Denta (1699) și Denta-Deta (1700 sau 1704)¹¹ ne permit câteva observații asupra structurii numerarului aflat în circulație în Vilayetul de Timișoara în ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea.

Nota comună a tezaurului monetare amintite, în total contrast cu cele transilvănene, este dată de prezența monedelor otomane, ragusane și franceze, imaginea de ansamblu fiind una pestriță, rezultată din amestecul acestor emisiuni (specifice piețelor monetare aflate sub administrație otomană) cu cele ale Imperiului Habsburgic și Regatului Poloniei, la care se adaugă talerii cu circulație internațională ai Țărilor de Jos și Provinciilor Unite. Prin comparație, în ceea ce privește numerarul mărunț, circulația monetară din Principat se dovedește a fi mult mai omogenă, tezaurele acumulând, în ultimele două decenii, monede provenite din Imperiului Habsburgic și numerar bătut, conform sistemului

as yet without a satisfactory answer. The Groșii Noi hoard and the older finds from the Caransebeș – Balta Sărată (1663),¹⁰ Chesinț (1676/1684), Denta (1699) and Denta-Deta (1700 or 1704)¹¹ allow us to make some observations on the structure of currency circulation in the Vilayet of Timișoara in the last two decades of the 17th century.

The common feature of the above mentioned coin hoards, in total contrast to the Transylvanian region consists in the presence of Ottoman, French and Ragusan currency – which in its entirety is a bit heterogeneous as a result of the mixture of these issues (specific for monetary markets under Ottoman administration) with those of the Holy Roman Empire and the Kingdom of Poland; to which come added the *thaler* with international circulation from the Low Countries and United Provinces. By comparison, in terms of small coinage, monetary circulation in the Principality proves to be much more homogeneous, hoards amassing in the last two decades, coins originating in the Habsburg Empire and pressed currency, according to the Polish monetary

¹⁰ Tezaurul descoperit în anul 1851 este format din obiecte de podoabă din argint, monede maghiare, transilvane, poloneze, flamande, de Monaco, franceze (Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea), ragusane și turcești (monede de aur și parale). Potrivit informațiilor oferite de Seidl, tezaurul ar avea ca termen *post quem* anul 1663 (Seidl 1853, 166–167).

¹¹ Tezaurul de la Chesinț, format exclusiv din monedă de aur (Pap 2002, 55), intră în categoria tezaurului de acumulare și nu slujește scopului nostru de a identifica structura numerarului de schimb aflat în circulație la momentul respectiv. Pe de altă parte, informațiile succinte asupra depozitelor de la Denta (*Numizmatikai Közlöny* 1909, 57–58) și Denta-Deta (Berkeszi 1907, 16; Buza 1976, 127) nu permit o analiză statistică pe nominaluri și emitenți, materialul numismatic oferind doar simpli indici de prezență.

¹⁰ Hoard found in the year 1851 consists of ornaments of silver, Transylvanian, Polish, Flemish, Hungarian coins, currency from Monaco and France (Louis XIII and Louis XIV), Ragusan and Turkish coins (gold coins and *para*). According to Seidl, the *terminus post quem* of the hoard is set to 1663 (Seidl 1853, 166–167).

¹¹ The Chesinț hoard, composed solely of gold coins (Pap 2002, 55), falls within the category of “saving hoard” and does not serve our purpose to identify the structure of exchanged currencies in circulation at that time. On the other hand, the brief information we have on the hoards from Denta (*Numizmatikai Közlöny* 1909, 57–58) and Denta-Deta (Berkeszi 1907, 16; Buza 1976, 127) do not allow a statistical analysis on denominations and the issuers, the numismatic findings simply indicate their presence.

monetar polonez, în orașele baltice, Prusia și, bineînțeles, în monetăriile Regatului Poloniei.

	<i>Vilayetul de Timișoara</i> ¹	<i>Principatul Transilvaniei</i> ²
Transilvania	groș	groș
Imperiul Habsburgic	ducat taler și subdiviziuni (2/3, 1/3, 1/4, 1/6) monede de 15, 6 și 3 creițari <i>1/2 batzen*</i> - -	- taler și subdiviziuni (2/3, 1/3, 1/4, 1/6) monede de 15, 6, 3 și 1* creițar <i>1/2 batzen*</i> groș (1/24 taler)* denar*
Polonia	monede de 30, 18, 6, 1 ½, 1 și ½ groș	monede de 30, 18, 6, 3, 1 ½, 1 și ½ groș
Țările de Jos	taler	taler
Provinciile Unite	ducat, taler	ducat, taler
Turcia	altin, para, aspru	-
Ragusa	<i>grosso, grossetto</i>	-
Veneția	monede de aur	-
Franța	<i>5 sous</i>	-

¹ Tabelul sintetizează numerarul din tezaurele de la Caransebeș – Balta Sărată, Chesinț, Groșii Noi, Denta și Denta-Deta.

² S-au avut în vedere tezaure cu data de închidere plasată între anii 1684 și 1699 (Zalău III, Dumitrița, Răscruci, Petrindu, Marghita, Călanu Mic, Chijic, Terebești, Apold, Cenade, Romita, Chișcău, Dușești, Alba-Iulia, Roteni, Borșa, Zlatna, Oradea, Târcaia, Oroiu, Rus și Gepiș).

*Tab. 5. Tabel comparativ privind tipurile monetare tezauri-
zate în ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea
(nominalurile notate cu asterisc sunt prezențe accidentale)*

Revenind la tezaurul de la Groșii Noi, prezența monedelor franceze, ragusane și otomane aduce în prim-plan problema circulației acestor tipuri monetare în Vilayetul de Timișoara. Fără îndoială, nu este vorba de o pătrundere accidentală, ci de un document numismatic ce reflectă numerarul aflat în circulație, considerat, în mod eronat, ca fiind

system in the Baltic cities, Prussia and, of course, in the mints of the Kingdom of Poland.

	<i>Vilayet of Timișoara</i> ¹	<i>Principality of Transylvania</i> ²
Transylvania	groschen	groschen
Holy Roman Empire	ducat thaler and 2/3, 1/3, 1/4, 1/6 thaler 15, 6 and 3 kreuzer <i>1/2 batzen*</i> - -	- thaler and 2/3, 1/3, 1/4, 1/6 thaler 15, 6, 3 and 1* kreuzer <i>1/2 batzen*</i> groschen (1/24 thaler)* denar*
Poland	30, 18, 6, 1 ½, 1 și ½ groschen	30, 18, 6, 3, 1 ½, 1 și ½ groschen
Spanish Netherlands	thaler	thaler
United Provinces	ducat, thaler	ducat, thaler
Ottoman Empire	<i>altin, para, akçe</i>	-
Ragusa	<i>grosso, grossetto</i>	-
Venice	gold coins	-
France	<i>5 sous</i>	-

¹ The table summarizes the coins from the hoards of Caransebeș – Balta Sărată, Chesinț, Groșii Noi, Denta and Denta-Deta.

² We took into account hoard assemblages with the closing date set between 1684 and 1699 (Zalău III, Dumitrița, Răscruci, Petrindu, Marghita, Călanu Mic, Chijic, Terebești, Apold, Cenade, Romita, Chișcău, Dușești, Alba-Iulia, Roteni, Borșa, Zlatna, Oradea, Târcaia, Oroiu, Rus and Gepiș).

*Tab. 5. Comparative table regarding coin hoar-
ded in the last two decades of the 17th century
(denominations denoted by an asterisk are incidental elements)*

Returning to the Groșii Noi hoard, the presence of French, Ragusan and Ottoman coinage brings forth the problem of the circulation of these kinds of currencies in the Vilayet of Timișoara. Without a doubt, this is not an accidental ingress, but more a numismatic document reflecting the coin flow believed,

identic cu cel din Principat. Momentul pătrunderii și ponderea pe piața locală a fiecăruia dintre aceste tipuri nu pot fi precizate în stadiul actual al publicării descoperirilor monetare. Constatările numismaților asupra circulației lor în teritoriile stăpânite în mod direct de otomani, cum ar fi Dobrogea sau spațiul dintre Dunăre și Tisa, sugerează câteva probabilități. Astfel, analizând documentele financiare din arhivele orașelor Nagyköros și Kecskemét (Ungaria), numismații maghiari au sesizat, printre altele: rolul secundar în documente și implicit în circulație al monedelor turcești¹², utilizarea în tranzacțiile mărunte sau la plata dărilor (începând cu anul 1663) a monedei franceze de 5 sous¹³ și înlăturarea treptată a acesteia de către monedele de cincisprezece creițari, ce pătrund în cantități însemnate încă din anii 1677 și 1678¹⁴. Pentru circulația monetară în Dobrogea în ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea, informațiile sunt mai puțin precise, pătrunderea monedelor ragusane și franceze este fixată vag după mijlocul secolului al XVII-lea, ele fiind semnalate inclusiv în compoziția depozitelor monetare ascunse pe parcursul deceniului nouă¹⁵.

¹² Potrivit documentelor de arhivă, spre sfârșitul deceniului opt și în prima jumătate a deceniului nouă, în circulație se aflau monede de aur, aspri, parale și *lepér-i* (Buza 1973, 159; Iványosi-Szabó 1980, 77–78, Tab. I). Rolul secundar în circulație al monedei otomane, pe tot parcursul secolului al XVII-lea, este constatat de către Aurel Vilcu (2009, 162–165) și pentru Țara Românească. Singurul segment al pieței unde ele pot fi întâlnite este alcătuit din monedele mărunte destinate tranzacțiilor mici, unde se adaugă sporadic emisiunilor poloneze și ungurești.

¹³ Iványosi-Szabó 1980, 77.

¹⁴ Buza 1973, 151–152.

¹⁵ Custurea, Murat 1979, 207–219; Custurea 1983, 367–369; 1987, 240.

wrongly, as being identical to the monetary circulation of the Principality. The time of infiltration and allotment on the local market of each of these types cannot be specified in the present state of publication of coin hoards. The findings of scholars on the coin flow of the territories directly ruled by the Ottomans, such as Dobruja or the area between the Danube or Tisa, suggests some probabilities. Thus, analyzing the financial documents from the archives of cities Nagyköros and Kecskemét (Hungary), Hungarian scholars concluded among other things: the secondary role of Turkish coins in documents and, implicitly in the monetary circulation,¹² usage of the French 5 sous in small transactions or tax payments (1663 onwards),¹³ and the gradual elimination of them by the 15 kreutzer coins, which filtered through in considerable amounts from 1677 and 1678.¹⁴ Regarding the currency flow in Dobruja over the last two decades of the 17th century, the information is less precise; the ingress of Ragusan and French currencies is considered to happen loosely after the middle of the 17th century, as it was registered also in the coin hoards buried throughout the ninth decade.¹⁵

¹² According to written sources, towards the end of the eighth decade and during the first half of the ninth decade, gold coins, *akçe*, *para* and *lepér* were in circulation (Buza 1973, 159; Iványosi-Szabó 1980, 77–78, Tab. I). The secondary role of the Turkish currency in circulation, throughout the 17th century, is observed by Aurel Vilcu (2009, 162–165) also for Wallachia. The only segment of the market where we encounter them is small coins intended for small transactions, accompanied by sporadic issues of Polish and Hungarian currency.

¹³ Iványosi-Szabó 1980, 77.

¹⁴ Buza 1973, 151–152.

¹⁵ Custurea, Murat 1979, 207–219; Custurea 1983, 367–369; 1987, 240.

Caracterizarea circulației monetare în Vilayetul de Timișoara în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, doar pe baza descoperirii monetare de la Groșii Noi, singura asupra căreia avem date exacte, ar fi una pripită și probabil, în mare măsură, imprecisă. Analiza structurii tezaurului ne permite însă să punem sub semnul întrebării părerea numismaților privind similitudinea structurii numerarului circulant în Principatul Transilvaniei și Părțile Vestice, pe de o parte, și Vilayetul de Timișoara, pe de altă parte, precum și sincronia fenomenelor monetare. În acest context, nu poate fi evitată întrebarea privind măsura în care situația din teritoriile ocupate de turci este influențată de aceea din Imperiul Otoman sau/ și de evenimentele politico-militare din Principatul Transilvaniei și Ungaria Habsburgică.

Defining monetary circulation in the Vilayet of Timișoara around the second half of the 17th century, built solely on the Groșii Noi find since it is the single coin hoard we have accurate data on, would be a hasty and probably largely inaccurate endeavor. The analysis of the structure of the hoard allows us to put into question the opinions of scholars regarding the similarities between the circulating coin flow between the Principality of Transylvania and the Western Regions on the one hand, and the Vilayet of Timișoara on the other, as well as the synchronicity of monetary events. In this context, one question seems to be unavoidable: that of the extent to which the situation in the territory occupied by Turks is influenced by the Ottoman Empire and/or by the political-military events of the Principality of Transylvania and Kingdom of Hungary.

Cursul de schimb al monedelor și valoarea tezaurului

Există o tradiție în publicarea tezaurilor monetare, ce constă în calculul valorii depozitului monetar prin aducerea la un numitor comun a multitudinii de monede componente. Un astfel de calcul pentru tezaurul de la Groșii Noi presupune identificarea ratelor de schimb pentru fiecare tip de monedă component, lucru dificil dacă ținem seama de notațiile anterioare privind apartenența lor la sisteme monetare diferite și de lipsa unor studii temeinice asupra arhivelor financiare locale.

În acest punct, ne îndreptăm prima dată atenția asupra cursurilor de schimb ale nominalurilor otomane: *para* și *aspru*. În teritoriile maghiare ocupate de turci, pentru întregul veac XVII, s-a acceptat practicarea unui curs de un *denar* și jumătate pentru un *aspru*, raport ce se menține în ciuda devalorizării monetare până la sfârșitul secolului¹. Cursul de schimb al *para*lei a fost dedus, pentru țările române, din schema impusă de autoritățile otomane, prin care valoarea monedei de tip *zolota* a fost stabilită la 90 *para*le sau 30 de *aspri*, de aici rezultând că, spre sfârșitul secolului al

The exchange rate of the currencies and the value of the hoard

There is a tradition in the publication of coin hoards which consists in calculating the value of the hoard by deciding on a common denominator of the component coins. Such a calculation for the Groșii Noi hoard, presumes recognizing the exchange rate of each type of coin a difficult endeavor, if you take into account the above data, showing that they belong to different monetary systems and the lack of thorough studies on local financial archives.

At this point, we turn our attention firstly to the exchange rates of the Ottoman issue *para* and *akçe*. On Hungarian territory occupied by Turks, for the whole of the 17th century the practice was one *denars* and a half is the worth of an *akçe*, the situation continued, despite monetary devaluation, till the end of the century.¹ The exchange rate of one *para* was deducted for the Romanian areas based on the scheme imposed by the Ottoman authorities through which the value of the *zolota* type coin was set at 90 *para* or 30 *akçe*, hence 3 *akçe* ended up accounting for the value of one *para*, in the late 17th century.² Associating the

---

¹ Hegyi 1988, 82.

¹ Hegyi 1988, 82.

² Vilcu 2009, 29, 160.

XVII-lea, o para era cotată la aproximativ 3 aspri². Asociind ipotetic cele două cotații, reiese că o para ar putea echivala în teritoriile administrate de turci cu circa 4 ½ denari. Din păcate, documentele bănățene cunoscute de noi nu ne ajută foarte mult, ilustrativ fiind defterul asupra dărilor încasate în cazaua Sebeș-Lugoj (aprilie 1674 – martie 1675), ce socotește suma cumulată din diverse dări la 9.198 de aspri sau 138 de florini³. Încercarea de a calcula raportul dintre aspru și denar, conform echivalenței din documentul menționat, arată că actul face referire la florinul de cont ce echivala cu 66,65 aspri⁴.

Pentru monedele imperiale și poloneze care au circulat în spațiul Principatului Transilvaniei și Părțile Vestice, numismații români au folosit, cu ocazia publicării tezaurilor monetare, rate de schimb preluate din surse disparate, arareori contemporane sau legate direct de piața locală⁵. Pentru raporturile de schimb presupuse a fi practicate spre sfârșitul secolului al XVII-lea pe teritoriul Principatului, în calculul valorii

² Vilcu 2009, 29, 160.

³ Hegyi 1983, 373–379.

⁴ Din această perspectivă, documentul ilustrează folosirea a două sisteme de socotire: cel otoman bazat pe aspru și cel maghiar bazat pe florinul de cont. Dubla raportare este o reflectare în plan monetar a situației complicate, mai ales în regiunile de frontieră, unde exista un adevărat *condominium* între autorităților otomane și cele transilvănene.

⁵ Au fost avute în vedere diverse reglementări monetare (dietale sau imperiale), cronici, relatări de călătorie etc. În egală măsură au fost împrumutate ratele de schimb stabilite de numismații maghiari – Horváth Tibor Antal (1960, 1964) și Huszár Lajos (1945) – pentru piețele Ungariei. Pentru identificarea cu exactitate a surselor folosite se pot vedea tezaurile monetare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea publicate de-a lungul timpului de către Gheorghe Anghel, Eugen Chirilă (și colaboratorii săi), Iudita Winkler, Angela Mureșan și Olimpia Palamariu.

two hypothetical quotations, it follows that on the territories administered by the Turks, a *para* could equate with about 4 ½ denars. Unfortunately, the documents from Banat known to us do not help us very much; the *defter* (tax reports) of received payments in the case of the *kaza* of Sebeș-Lugoj (April 1674 – March 1675) are somewhat illustrative, which count the cumulative sum of various payments at 9,198 *akçe* or 138 florins.³ Trying to calculate the ratio between the *akçe* and denar, according to the document, shows that it refers to the florin of account, equated with 66.65 *akçe*.⁴

For the Imperial and Polish currencies that circulated in the Principality of Transylvania and Western Regions, Romanian scholars used, on occasion, the monetary exchange rates of contrasting sources, rarely contemporary or directly related to the local market.⁵ For the exchange ratios which were supposed to have been practiced in the late 17th century in the Principality, and for the calculation of the value of coin hoards they adopted the stipulations

³ Hegyi 1983, 373–379.

⁴ From this perspective, the document illustrates the use of two accounting systems: the Ottoman system based on *akçe*, and the Hungarian based on the florin. The double reporting system is a reflection of the complicated monetary situation, especially in border regions, where there is a real *condominium* consisting of the authorities of the Principality and of the Vilayet.

⁵ Various monetary rules (decrees or Imperial orders), chronicles, accounts of travel etc. were taken into consideration. Exchange rates set for the Hungarian market by Hungarian numismatists – Horváth Tibor Antal (1960, 1964) and Huszár Lajos (1945) – were used equally in our study. To identify the exact sources used one should see monetary treasures from the second half of the 17th century, published over time by Gheorghe Anghel, Eugen Chirilă (and collaborators), Iudita Winkler, Angela Mureșan and Olimpia Palamariu.

tezaurelor au fost adoptate prevederile reglementării imperiale din 12 noiembrie 1687⁶, prin care se stabilea: valoarea ducatului la 400 de denari sau 200 de creițari, a *talerului vechi* la 200 denari, a *talerului cu leu* la 180 denari sau 30 de groși imperiali, a florinului german la 120 de denari sau 40 de polturi, a monedei de șase groși la 12 denari sau 2 groși imperiali, a groșului imperial la 6 denari și a polturii simple la 3 denari. Pentru monedele acumulate în tezaure, dar absente în reglementarea anului 1687, numismații au apelat, în paralel, la ratele de schimb cunoscute pentru prima jumătate a secolului al XVII-lea: jumătatea de groș polonez = 1 ½ denar; groșul polonez = 3 denari, moneda de trei groși = 9 denari etc⁷.

Având în vedere locul descoperirii și structura tezaurului de la Groșii Noi, calculul valorii acestuia nu își găsește prea multe puncte de sprijin în sursele amintite anterior, hotărârile dietelor transilvane sau reglementările monetare imperiale nefiind aplicate pe teritoriul aflat încă sub administrație otomană. Datorită golului istoriografic privind cursul de schimb al monedelor în Vilayetul de Timișoara suntem nevoiți să ne îndreptăm atenția, în mod cu totul orientativ, asupra observațiilor făcute de numismații maghiari cu privire la ratele de schimb practicate în teritoriile ocupate de turci.

---

⁶ Sabău 1957, 207. Ratele de schimb stabilite în noiembrie 1687 au fost folosite, în mod nejustificat, pentru calculul valorii unor tezaure mult mai timpurii, cum este cazul celor de la Blaj (Mureșan 1977, 700) și Arduzel (Chirilă, Socolan 1971b, 56), ascunse în preajma anului 1674. Pentru tezaurul monetar de la Râscruci, cu data de închidere plasată în anul 1685, s-a apelat atât la reglementarea din anul 1687, cât și la hotărârile dietale din iunie 1693 (Anghel 1967, 409–411).

⁷ Vezi Bader 1968a, 95.

of the Imperial Regulation of 12 November 1687,⁶ by which they established: the value of the ducat to 400 denars or 200 *kreutzer*; that of an old thaler to 200 denars; of the thaler *with lion* to 180 denars or 30 Imperial groschen; the German Florin to 120 denars or 40 *poltura* coin; of the 6 *groschen* coin to 12 denars or 2 Imperial groschen; of the Imperial groschen to 6 denars and of the simple *poltura* to 3 denars. For coins present in hoards but absent from the regulation of 1687, numismatists have appealed concomitantly to the rates of exchange known from the first half of the 17th century: ½ Polish groschen = 1 ½ denar, 1 Polish groschen = 3 denars, *three groschen* = 9 denars etc.⁷

Considering the place of the finding and study of the structure of the Groșii Noi hoard, it does not find too many points of support in the sources mentioned above, the decisions of the Transylvanian diets or the Imperial monetary rules not being applied, the territory still being under Ottoman administration. Due to the historiographic gap left regarding the exchange rate of currencies in the Vilayet of Timișoara, we are forced to focus our attention, as for an indicative, to the observations made by Hungarian scholars regarding exchange rates charged in territories occupied by the Turks.

Analyzing various accounting documents, these

---

⁶ Sabău 1957, 207. Exchange rates established in November 1687 were used, unjustifiably, for calculating the value of some of the early treasures, like the hoard from Blaj (Mureșan 1977, 700) and Arduzel (Chirilă, Socolan 1971b, 56), hidden around 1674. For the monetary treasure of Râscruci, with the closing date set to the year 1685, the reglementation of 1687 was implemented, and also the decree from June 1693 (Anghel 1967, 409–411).

⁷ See Bader 1968a, 95.

Analizând diverse documente financiar-contabile, numismații maghiari au observat pe parcursul deceniului șapte o creștere neobișnuită, evidentă mai ales în teritoriile administrate de otomani, a raporturilor de schimb dintre taler și monedele de aur, ce se reflectă și în relație cu monedele mărunte. Buza János a legat, printre altele, această creștere a valorii talerului de pătrunderea monedei franceze de 5 *sous*, ce ar fi determinat saltul ratei de schimb de la 160 de denari pentru un taler (1634–1668), la 200 de denari (1669) și mai apoi la 240 denari (1672), ultima valoare fiind valabilă până la sfârșitul ocupației otomane⁸. Moneda franceză de 5 *sous* circula în teritoriile maghiare ocupate la un curs de 20 de denari⁹, însă, spre exemplu, documentele din anul 1672 semnaleză pentru un taler o plată de 11 monede de 5 *sous* la Nagykovács, 12 monede de 5 *sous* la Kecskemét și 13 monede de 5 *sous* la Buda. În anii 1673 și 1674 cursul de 13 monede de 5 *sous* pentru un taler va fi valabil și pe piața orașului Kecskemét¹⁰. În a doua jumătate a anilor '70, circulația monedei franceze este amenințată de moneda imperială de cincisprezece crețari, ce valora 36–40 de denari sau

⁸ Buza 1976, 125–126; 1977, 78, 80–82, 106. Spre sfârșitul deceniului șapte, autorul înregistrează o creștere a valorii talerului: după anul 1668 în teritoriile ocupate de turci, iar un an mai târziu în Ungaria Inferioară și Superioară, cea mai dinamică și mai importantă creștere fiind înregistrată în teritoriile otomane.

⁹ Reamintim că în septembrie 1665 dieta Transilvaniei a stabilit un curs de 15 denari pentru o monedă de 5 *sous* (MCRT 1889, 16).

¹⁰ Buza 1976, 126, 128; 1977, 86. Metodologic, aceste exemple sunt foarte importante, ele scoțând în evidență faptul că, în demersul de stabilire a ratei de schimb a unei monede, apelul exclusiv la documente dintr-un anumit loc și timp este insuficient, fiind necesară utilizarea unor documente din mai mult localități învecinate.

scholars have noticed that, during the seventh decade, an unusual increase is felt in the exchange rate of the thalers and golden coins, especially in the territories administered by the Ottomans, which is reflected and also related to small coins. Among other things, Buza János linked the thaler's rise in value to the arrival of the french coin of 5 *sous*, a fact which caused a jump in the exchange rate from 160 deniers for one thaler (1634–1668) to 200 deniers (1669) and later to 240 deniers (1672). This last value was valid until the end of the Ottoman occupation.⁸ The French 5 *sous* currency circulated in the Hungarian territories occupied with a quota of 20 denars,⁹ but, for example, documents from the year 1672 signal for one thaler a payment of 11 *timone* in Nagykovács, 12 *timone* at Kecskemét and 13 *timone* at Buda. From 1673 and 1674, the rate of 13 *timone* for one thaler will also be valid for the city of Kecskemét.¹⁰ In the second half of the '70ies, the French coin flow is threatened by the Imperial currency of 15 *kreutzer* worth 36–40 denars or two coins of 5 *sous* (*timon*), for one thaler about six 15 *kreutzer* coins were due. Gradually, the

⁸ Buza 1976, 125–126; 1977, 78, 80–82, 106. Towards the end of the seventh decade, the author shows a rise in the value of the thaler: after the year 1668 for the territories occupied by the Turks, and a year later in the Lower and Upper Hungary, the most dynamic and important increase being recorded in the Ottoman territories.

⁹ Remembering, that in September 1665, the Diet of Transylvania decided that 15 denars accounts to one *timon* (MCRT 1889, 16).

¹⁰ Buza 1976, 126, 128; 1977, 86. Methodologically, these examples are very important, they are emphasizing the fact that, when fixing the exchange rate of a currency, building merely on documents of a given area and time is insufficient, it is necessary use documents of the neighboring areas.

două monede de 5 *sous*, pentru un taler plătindu-se aproximativ 6 monede de cincisprezece creițari. Treptat, moneda de cincisprezece creițari își pierde valoarea, ajungându-se în preajma anului 1693 la un raport de 8 monede pentru un taler¹¹. Iványosi-Szabó Tibor, considerând că fluctuațiile valorii talerului sunt total independente de circulația *timon*-ului, a sesizat o nouă modificare a cursului talerului după anul 1682, între 1683–1685, aceasta crescând de la 240 de denari la 280 de denari, pentru ca după eliberarea teritoriilor maghiare el să scadă vertiginos, revenind la valorile din anii 1666–1668¹².

Pentru a stabili cursul talerilor trebuie să fim atenți la felul acestora, dovedindu-se că talerii cu denumiri variate au cursuri de schimb variate; până și talerii cu aceeași denumire pot avea cursuri de schimb diferite¹³. Pe de altă parte, între cursul oficial și cel comercial există diferențe ce denotă anumite specificități, în documente adeseori fiind consemnate pierderile cauzate de cursurile de schimb diferite, practicate uneori pe piețe învecinate ce țin de aceeași autoritate politico-administrativă. Astfel, chiar dacă am cunoaște cursul de schimb stabilit oficial, există întotdeauna posibilitatea unor abateri în funcție de caracteristicile pieței, starea monedei, felul ei etc.

Precaritatea informațiilor și observațiile de mai sus ne determină să renunțăm la calculele tradiționale, mult prea simpliste pentru a furniza rezultate corecte asupra valorii în epocă a tezaurului monetar de la Groșii Noi. O astfel de tentativă ar avea puțini șorți de izbândă, dacă avem în vedere

currency of 15 *kreutzer* lost its value, and in the year 1693 it was at a ratio of eight coins for one thaler.¹¹ Szabó-Iványosi Tibor, considering that fluctuations of the thaler value are totally independent of the coin flow of the *timon*, noticed a new modification in the circulation of the thaler after the year 1682, between 1683–1685, the value rising from 240 to 280 denars, whilst after the release of the Hungarian territories it dropped substantially, going back to the values of the years 1666–1668.¹²

To determine the rate of the thaler one must pay attention to coin type, proving that thalers with various names have various exchange rates, and even thalers with the same name can have different exchange rates.¹³ On the other hand, between the official and commercial rate, there are differences which denote some specifics, often being recorded losses caused by different exchange rates, sometimes those of neighboring markets but pertaining to the same political-administrative authority. Thus, even if we had knowledge of the official exchange rate, there is always the possibility of deviation according to the characteristics of the market, the state of the coin, its type etc.

The precariousness of the information and the stated observations above lead us to waive traditional calculations, which seem much too simplistic to provide accurate results on the value of the hoard of Groșii Noi had in the given period. Such an attempt would have little chance of success, if we consider the absence of information regarding the exchange

¹¹ Buza 1976, 129; 1977, 87, nota 82.

¹² Iványosi-Szabó 1980, 90–91.

¹³ Buza 1977, 78–79.

¹¹ Buza 1976, 129; 1977, 87, nota 82.

¹² Iványosi-Szabó 1980, 90–91.

¹³ Buza 1977, 78–79.

absența informațiilor privitoare la cursul de schimb al monedelor pe piața locală și faptul că acest gol nu poate fi umplut prin *împrumutul*, mai mult sau mai puțin argumentat, al ratelor de schimb calculate pentru alte teritorii în diverse perioade de timp. Un astfel de calcul îl socotim prematur, de vreme ce nu au fost lămurite nici măcar aspectele esențiale ale circulației monedei mărunte în Vilayetul de Timișoara, tipul acestora determinând, alături de alți factori, diferențe de curs monetar specifice fiecărui teritoriu în parte.

rate of currencies on the local market and that this gap cannot be filled through *borrowing* information on the exchange rates from other territories in various time periods, more or less proved. Such a forethought would be taken prematurely since we were not able to clear even essential aspects of monetary circulation (e.g. small coin) in the Vilayet of Timișoara, as their type, along with other factors, caused differences in currency specific to each territory.

Catalogul și ilustrația | Catalogue and illustration

PRINCIPATUL TRANSILVANIEI / THE PRINCIPALITY OF TRANSYLVANIA

Gabriel Báthori (1608-1613)

Groș

Av: 16-11/GABBATHO/D:G.PRIN·/TRAN·

Rv: ·GROSSVS:REGNI·TRANSYL·, în câmp N-B

1611, Baia Mare

Buzdugan *et al.* 1977, 158/988; Resch 1901, 72/145.

1.Ag; 12; 1,21; 20,1x20,5; nr. inv. MF 5817.

REGATUL UNGARIEI / THE KINGDOM OF HUNGARY

Ferdinand III (1627-1657)

Taler

Av: FERDINAND-III·D·G·RO·I·S·AVG·GERHV·BOH·REX
Rv: ·ARCHIDVX·AVS·DVX·BVR·MAR·MOR·CO·TY·1654·

în câmp K-B

1654, Kremnica

Huszár 1979 188/1242; Herinek 1984, 576/481.

2. Ag; 12; 28,48; 44,9x45,2; nr. inv. MF 5751.

Fals după un taler bătut de Ferdinand III

Av: PEDINAND-III·D·G·RO·I·S·AVG·GER·HV·BOH·RE·X·
Rv: ARCHIDVX·AV·SBV·XBVRMA·R·MOROG·T·11652·

În câmp sigle incerte, urme de pilire pe muchie

3. Ag; 12; 24,72; 44,3x42,1; nr. inv. MF 5782.

Leopold (1657-1705)

Taler

Av: LEOPOLDVS·D·G·RO·I·S·AVG·GER·HV·BOH·REX,
în câmp 1661

Rv: ARCHIDVX·AVS·DVX·BVR·MAR·MOR·CO·TY,
în câmp K-B

1661, Kremnica

Huszár 1979, 205-206/1367; Herinek 1972, 64/719;

Jungwirth 1975, 13/h-7, Taf. 16/4.

4. Ag; 12; 28,55; 45x43,7; nr. inv. MF 5760.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I·(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-76·, în câmp K-B

1676, Kremnica

Huszár 1979, 217/1423; Unger 2000/II, 194/1058.

5. Ag; 12; 6,11; 30,8x29,6; nr. inv. MF 5761.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I·(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-76·, în câmp K-B

1676, Kremnica

Huszár 1979, 217/1423; Unger 2000/II, 194/1058.

6. Ag; 12; 6,43; 30,9x30,8; nr. inv. MF 5762.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·(XV)·I·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-76·, în câmp K-B

1676, Kremnica

Huszár 1979, 217/1423; Unger 2000/II, 194/1058;

Herinek 1972, 100/1042.

7. Ag; 12; 5,74; 30,5x30,2; nr. inv. MF 5763.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·(XV)·I·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-76·, în câmp K-B

1676, Kremnica

Huszár 1979, 217/1423; Unger 2000/II, 194/1058;

Herinek 1972, 100/1042.

8. Ag; 12; 6,29; 30,8x30,5; nr. inv. MF 5764.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-77·, în câmp K-B

1677, Kremnica

Huszár 1979, 217/1423; Unger 2000/II, 194/1058;

Herinek 1972, 100/1043.

9. Ag; 12; 6,47; 30,6x29,5; nr. inv. MF 5765.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-78·, în câmp K-B

1678, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1045.

10. Ag; 12; 6,30; 30,6x29,6; nr. inv. 5766.

Leopold (1657-1705)

15 creițari (15 *Krajcár*)

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-78, în câmp K-B
1678, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;
Herinek 1972, 101/1045.

11. Ag; 12; 6,29; 30,6x30,2; nr. inv. MF 5767.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-78, în câmp K-B
1678, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;
Herinek 1972, 101/1045.

12. Ag; 12; 6,06; 30,3x29,6; nr. inv. MF 5768.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-79, în câmp K-B
1679, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;
Herinek 1972, 101/1046.

13. Ag; 12; 6,28; 30,6x30,8; nr. inv. MF 5769.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-79, în câmp K-B

1679, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1046.

14. Ag; 12; 6,78; 30,8x30,8; nr. inv. MF 5770.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-80, în câmp K-B

1680, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1047.

15. Ag; 12; 6,66; 30,5x30,4; nr. inv. MF 5771.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-81, în câmp K-B

1681, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1048.

16. Ag; 12; 6,38; 30,8x29,9; nr. inv. MF 5772.

Leopold (1657-1705)

15 creștari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-81·, în câmp K-B

1681, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1048.

17. Ag; 12; 6,57; 30,7x30; nr. inv. MF 5773.

Leopold (1657-1705)

15 creștari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-81·, în câmp K-B

1681, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1048.

18. Ag; 12; 6,01; 30,5x29,5; nr. inv. MF 5774.

Leopold (1657-1705)

15 creștari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-82·, în câmp K-B

1682, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1049.

19. Ag; 12; 6,60; 30,9x30; nr. inv. MF 5775.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-82·, în câmp K-B

1682, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1049.

20. Ag; 12; 6,72; 30,2x31,1; nr. inv. MF 5776.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-82·, în câmp K-B

1682, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1049.

21. Ag; 12; 6,53; 30,x29,6; nr. inv. MF 5777.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·-HVNGARIÆ·16-83·, în câmp K-B

1683, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1050.

22. Ag; 12; 6,21; 30,6x30; nr. inv. MF 5778.

Leopold (1657-1705)

15 creștari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I·(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-84·, în câmp K-B

1684, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1051.

23. Ag; 12; 6,57; 30,3x30,5; nr. inv. MF 5779.

Leopold (1657-1705)

15 creștari

Av: LEOPOLD·D·G·R·I·(XV)·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ·PATRONA·HVNGARIÆ·16-85·, în câmp K-B

1685, Kremnica

Huszár 1979, 217-218/1425; Unger 2000/II, 195/1060a;

Herinek 1972, 101/1052.

24. Ag; 12; 6,00; 30,5x29,8; nr. inv. MF 5780.

Leopold (1657-1705)

15 creștari

Av: LEOPOLD·D·G·R·(XV)·I·S·A·G·H·B·REX·

Rv: PATRONA·HVNGARIÆ·1685·, în câmp K-B

1685, Kremnica

Huszár 1979, 218/1426; Unger 2000/II, 196/1063;

Herinek 1972, 101/1053.

25. Ag; 12; 6,68; 30,5x30,1; nr. inv. MF 5781.

Cercul monetar Austria – Posesiunile casei de Austria

Arhiducatul Austria

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLDVS·D·G·-(XV)·R·I·S·A·G·H·B·REX·
Rv: ·ARCHI·D·AVS·DVX·(A)BVR·COM·TIR·1661·
1661, Viena, Andreea Cetto (1660-1665)
Herinek 1972, 88/917; Jungwirth 1975, 12/11a.
26. Ag; 12; 6,03; 29,4x29,2; nr. inv. MF 5754.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLDVS·D·G·-(XV)·R·I·S·A·G·H·B·REX·
Rv: ·ARCHI·D·AVS·DVX·(A)BVR·COM·TIR·1661·
1661, Viena, Andreea Cetto (1660-1665)
Herinek 1972, 88/917; Jungwirth 1975, 12/11a.
27. Ag; 12; 5,53; 30x28,21; nr. inv. MF 5753.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLDVS·D·G·R·I·S·A·(XV)·G·H·B·REX·
Rv: ·ARCHI·D·AVS·D(A)VX·B·COM·TYR·E16-63·
1663, Viena, Andreea Cetto (1660-1665)
Herinek 1972, 89/922; Jungwirth 1975, 16/11a.
28. Ag; 12; 5,63; 28,9x29,3; nr. inv. MF 5755.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLDVS·D·G·R·I·S·(XV)·A·G·H·B·REX·

Rv: ·ARCHI·D·AVS·(A)DVX·B·CO·TYR·16-63·

1663, Viena, Andreea Cetto (1660-1665)

Herinek 1972, 923 var.; Jungwirth 1975, 16/11a.

29. Ag; 12; 6,37; 30x29,1; nr. inv. MF 5756.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLDVS·D·G·R·I·S·(XV)·A·G·H·B·REX·

Rv: ·ARCHI·D·AVS·(A)DVX·B·CO·TYR·16-64·

1664, Viena, Andreea Cetto (1660-1665)

Herinek 1972, 89/924; Jungwirth 1975, 18/9a.

30. Ag; 12; 6,83; 29,1x29,8; nr. inv. MF 5757.

Comitatul Tirol

Rudolf II (1576-1612)

Taler

Av: RVDOLPHVSII:DG:RO:

IM·SEM·AV·GE·HVNG·BOH·REX, în câmp 1612

Rv: NECNONARCHIDVCES·A·DVC:BVR:COM:TIRO

1612, Hall

Moser-Tursky 1977, 221/Abb. 386 var.

31. Ag; 12; 28,45; 40,9x41,3; nr. inv. MF 5748.

Arhiducele Leopold V (1619-1632)

Taler

Av: LEOPOLDVS D:G:ARCHID:AVSTRIÆ DVX

BVRG:S:CÆS:M^{TIS} ET RELI, în câmp 16-21

Rv: ARCHIDVC:GVBERNATOR PLENARIVS

COMESTIROLIS¹

1621, Hall

Moser-Tursky 1977, 244/Abb. 422.

32. Ag, 12; 28,31; 42,7x42,5; nr. inv. MF 5749.

Arhiducele Leopold V (1619-1632)

Taler

Av: LEOPOLDVSD:G:ARCHID:AVSTRIÆ DVX

BVRG:S:CÆS:M^{TIS} ET RELI, în câmp 16-21

Rv: ARCHIDVC:GVBERNATOR PLENARIVS

COMESTIROLIS

1621, Hall

Moser-Tursky 1977, 244/Abb. 422.

33. Ag, 12; 28,20; 43,2x42,1; nr. inv. MF 5750.

¹ LEOPOLDVSD(EI):G(RATIA):ARCHID(UX):AVSTRIAEDVXBVRG(UNDIAE):S(AC):CÆS:M^{TIS} ETRELI(QVORVM) /// GVBERNATOR PLENARIVS(ET)COMESTIROLIS (Rentzmann 1982, 36).

Ducatul Stiria

Ferdinand III (1627-1657)

Taler

Av: FERDINAND⁹III·D·G·ROM·IMP·S·A·G·H·B·REX,
în câmp 1651

Rv: ARCHI·AVST·DVX·BVRG·STYRIÆ·EC·
1651, Graz

Herinek 1984, 555/404+.

34. Ag; 12; 28,24; 43,6x44,7; nr. inv. MF 5752.

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: LEOPOLDVS·D·G·R·I·(XV)·S·A·G·H·B·REX
Rv: ·ARCHI·AVS·DVX·(-)·BVR·STYRIÆ·E 16-61·

1661, Graz

Herinek 1972, 89/937; Jungwirth 1975, 12/11b.

35. Ag; 12; 6,14; 29,6x28,9; nr. inv. MF 5758.

Silezia

Emisiuni imperiale

Leopold (1657-1705)

15 creițari

Av: ·LEOPOLD·D·G·EL·R·(XV)I·S·A·G·H·B·REX·

Rv: ARCHI·DUX·AVST·DVX·BURG·&·SIL·1663, în câmp G-H

1663, Breslau, Georg Hübner

Herinek 1972, 97/1010; Jungwirth 1975, 17/11g.

36. Ag; 2; 6,32; 28,9x29,1; nr. inv. MF 5759.

Ludwig zu Liegnitz (1653-1663)

15 creițari

Av: D : G · LVDOVICUS · DUX(X V) S I L · L I G · B R E G · & G O L D

Rv: M O N E T A · N O V A · A R G E N T E A · 1662

1662, Christian Pfahler

Saurma-Jeltsch 1883, 7/407;

Friedensburg, Seger 1901, 30/1883.

37. Ag; 6; 6,20; 29,1x29; nr. inv. MF 5792.

Ludwig zu Liegnitz (1653-1663)

15 creițari

Av: D:G-LVDOVICUS · DUX (XV) · S I L · L I G N · B & G O L D

Rv: M O N E T A · N O V A · A R G E N T E A · 1663

1663, Christian Pfahler

Saurma-Jeltsch 1883, 7/410;

Friedensburg, Seger 1901, 30/1887.

38. Ag; 8; 5,67; 29,3x29,2; nr. inv. MF 5793.

Georg III zu Brieg (1639-1664)

15 creițari

Av: D:G:GEORGIUS · DUX · (XV) S I L · L I G N · & B R E G :

Rv: M O N E T A · N O V A · A R G E N T E A · 1664 ·

1664, Breslau, Christian Pfahler

Saurma-Jeltsch 1883, 7/390;

Friedensburg, Seger 1901, 30/1860.

39. Ag; 7; 6,29; 28,4x28,2; nr. inv. MF 5794.

Cercul Saxonia Superioară

Margraviatul Brandenburg – Ducatul Prusiei

Georg Wilhelm (1619-1640)

Ort

Av: GEORG:WILHELM:V:G:G:M:Z:BRAN

Rv: D:H:R:R:ERT:C:V:CHVRF:I:P:Z:G:C:B:H, în câmp 2-(...)

1622-1624, Königsberg

Neumann 1998/I, 226/10.101.

40. Ag; 11; 6,11; 29,8x30,2; nr. inv. MF 5785.

Georg Wilhelm (1619-1640)

Ort

Av: GEORG:WILHELM:V:(...):M:Z:BRAN

Rv: D:H:R:R:ERT:C:V:CHVRF:I:P:Z:G:C:B:H, în câmp 2-3(?)

1623, Königsberg

Neumann 1998/I, 226/10.101.

41. Ag; 11; 6,56; 29,8x29,7; nr. inv. MF 5786.

Friedrich Wilhelm (1640-1688)

1/3 taler

Av: FRID:WILH:D.G(1/3)·M·B_R·E_L·C_R·et C·D²

Rv: MONETA NOVA ARGENTEA, în câmp G-F/16-72

1672, Crossen, Gottfried Fromholdt (1668-1674)

Neumann 1998/I, 313/11.63b var.

42. Ag; 9; 10,12; 31,1x31,2; nr. inv. MF 5787.

²EL(ector) CR(ossenensis) et C(arnoviensis) D(vx) (Rentzmann 1982, 86).

Friedrich Wilhelm (1640-1688)

1/6 taler

Av: FRID:WILH(...)G·M·BR:S·R·I·ARC:ET EL:

Rv: MONETA NOVA (1/6) ARGENTEA, în câmp IL/16-67

1667, Berlin, Johann Liebmann (1664-1682)

Bahrfeldt 1913/III, 102/218a; Neumann 1998/I, 320/11.65.

43. Ag; 10; 4,49; 29x29,1; nr. inv. MF 5788.

Friedrich Wilhelm (1640-1688)

6 groși

Av: FRID·WILH·DG·M·B·S·R·I·ARC&EL, în câmp H-S

Rv: SUPREMUS DUX IN PRUSSIA, în câmp 16-81(?)

1681, Königsberg, Heinrich Sievert (1674-1694)

Neumann 1998/I, 369/11.120a.

44. Ag; 12; 3,02; 24,5x24,8; nr. inv. MF 5789.

Ducatul de Saxonia-Weimar (Linia Ernestină)

Johann Ernst II (1662-1683)

2/3 taler

Av: D·G·IOHAN·ERNEST·D·S·I·C·ET·MONT

Rv: PRUDENTER·ET (2/3) CONSTANter, în câmp 16-77

1677, Gotha

45. Ag; 10; 17,72; 38,6x38,5; nr. inv. MF 5783.

Johann Ernst II (1662-1683)

2/3 taler

Av: D:G:IOHAN·ERNEST·D:S:I:C:ET·MONT

Rv: PRUDENTER·T(2/3)CONSTANTER

An ilizibil

46. Ag; 8; 17,49; 38,4x38,3; nr. inv. MF 5784.

Cercul monetar Franconia

Principatul Ansbach II - posesiunea Casei de Brandenburg

Johann Friedrich (1667-1686)

1/6 taler

Av: IOH·FR·DG·M·BRAND·MAG:

Rv: PR·D·B·NOR:-PR·HAL·B·M·C·16-78·

1678, Swabach

47. Ag; 6; 5,81; 28,9x30,7; nr. inv. MF 5790.

Cercul monetar Bavaria

Ducatul Bavaria

Maximilian I (1598-1623 duce, 1623-1651 elector)

½ batzen

Av: M·C·P·R·V·(B·D·S)·R·I·A·E·E³

Rv: SOLI·DEO·GLORIA·16-24·

Hahn, Hahn-Zelleke 2007, 58/H93; Klose 2001, Tab. I/7.

48. Ag; 1,01; 18,2x17,8; nr. inv. MF 5795.

³ M(aximilianus) C(omes) P(alatinus) R(heni) V(triusque) B(avariae) D(ux) S(acri) R(omanii) I(mperii) A(rchidapifer) E(t) E(lector) (Rentzmann 1977, 175).

Cercul monetar Westfalia

Comitatul Oldenburg

Anton Günther (1603-1667)

Florin de argint

Av: FLOR·AN·G[V·C·O](28)E·D·D·I·E·E·K

Rv: FERD·III·D·GROM·IMP·SEMP·AVG

Fără milesim (1637-1657)

Merzdorf 1860, 59/75.

49. Ag; 7; 19,52 gr; 40,9x41,1; nr. inv. MF 5791.

Monetăriile Coroanei

Ioan Albert (1492-1501)

½ groș cracovian

Av: [MONETA]·I·ALBER(TI)

Rv: +REGI[S-POLON]IE

1492-1499, Cracovia, dublă frapă

Hutten-Czapski 1957/I, 18/194; Gumowski 1960, 103/467.

50. Ag; 11; 0,70; 16,3x18; nr. inv. MF 5800.

Ioan Albert (1492-1501)

½ groș cracovian

Av: MONETA·I·ALBERTI

Rv: REGI[S-PO]LONIE

1492-1499, Cracovia

Hutten-Czapski 1957/I, 19/195; Gumowski 1960, 103/467.

51. Ag; 12; 0,62; 17,1x17; nr. inv. MF 5801.

Sigismund I (1506-1548)

½ groș cracovian

Av: [MONETA·SIGISMVNDI]

Rv: [REGIS]·POLONIE·1511

1511, Cracovia

Gumowski 1960, 104/480.

52. Ag; 5; 0,54; 16,4x16,8; nr. inv. MF 5799.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:R(EX·POL·)M·D:LI:RVS:PRV:M·
Rv: ·SAM·LIV·NECO·SVE-GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-21
1621, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 153/1420;

Gumowski 1960, 130/1174.

53. Ag; 7; 6,89; 29,1x29,5; nr. inv. MF 5802.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M·D:LI·RVS·PRV·M·
Rv: ·SAM·LIV·NECN·SV-GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-23
1623, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1452 var.;

Gumowski 1960, 130/1177.

54. Ag; 8; 6,54; 29,6x29,3; nr. inv. MF 5803.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M·D:LI:RVS·PRV:M·
Rv: ·SAM·LIV·NECN·SV-GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-23
1623, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1452;

Gumowski 1960, 130/1177.

55. Ag; 12; 6,19; 29,2x29,5; nr. inv. MF 5804.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M:D:LI:RVS·PRV:M·

Rv: ·SAM·LIV·NECN·SV-GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-23
1623, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1452;

Gumowski 1960, 130/1177.

56. Ag; 12; 6,41; 29,8x29,3; nr. inv. MF 5805.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M:D:LI:RVS·PRV:M·

Rv: ·SAM·LIV·NECN·SV-GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-23
1623, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1452;

Gumowski 1960 130/1177.

57. Ag; 11; 6,66; 29,5x29,1; nr. inv. MF 5806.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M:D:LI:RVS·PRV:M·

Rv: ·SAM·LIV·NE·N·SV-GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-23
1623, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1452;

Gumowski 1960, 130/1177.

58. Ag; 3; 6,36; 29,1x28,8; nr. inv. MF 5807.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M·D·LI·RVS·PRV·M·

Rv: ·SAM·LIV·NEC·N·SV·GOT·VAN·Q·HRI·R, în câmp 16-23
1623, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1452;

Gumowski 1960, 130/1177.

59. Ag; 12; 6,09; 29,5x29,3; nr. inv. MF 5808.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III:D:G:REX·POL·M·D·LI:RVS·PRVS·M·

Rv: ·SAM·LIV·NECN·SV·GOT·VAN(Q·H·R·I·R), în câmp 16-24
1624, Trezorier Nikolaus Daniłłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 162/1484;

Gumowski 1960, 130/1178.

60. Ag; 9; 5,965; 29x29,7; nr. inv. MF 5809.

Sigismund III (1587-1632)

Groș

Av: SIG:III:D:G/REX·POL·/MDL·

Rv: ·GROSS·REG·POLO·1·6·13

Hutten-Czapski 1957/I, 136/1294 var.;

Gumowski 1960, 121/949.

61. Ag; 3; 1,41; 21,3x21; nr. inv. MF 5810.

Sigismund III (1587-1632)

1 ½ gros

Av: ·SIGIS3DG(3)REX·PMDL

Rv: ·MONE·NO-REG·POLO·, în câmp 2-3
1923, Trezorier Nikolaus Daniłowicz (1616-1624)

Hutten-Czapski 1957/I, 158/1461;

Gumowski 1960, 122/973.

62. Ag; 11; 0,92; 19,1x19,3; nr. inv. MF 5811.

Sigismund III (1587-1632)

1 ½ gros

Av: ·SIGIS·3·DG(3)REX·P·M·DL

Rv: MONE·NO-REG·POLO·, în câmp 2-6
1626, Trezorier Hermolaus Ligeza (1624-1632)

Hutten-Czapski 1957/I, 167/1530;

Gumowski 1960, 122/976.

63. Ag; 1; 0,88; 18,9x19; nr. inv. MF 5812.

Ioan Cazimir (1649-1668)

Ort

Av: IOAN·CASIMIR·DG-REX POL·&SVE·

Rv: ·MONET·NOVA·ARG·REG·POL·1667:, în câmp T.L.B
1667, Cracovia, Titus Livius Boratini

Hutten-Czapski 1957/I, 312/2318;

Gumowski 1960, 151/1763.

64. Ag; 6; 5,49; 30,8x31; nr. inv. MF 5813.

Ioan Cazimir (1649-1668)

6 groși

Av: IOAN·CASIM·DG·REX·POL·&SUE

Rv: GROS·ARGE·SEX·REG·POLO·1667., în câmp TL-B

1667, Cracovia, Titus Livius Boratini

Hutten-Czapski 1957/I, 313/2322;

Gumowski 1960, 149/1715.

65. Ag; 2; 3,03; 25,6x24,6; nr. inv. MF 5814.

Monetăria prusacă

Sigismund I (1506-1548)

Groș de Prusia

Av: SIGIS·IREX·PO·DO·TOCI·PRVSSIE

Rv: GROSS·COMV·TERR·PRVSSIE·1534

1534

Hutten-Czapski 1957/I, 29/343; Gumowski 1960, 106/530.

66. Ag; 3; 1,77; 23,9x23,4; nr. inv. MF 5796.

Monetăria din Danzig

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS·III·D·G·REX·POL·M·D·L·R·PR·

Rv: ·MONETA·CIVIT·GEDANENSIS·, în câmp 23

1623

Gumowski 1960, 137/1391;

Dutkowski, Suchanek 2000 86/167a.

67. Ag; 12; 6,75; 29,1x28,8; nr. inv. MF 5797.

Sigismund III (1587-1632)

Ort

Av: SIGIS(·III:D:G:)REX·POL·M:D:L:R·PR·, în câmp 1-6

Rv: ·MONETA·CIVIT·GEDANENSIS·, în câmp 24

1624

Gumowski 1960, 137/1392;

Dutkowski, Suchanek 2000, 86/167IIc.

68. Ag; 12; 6,80; 29,2x28,8; nr. inv. MF 5798.

Monetăria din Riga

Gustav II Adolf (1626-1632)

1 ½ groș

Av: ·GVST·ADOLP·D·G·REX·S

Rv: MON·NOV·(3)·CIVI·RIGE, în câmp 2-2

1622, Riga

Hutten-Czapski 1957/II, 351/4366.

69. Ag; 12; 0,99; 19,3x19,7; nr. inv. MF 5815.

Monetăria din Elbing

Gustav II Adolf (1626-1632)

1 ½ groș

Av: ·GVS·ADO·(3)·D·G(REX·S)

Rv: MON·NO-REG·SVE·, în câmp 3-2

1632, Elbing - atelierul regal

Dutkowski, Suchanek 2003, 162/657.

70. Ag; 10; 0,73; 18,9x19,1; nr. inv. MF 5816.

ȚĂRILE DE JOS SPANIOLE / THE SPANISH NETHERLANDS

Brabant

Albert și Elisabeta (1599-1621)

Taler

Av: ALBERTVS·ET·ELISABET·DEI·GRATIA

Rv: ARCHID·AVST·DVCE·BVRG·BRAB·Z^c

Fără milesim, Anvers

Delmonte 1967, 68/254.

71. Ag; 5; 27,89; 41,6x41,9; nr. inv. MF 5730.

Albert și Elisabeta (1599-1621)

Taler

Av: ALBERTVS·ET·ELISABET·DEI·GRATIA

Rv: ARCHID·AVST·DVCE·BVRG·BRAB·Z^c·16-16·

1616, Anvers

Delmonte 1967, 68/254.

72. Ag; 5; 27,74; 40,6x41,1; nr. inv. MF 5731.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-24

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z[...]

1624, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

73. Ag; 5; 27,46; 42,8x42,5; nr. inv. MF 5733.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-30

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1630, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

74. Ag; 12; 28,08; 41,1x41,8; nr. inv. MF 5734.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-31

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1631, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

75. Ag; 6; 27,84; 43,2x43,1; nr. inv. MF 5735.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-37

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1637, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

76. Ag; 11; 27,81; 43,5x43,9; nr. inv. MF 5736.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-37

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1637, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

77. Ag; 4; 27,90; 42,6x42,2; nr. inv. MF 5737.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-53

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1653, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

78. Ag; 6; 27,88; 42,1x42,8; nr. inv. MF 5738.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-53

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1653, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

79. Ag; 9; 27,81; 44,3x45,8; nr. inv. MF 5739.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-53

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z^c

1653, Anvers

Delmonte 1967, 77/293.

80. Ag; 11; 27,99; 42,6x42,3; nr. inv. MF 5740.

Flandra

Albert și Elisabeta (1599-1621)

Taler

Av: ALBERTVS·ET·ELISABET·DEI·GRATIA

Rv: ARCHID·AVST·DVCES·BVRG·ET·CO·FL

1616-1621

Delmonte 1967, 69/259.

81. Ag; 7; 28,02; 41,9x42,3; nr. inv. MF 5732.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-48

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·CO·FLAN·Z^c

1648, Anvers

Delmonte 1967, 78/297.

82. Ag; 7; 28,01; 41x41; nr. inv. MF 5741.

Filip IV (1621-1665)

Taler

Av: ·PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX·, în câmp 16-56

Rv: ·ARCHID·AVST·DVX·BVRG·DOM·TOR·Z^c

1656

Delmonte 1967, 79/300.

83. Ag; 2; 27,95; 41,1x40,9; nr. inv. MF 5742.

PROVINCIILE UNITE ALE ȚĂRILOR DE JOS /
THE UNITED PROVINCES OF THE NETHERLANDS

Geldern

Ducat

Av: CONCORD·RES·P·AR·CRE[S·]GEL, în câmp 16-19

Rv: MO ORD/PROVIN/FOE·DER/BELGAD/LEG IMP

1619

Delmonte 1964, 102/649.

84. Au; 8; 3,33; 22,4x22,3; nr. inv. MF 5743.

Olanda

Taler

Av: ×MO×NO×ARG×15-76×ORDIN×HOLL×

Rv: ×CONFIDENS×DNO×NON×MOVETVR×

1576

Delmonte 1967, 194/831; *Officiele catalogus* 1981/1, 3-4.

85. Ag; 12; 26,36; 39,2x39,4; nr. inv. MF 5744.

Taler

Av: ×MO×NO×ARG×15-89×ORDIN×HOLL×

Rv: ×CONFIDENS×DNO×NON×MOVETVR×

1589

Delmonte 1967, 194/831; *Officiele catalogus* 1981/1, 3-4.

86. Ag; 12; 26,68; 40,2x40,1; nr. inv. MF 5745.

Utrecht

Taler

Av: ·MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·(TR)A·

Rv: ·CONFIDENS·DNO·NON·MOVETVR·161(...)

An incert, 1612-1618

Delmonte 1967, 198/843; *Officiële catalogus* 1981/1, 45.

87. Ag; 11; 26,73; 40x40,6; nr. inv. MF 5746.

Frisia de Vest

Taler

Av: ·MO·ARG·PRO·CON·FOE·BELG·WES·

Rv: ·CONFIDENS·DNO·NON·MOVETVR·1644

(marca monetară – floare de crin)

1644

Delmonte 1967, 196/836; *Officiële catalogus* 1981/1, 16.

88. Ag; 7; 27,22; 40,9x41,2; nr. inv. MF 5747.

REGATUL FRANȚEI / THE KINGDOM OF FRANCE

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G(semn monetar)FR·ET·NAV·REX, sub bust semn monetar

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI·D·BENEDICTVM·1659· (semn monetar)

1659 (9 ștanțat peste 8), Lyon

SCWC 2008, 232/166.4.

89. Ag; 6; 2,26; 20,5x20,2; nr. inv. MF 5819.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·FR·ET·NAV·REX, sub bust semn monetar

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI·E·BENEDICTM·1659·

1659, Tours, Charles Thomas I (1656-1680)

SCWC 2008, 232/166.5.

90. Ag; 6; 2,23; 20,2x20,4; nr. inv. MF 5820.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·FR·ET·NAV·REX, sub bust semn monetar

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI·(semn monetar)·BENEDICTVM·1659·(semn monetar)

1659, Aix, Jacques Cabassol I (1647-1667), Jacques Cabassol II (1656-1664)

SCWC 2008, 232/166.22.

91. Ag; 6; 2,25; 20,3x19,7; nr. inv. MF 5821.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·(semn monetar)FR·ET·NAV·REX· (semn monetar)

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI·I·BENEDICTVM·1659·

1659, Limoges

SCWC 2008, 232/166.9.

92. Ag; 6; 2,23; 20,4x21; nr. inv. MF 5822.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·(semn monetar)FR·ET·NAV·REX·

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI·A·BENEDICTVM·1661·

1661, Paris

SCWC 2008, 233/199.1.

93. Ag; 6; 2,26; 20x20,3; nr. inv. MF 5823.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·(semn monetar)FR·ET·NAV·REX·

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI·P sau R·BENEDICTVM·1661· (semn monetar)

1661, Dijon (P) sau Villeneuve Saint Andre (R)

SCWC 2008, 233/199.10 sau 199.11.

94. Ag; 6; 2,16; 20,3x20,2; nr. inv. MF 5824.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·(...)AV·REX, sub bust semn monetar

Rv: SIT·NOMEN·(...) (semn monetar) BENEDICTVM·1659·

1659, Aix, Jacques Cabassol I (1647-1667), Jacques Cabassol II (1656-1664)

SCWC 2008, 233/199.14.

95. Ag; 6; 2,24; 20,2x20,2; nr. inv. MF 5818.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·FR·ET·NAV·REX·

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI (semn monetar) ·BENEDICTVM·1662· (semn monetar)

1662, Aix, Jacques Cabassol I (1647-1667), Jacques Cabassol II (1656-1664)

SCWC 2008, 233/199.14.

96. Ag; 6; 2,27; 20,6x20,9; nr. inv. MF 5825.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 sous

Av: LVD·XIII·D·G·(semn monetar)FR·ET·NAV·REX·

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI (semn monetar) ·BENEDICTVM·1662· (semn monetar)

1662, Aix, Jacques Cabassol I (1647-1667), Jacques Cabassol II (1656-1664)

SCWC 2008, 233/199.14.

97. Ag; 6; 2,18; 20,3x20,4; nr. inv. MF 5826.

Ludovic al XIV-lea (1643-1715)

5 *sous*

Av: LVD·XIII·D·G·-FR·ET·NAV·REX

Rv: SIT·NOMEN·DOMINI(semn monetar)·BENEDICTVM·1664·

1664, Aix, Jacques Cabassol I (1647-1667), Jacques Cabassol II (1656-1664)

SCWC 2008, 233/199.14.

98. Ag; 6; 2,22; 20,8x20,5; nr. inv. MF 5827.

Grosso

Av: [...]SIV-S-RAGVSII, în câmp R

Rv: Isus înconjurat de un nimb eliptic perlat, în câmp: IC-XC

f.a. (1594-1613), contramarcată

Reșetar 1925, 125-126/var. 46, T.9.

99. Ag; 8; 0,49; 18,1x18,2; nr. inv. MF 5888.

Grosso

Av: S·BLASIV-SRAGVSII, în câmp R

Rv: Isus înconjurat de un nimb eliptic perlat, în câmp: IC-XC

f.a. (1594-1613), contramarcată

Reșetar 1925, 125-126/var. 46, T.9.

100. Ag; 6; 0,48; 17,4x17,6; nr. inv. MF 5890.

Grosso

Av: S[...]IVS-RAGV[...], în câmp R

Rv: Isus înconjurat de un nimb eliptic, în câmp: IC-X(...)

f.a. (1617-1621)

Reșetar 1925, 126-127/var. 47, T.9.

101. Ag; 1; 0,44; 17,2x17,1; nr. inv. MF 5889.

Grosso

Av: S·BLASIVS-RAGVSII, în câmp R

Rv: Isus înconjurat de un nimb eliptic, în câmp IC-XP
f.a. (1617-1621), contramarcată

Dechant 1870, 130-131; Reșetar 1925, 126-127/var. 47, T.9.

102. Ag; 6; 0,48; 17,8x17,7; nr. inv. MF 5891.

Grossetto

Av: S·B[...]SI[...]S-RAGVSII·, în câmp 16-29

Rv: TV[...]-SALVS·

1629

Reșetar 1925, 143.

103. Ag; 3; 0,57; 17x17,2; nr. inv. MF 5828.

Grossetto

Av: S·BLA[...]S-RAGV[...]II·, în câmp 16-29

Rv: ·TVTA·--SALVS·

1629

Reșetar 1925, 143.

104. Ag; 2; 0,50; 17,2x17,1; nr. inv. MF 5829.

Grossetto

Av: SBLAS[...]-RAGVSII, în câmp 16-43

Rv: ·SALVS·--TVTA·

1643

Reșetar 1925, 144.

105. Ag; 12; 0,54; 17x17; nr. inv. MF 5835.

Grossetto

Av: [...]IVS-RAGVS[...], în câmp 16-44 (?)

Rv: ·TVTA--SALVS·

1644 (?)

Reșetar 1925, 144.

106. Ag; 12; 0,54; 17x17; nr. inv. MF 5831.

Grossetto

Av: S-BLASIVS--RAGVSII·, în câmp 16-45

Rv: ·TVTA--SALVS·

1645

Reșetar 1925, 145.

107. Ag; 11; 0,61; 17,6x17,7; nr. inv. MF 5834.

Grossetto

Av: S-BLASIVS--RAGVSII·, în câmp 16-46

Rv: [...]TA-SALVS

1646

Reșetar 1925, 145-146.

108. Ag; 4; 0,52; 17,4x17,4; dublă frapă; nr. inv. MF 5836.

Grossetto

Av: S-BLA[...]·[...], în câmp 16-48

Rv: ·TVTA-SALVS·

1648

Reșetar 1925, 146-147.

109. Ag; 8; 0,55; 17,2x17,2; nr. inv. MF 5837.

Grossetto

Av: [...]B[...]VS-RAGVS[...], în câmp 16-49

Rv: [...]V[...]SALVS

1649

Reșetar 1925, 147.

110. Ag; 6; 0,62; 16,7x16,6; nr. inv. MF 5838.

Grossetto

Av: S·BLAS[...]RAGVSII, în câmp 16-54 (?)

Rv: ·TVTA-SALVS

1654 (?)

Reșetar 1925, 149-150.

111. Ag; 1; 0,65; 18x18,1; nr. inv. MF 5839.

Grossetto

Av: S·BL[...]RAGVSII, în câmp 18-63 (?)

Rv: [...]LVS

1663 (?)

Reșetar 1925, 169-170.

112. Ag; 12; 0,54; 18,1x18,3; nr. inv. MF 5840.

Grossetto

Av: S·BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-64

Rv: ·SALVS-TVTA·

1664

Reșetar 1925, 159.

113. Ag; 12; 0,39; 17,3x17,7; nr. inv. MF 5857.

Grossetto

Av: S[...]-[...]GV[...], în câmp 16-66

Rv: TVTA-SALVS

1666

Reșetar 1925, 160.

114. Ag; 3; 0,54; 17,1x16,8; nr. inv. MF 5841.

Grossetto

Av: S-BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-76

Rv: TVTA-[...]ALV[...]

1676

Reșetar 1925, 160-161.

115. Ag; 12; 0,49; 17,6x17,3; nr. inv. MF 5842.

Grossetto

Av: [...]IVS-RAGV[...], în câmp 16-81

Rv: TVTA-SALVS

1681

Reșetar 1925, 165.

116. Ag; 5; 0,63; 17,6x17,2; dublă frapă; nr. inv. MF 5843.

Grossetto

Av: S-BLASI[...]RAG[...II], în câmp 16-81

Rv: TVTV-[...]ALV[...]

1681, fals

Reșetar 1925, 165/1793 var, 1807 var.

117. Ag; 5; 0,55; 16,9x17,8; nr. inv. MF 5844.

Grossetto

Av: SBLA[...]*VS*-RAGV[...], în câmp 16-81

Rv: TVTA-SALVS

1681

Reșetar 1925, 165-166.

118. Ag; 2; 0,49; 17,2x17,3; nr. inv. MF 5845.

Grossetto

Av: [...]*BLASIV*-RAGVSI, în câmp 16-81

Rv: TVT[...]-SALVS

1681

Reșetar 1925, 166/1803.

119. Ag; 6; 0,54; 17,2x17,2; nr. inv. MF 5846.

Grossetto

Av: [...]*IVS*-[...]I[...], în câmp 16-81

Rv: TVTA-SALVS

1681

Reșetar 1925, 165-167.

120. Ag; 8; 0,53; 17,3x17,2; nr. inv. MF 5867.

Grossetto

Av: S·BLASIVS-[...]SI, în câmp 16-82?

Rv: SA[...]-[...]VTA

1682(?)

Reșetar 1925, 167-168.

121. Ag; 7; 0,46; 18x17,2; nr. inv. MF 5847.

Grossetto

Av: S-BL[...]SIV-RAGVSII, în câmp 16-82

Rv: TVTA-S[...]LVS

1682

Reșetar 1925, 167-168.

122. Ag; 6; 0,55; 18,3x17,2; nr. inv. MF 5848.

Grossetto

Av: S-BLASIVS-[...], în câmp 16-82

Rv: TVTA-SALVS

1682

Reșetar 1925, 167-168.

123. Ag; 4; 0,44; 17,4x17,1; nr. inv. MF 5849.

Grossetto

Av: S-BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-83

Rv: TVTA-SALVS

1683

Reșetar 1925, 169-170.

124. Ag; 10; 0,44; 17,8x17,9; nr. inv. MF 5850.

Grossetto

Av: S-BLASIVS-RAGVS[...], în câmp 16-83

Rv: TVT[...]SALV[...]

1683

Reșetar 1925, 169-170.

125. Ag; 8; 0,61; 18,1x19,1; nr. inv. MF 5851.

Grossetto

Av: S·BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-83

Rv: TVTA-SALVS

1683

Reșetar 1925, 169-170.

126. Ag; 4; 0,55; 17,6x17,5; nr. inv. MF 5852.

Grossetto

Av: S·BLASI[...]RAGVSII, în câmp 16-83

Rv: TVTA-SALVS

1683

Reșetar 1925, 169-170.

127. Ag; 12; 0,63; 17,8x17,9; nr. inv. MF 5853.

Grossetto

Av: S·BL[...]RAGVSII, în câmp 16-83

Rv: TVTA-[...]LVS

1683

Reșetar 1925, 169-170.

128. Ag; 11; 0,43; 17,8x16,8; nr. inv. MF 5854.

Grossetto

Av: S·BLA[...]I, în câmp 16-84

Rv: [...]A-[]ALVS

1684

Reșetar 1925, 170-171.

129. Ag; 12; 0,44; 17,6x18,1; nr. inv. MF 5855.

Grossetto

Av: S-BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-84

Rv: TVTA-SALVS

1684

Reșetar 1925, 170-171.

130. Ag; 6; 0,40; 17,4x17,6; nr. inv. MF 5856.

Grossetto

Av: S-BLASIVS-RA[...]SII, în câmp 16-84

Rv: T[...]TA-[...]A[...]S

1684

Reșetar 1925, 170-171.

131. Ag; 9; 0,58; 18,7x18; nr. inv. MF 5858.

Grossetto

Av: S-BL[...]AGVSII, în câmp 16-84

Rv: TV[...]ALV[...]

1684

Reșetar 1925, 170-171.

132. Ag; 12; 0,42; 17,9x17,8; dublă frapă; nr. inv. MF 5859.

Grossetto

Av: [...]SIVS-RAGVSII, în câmp 16-84

Rv: T[...]TA-[...]LVS

1684

Reșetar 1925, 170-171.

133. Ag; 4; 0,56; 17,6x18,5; nr. inv. MF 5860.

Grossetto

Av: [...]BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-84

Rv: [...]VTA-[...]LVS

1684

Reșetar 1925, 170-171.

134. Ag; 4; 0,45; 17,8x17,9; nr. inv. MF 5861.

Grossetto

Av: S·BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-84

Rv: TVTA-SALVS

1684

Reșetar 1925, 170-171.

135. Ag; 8; 0,58; 18,2x18,4; nr. inv. MF 5862.

Grossetto

Av: S[...]LASIVS-R[...]II, în câmp 16-84

Rv: [...]VTA-SALVS

1684

Reșetar 1925, 170-171.

136. Ag; 9; 0,55; 17,7x18; nr. inv. MF 5863.

Grossetto

Av: [...]L[...]S[...], în câmp 16-85 (?)

Rv: [...]VTA-[...]

1685 (?)

Reșetar 1925, 171-172.

137. Ag; 4; 0,67; 17,4x17,8; nr. inv. MF 5864.

Grossetto

Av: [...]SIVS-[...], în câmp 16-86

Rv: [...]LVS

1686

Reșetar 1925, 172-173.

138. Ag; 10; 0,71; 17,8x17,6; nr. inv. MF 5865.

Grossetto

Av: [...]SIVS-[...]SII, în câmp 16-8[...]

Rv: TVTA·SALVS

An incert

139. Ag; 12; 0,59; 17,3x17,5; nr. inv. MF 5866.

Grossetto

Av: S·BLASI[...] -RAGV[...], în câmp 16-[...]2

Rv: [...]VTA-SALVS

An incert

140. Ag; 6; 0,57; 16,9x18,2; nr. inv. MF 5868.

Grossetto

Av: S·BLASI[...] -[...], în câmp 16-[...]4

Rv: TVTA-[...]VS

An inert

141. Ag; 7; 0,59; 17,6x17,4; nr. inv. MF 5830.

Grossetto

Av: S-BLASIV[...] [...], în câmp 16- [...]4

Rv: TVTA-SALVS

An incert

142. Ag; 6; 0,51; 18,7x17,8; nr. inv. MF 5869.

Grossetto

Av: [...] -RAGV[...] [...], în câmp 16- [...]4

Rv: [...] -SALVS

An incert

143. Ag; 2; 0,54; 17,6x17,6; nr. inv. MF 5870.

Grossetto

Av: [...] -RAGV[...] [...], în câmp 16- [...]4

Rv: TVTA-SALVS

An incert

144. Ag; 2; 0,52; 18,1x17,7; nr. inv. MF 5871.

Grossetto

Av: [...] - [...] [...], în câmp 16- [...]6

Rv: ·T[...]T[...] -SALVS

An incert

145. Ag; 0,64; 17,6x17,7; nr. inv. MF 5872.

Grossetto

Av: S-BL[...]RAG[...]SI[...], în câmp 16- [...]

Rv: TVTA- [...]ALVS

An incert

146. Ag; 1; 0,68; 17,7x17,8; nr. inv. MF 5873.

Grossetto

Av: S[...] - [...]VSII, în câmp 16- [...]

Rv: TVTA- [...]LVS

An incert

147. Ag; 4; 0,51; 17,6x18,1; nr. inv. MF 5874.

Grossetto

Av: [...]LASIVS- [...]GVSII, în câmp 16- [...]

Rv: [...]VT- [...]

An incert

148. Ag; 7; 0,43; 18,8x18,3; dublă frapă; nr. inv. MF 5875.

Grossetto

Av: [...] - [...]SII, în câmp 16- [...]

Rv: TV[...]- [...]LVS

An incert

149. Ag; 3; 0,63; 17,9x18; dublă frapă; nr. inv. MF 5876.

Grossetto

Av: [...]LASIVS-[...], în câmp 16-[...]

Rv: TVTA-[...]S

An incert

150. Ag; 5; 0,60; 17,5x16,4; nr. inv. MF 5877.

Grossetto

Av: S[...]RAGVSII, în câmp 16-[...]

Rv: [...]VTA-SALVS

An incert

151. Ag; 2; 0,58; 18x17,5; nr. inv. MF 5878.

Grossetto

Av: S[...]R[...]II, în câmp 16-[...]

Rv: TVTA-SALVS

An incert

152. Ag; 6; 0,55; 18x17,6; nr. inv. MF 5879.

Grossetto

Av: [...]R[...]V[...]II, în câmp 16-[...]

Rv: [...]ALVS-[...]VT[...]

An incert

153. Ag; 2; 0,57; 17,7x18,1; nr. inv. MF 5880.

Grossetto

Av: S·BL[...]
VS-RA[...], în câmp 16-[...]

Rv: TV[...]
A-SALVS

An incert

154. Ag; 6; 0,63; 18,8x18,5; nr. inv. MF 5881.

Grossetto

Av: S[...]-RAGVSII, în câmp 16-[...]

Rv: TVTA-[...]
AL[...]

An incert

155. Ag; 5; 0,59; 17,5x17,8; nr. inv. MF 5882.

Grossetto

Av: S·BLA[...]-[...]
GV[...], în câmp 16-[...]

Rv: TV[...]-[...]
LVS

An incert

156. Ag; 10; 0,60; 18,4x18; nr. inv. MF 5833.

Grossetto

Av: S·BLASIVS-RAGVSII, în câmp 16-[...]
6

Rv: ·TVTA-·-SALVS·

An incert

157. Ag; 8; 0,67; 18,1x18,2; nr. inv. MF 5832.

Grossetto

Av: [...]V[...]

Rv: TVTA-SALVS

An ilizibil

158. Ag; 7; 0,49; 17,1x17,9; nr. inv. MF 5883.

Grossetto

Av: S·BL[...]RA[...]

Rv: [...]VTA-SALV[...]

An ilizibil

159. Ag; 2; 0,55; 17,8x17,2; nr. inv. MF 5884.

Grossetto

Av: S[...]LASIVS-[...]VSII, în câmp [...]2

Rv: ·TVTA·-·SALVS·

An ilizibil

160. Ag; 10; 0,55; 17,4x17,3; nr. inv. MF 5885.

Grossetto

Av: SBL[...]S[...]GVSII

Rv: TVTA-SALVS

An ilizibil

161. Ag; 10; 0,59; 17,8x17,6; nr. inv. MF 5886.

Grossetto

Av: S·BLA[...]·[...]^{II}

Rv: T[...]TA-[...]VS

An ilizibil

162. Ag; 9; 0,63; 18,1x18,4; nr. inv. MF 5887.

Murad IV (1032-1049 AH/1623 - 1640)

Para

Av: [Su]ltan/[M]urad bin [Ahmed han]

Rv: [Azze nasrühü]/ duribe M[isir]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 421.

163. Ag; 0,59; 15,5x14,4; nr. inv. MF 5896.

Murad IV (1032-1049 AH/1623 - 1640)

Para

Av: [Sultan]/[M]urad bin Ahmed han

Rv: [Azze nas]r[ühü]/duribe Mis[ir]/ [1032]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 421.

164. Ag; 0,50; 14,3x13,5; nr. inv. MF 5915.

Murad IV (1032-1049 AH/1623 - 1640)

Para

Av: [Sultan]/[Mur]ad bin [Ahmed han]

Rv: [Azze nasrühü]/duribe] Misir

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 421.

165. Ag; 0,60; 13,9x14,0; nr. inv. MF 5930.

Murad IV (1032-1049 AH/1623 - 1640)

Para

Av: [Sul]tan/[Mur]ad bin [Ahmed han]

Rv: [Azze nas]rühü/ [...]

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 421.

166. Ag; 0,64; 14,1x13,4; r. inv. MF 5936.

Ibrahim (1049-1058 AH/1640 - 1648)

Para

Av: Sulta[n]/[I]brahim[bin]/ [Ahmed han]

Rv: [Azze] nasrühü/duribe Misir/ 104[9]

Egipt, Misir

167. Ag; 0,76; 15,6x14,7; nr. inv. MF 5907.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Altân

Av: Sultanül berreyne ve hakanül bahreyne essultan [bin essultan]

Rv: Sultan Mehmed bin Ibrahim han azze nasrühü duribe fi Misir [1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 446.

168. Au; 3,36; 22,6x22,4; nr. inv. MF 5892.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sulta[n] / Mehmed [bin] / Ib[rahim han]

Rv: [Azzenasrühü]/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

169. Ag; 0,72; 15,2x16,4; nr. inv. MF 5893.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Nuri Pere 1968, 458.

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [I]brah[im han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

170. Ag; 0,72; 16,5x14,6; nr. inv. MF 5894.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / Ib[rahim] han

Rv: [Azze nasrühü]/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

171. Ag; 0,73; 17,5x14,9; nr. inv. MF 5895.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sul]t[an] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Mis[ir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

172. Ag; 0,44; 13,3x13,6; nr. inv. MF 5897.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / [Meh]med [bin] / [Ibrahim][h]an

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Mi[sir]/ sene [1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

173. Ag; 0,46; 12,5x12,9; nr. inv. MF 5898.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

174. Ag; 0,71; 15,5x15,2; nr. inv. MF 5899.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sultan/ Mehmedb[in] / [Ibrahim han]

Rv: Azze [nasrühü]/[duribe] Mis[ir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

175. Ag; 0,74; 16,0x15,4; nr. inv. MF 5900.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze]nasrühü/[duribe] Mis[ir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

176. Ag; 0,46; 14,3x12,5; nr. inv. MF 5901.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / [Meh]med [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Mis[ir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

177. Ag; 0,40; 13,8x13,7; nr. inv. MF 5902.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sul]tan / [Meh]medb[in] / [Ibrahim] han

Rv: [Azze nasrühü]/duribe Misir/ sene 1058

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

178. Ag; 0,46; 14,5x13,1; nr. inv. MF 5903.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Meh[medbin] / Ibra[him han]

Rv: [Azze]nasrühü/[duribe] Mi[sir]/ [sene 1058]\

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

179. Ag; 0,74; 15,2x15,5; nr. inv. MF 5904.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

180. Ag; 0,51; 16,1x14,9; nr. inv. MF 5905.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / [Meh]med [bin] / [Ibr]ahim han

Rv: Azze [nasrühü]/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

181. Ag; 0,75; 15,1x15,7; nr. inv. MF 5906.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Meh[medbin] / Ibra[him han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

182. Ag; 0,46; 13,5x13,2; nr. inv. MF 5908.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / [M]ehmed b[in] / [Ibrahim] han

Rv: [Azze]nasrühü/[duribe] M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

183. Ag; 0,57; 14,6x15,1; nr. inv. MF 5910.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sul]ta[n] / Meh[medbin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/duribe Mis[ir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

184. Ag; 0,69; 15,4x14,0; nr. inv. MF 5912.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sultan / Mehmedbi[n] / Ibr[ahim han]

Rv: [Azze]nas[rühü]/[duribe] Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

185. Ag; 0,56; 15,1x12,6; nr. inv. MF 5913.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze][nasrühü]/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

186. Ag; 0,49; 12,8x11,7; nr. inv. MF 5913.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan]/ Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze][nasrühü]/duribe Misir/ sene [1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

187. Ag; 0,38; 12,5x12,3; nr. inv. MF 5917.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze]nasrühü/[duribe] Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

188. Ag; 0,34; 12,0x11,8; nr. inv. MF 5918.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / [Mehmedbin] / [I]brahim [han]

Rv: [Azze nasrühü]/[duribe] Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

189. Ag; 0,49; 13,6x14,0; nr. inv. MF 5919.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sultan / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze]nasrühü/[duribe] M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

190. Ag; 0,61; 14,8x14,6; nr. inv. MF 5920.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze]nasrühü/[duribe] M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

191. Ag; 0,78; 14,4x13,8; nr. inv. MF 5923.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / Ibrahim han

Rv: Azze nasrühü/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

192. Ag; 0,64; 13,2x14,0; nr. inv. MF 5924.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sultan / Mehmedbin / [Ibrahim] han

Rv: Azze nasrühü/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

193. Ag; 0,48; 12,0x12,9; nr. inv. MF 5925.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/duribe M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

194. Ag; 0,74; 15,6x15,2; nr. inv. MF 5926.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sul]tan / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze]nasrühü/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

195. Ag; 0,50; 13,3x12,8; nr. inv. MF 5929.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: Azze nasrühü/duribe M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

196. Ag; 0,55; 15,0x13,8; nr. inv. MF 5930.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / Ibrahim [han]

Rv: [Azze nasrühü]/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

197. Ag; 0,53; 13,6x13,6; nr. inv. MF 5933.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sul]tan / Mehmedbin / [Ibrahim han]

Rv: Azze nasrühü/[duribe] M[isir]/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

198. Ag; 0,55; 14,4x14,2; nr. inv. MF 5934.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [I]brahim [han]

Rv: [Azze nasrühü]/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

199. Ag; 0,58; 14,9x14,0; nr. inv. MF 5935.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sultan / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: Azze nasrühü/duribe Misir/ [sene 1058]

Egipt, Misir

Nuri Pere 1968, 458.

200. Ag; 0,50; 13,5x13,9; nr. inv. MF 5937.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: S[ultan] / M[ehmedbin] / [Ibrahim han]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

201. Ag; 0,49; 12,2x12,3; nr. inv. MF 5909.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

202. Ag; 0,48; 14,0x13,0; nr. inv. MF 5911.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan] / Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

203. Ag; 0,44; 12,2x11,1; nr. inv. MF 5916.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: Sulta[n] / Me[hmedbin] / [Ibrahim han]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

204. Ag; 0,63; 13,8x13,6; nr. inv. MF 5921.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan]/ Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: Azze nasrühü/[duribe Misir]/ [sene 1058]

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

205. Ag; 0,64; 15,3x14,6; nr. inv. MF 5922.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan]/ Me[hmedbin] / [Ibrahim han]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

206. Ag; 0,48; 13,6x13,2; nr. inv. MF 5927.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan]/ [Mehmedbin] / [I]brahim h[an]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

207. Ag; 0,47; 14,9x13,4; nr. inv. MF 5928.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Para

Av: [Sultan]/ Mehmed [bin] / [Ibrahim han]

Rv: Legendă ilizibilă

Monetărie ilizibilă

Nuri Pere 1968, 458.

208. Ag; 0,48; 14,4x12,2; nr. inv. MF 5931.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Akçe

Av: [Sultan]/ [Mehm]ed b[in] / [Ibrahim han]

Rv: [Azze nasrühü]/duribe [Kostantaniye]/ [1058]

Konstantiniye (Islâmbol)

Srečković - VI, av. A*c; rv. II*5

209. Ag; 0,12; 7,9x7,1; nr. inv. MF 5939.

Mehmed IV (1058-1099 AH/1648 - 1687)

Akçe (?)

Av: Legendă ilizibilă

Rv: Legendă ilizibilă

210. Ag; 0,09; 7,3x6,6; nr. inv. MF 5938.

Inel

Inel din argint aurit, cu un decor format din volute și mici protuberanțe amplasate de-o parte și de alta a monturii, care pornesc din zona mediană a verigii. Montura inelului este circulară, cu o casetă realizată dintr-o bandă subțire din care lipsește piatra semiprețioasă. Partea inferioară a monturii este decorată cu nervuri de forma unor petale alungite dispuse radial dinspre interior spre exterior. Aceste nervuri se termină în mici butoane în relief dispuse pe marginea monturii.

Dimesiuni inel: h = 2,4 cm; diametrul verigii exterior = 2,2 cm; grosimea verigii = 0,2 cm; diametru montură = 1,1 cm; greutate = 5,2 g argint aurit.

211. Inel; nr. inv. MF 5940.

Ring

Gold plated silver ring with a decor consisting of volutes and small protrusions located on the sides of the bezel, starting from the midpoint of the linker. The mounting of the ring is circular, with a compartment made of a thin band, inside the semiprecious stone went missing. The bottom of the mount is lined elongated petals forms disposed radially from the inside to the outside. These nervures end in small circular embossed buttons, arranged on the edge of the mount.

Ring sizes: h = 2.4 cm, outer diameter = 2.2 cm linker, linker = 0.2 cm thickness, diameter = 1.1 cm mount, weight = 5.2 g, gold plated silver.

211. Ring; no. inv. MF 5940.

Considerații privind conservarea tezaurului¹

Olimpia Mureșan

Introducere

Pentru a fi “citite”, respectiv examinate, identificate și evaluate, suprafețele monedelor trebuie să fie lizibile, eliberate de depuneri. În intervalul de timp cuprins între momentul realizării sau punerii lor în circulație și evaluarea contemporană, monedele sunt supuse unor modificări mai mult sau mai puțin complexe cauzate de interacțiunea îndelungată și aleatoare a metalului cu microclimatul sau microclimatele în care au “supraviețuit”. Sub acțiunea parametrilor specifici microclimatului, metalul sau metalele din compoziție sunt corodate. Procesul de coroziune este de natură electrochimică și generează produși de coroziune². Este un proces spontan de remineralizare naturală care se poate manifesta la suprafață sau în profunzime, punctiform, local sau pe toată suprafața. Caracteristicile fizico-mecanice

¹ Această secțiune a fost realizată la solicitarea coordonatorilor de proiect. Am dorit să fac menționarea de față, pentru a sublinia gestul rar în peisajul literaturii de specialitate și care demonstrează nu doar considerația față de patrimoniu (în speță Tezaurul Groșii Noi) ci și față de tot ceea ce concură la păstrarea și valorificarea lui superioară.

² Oniciu 1973.

Considerations on the conservation of the coin hoard¹

Olimpia Mureșan

Introduction

In order to be “read”, then examined, identified and evaluated, the surface of the coins must be legible; therefore we must remove the accumulated surface residue. In the time span from their manufacture or from the moment they enter into circulation until they’re subjected to contemporary evaluation, these coins are subject to changes more or less complex caused by the long and random interaction of the metal with the microclimate or microclimates in which they “survived”. Under the specific microclimate parameters, the metal components of the coin become corroded. The corrosion process is electrochemical in nature and generates corrosion products.² It is a spontaneous process of natural de-/remineralization which can occur on the surface or in depth,

¹ This section was conducted at the request of the coordinators of this project. I wish to mention this, as to highlight this rare gesture in specialized literature, which demonstrates not only the simple respect for heritage (in this case the coin hoard of Groșii Noi) but also for everything that contributes to the preservation and the increase in value of the said treasure.

² Oniciu 1973.

și chimice ale produșilor de coroziune determină măsura în care aceștia protejează metalul adiacent³.

În măsura în care produșii de coroziune constituie un strat uniform, compact, aderent la metal, acesta poate păstra toate detaliile suprafeței, respectiv înscrisurile de pe monede. Un astfel de strat se numește patină, patină nobilă. El conferă stabilitate, autenticitate și un aspect estetic superior piesei. Nu de puține ori, compușii de coroziune formați au volumul molar mult superior atomului de metal pe care-l conțin, în consecință suprafața se acoperă cu un strat relativ gros, deformant, uneori poros sau cu fisuri, neuniform, care face imposibilă identificarea și examinarea piesei. Spre deosebire de patina nobilă, un astfel de strat se îndepărtează.

Corodarea argintului

Argintul (Ag), în aliere cu diferite metale, a fost des folosit la confecționarea monedelor. Deși este considerat metal nobil, argintul este corodat atât în sol, cât și în atmosferă. Coroziunea este un proces natural ireversibil de trecere a unui metal (sau aliaj al său) din stare metalică în stare combinată. Procesul are loc la interfața metal/mediu și implică reacții de tip redox (oxidarea metalului în tandem cu o reducere)⁴. În abordarea fenomenelor coroziunii trebuie ținut cont de natura și de structura metalului. Produșii de coroziune formați pe artefactele, respectiv monedele de argint, sunt compuși ai

locally or on the whole surface. Physical-mechanical characteristics and chemical corrosion products determine the extent to which they protect the adjacent metal.³

As far as the corrosion products constitute an uniform, compact layer adherent to the metal, it can retain all details of the surface, i.e. engravings on the coins. Such a layer is called patina, noble patina. It provides stability, authenticity and the superior aesthetic appearance of the piece. Quite often, the corrosion compounds formed have much higher molar volume than the metal-particles they contain, consequently the area is covered with a layer of relatively thick, deforming, sometimes porous or with cracks, uneven, which makes it impossible to identify and to evaluate elements on the surface. Unlike the patina, such a layer is removed.

The corrosion of silver

Silver (Ag), combined in an alloy with different metals has been widely used in the manufacture of coins. Although it is considered noble, silver metal becomes corroded in the ground, and in an external/air environment, the same. Corrosion is a natural process of a metal (or of its alloy), an irreversible transfer from a metallic state into combined condition. The process takes place at the meeting of metal/environment and involves redox-type reactions (oxidation of the metal in tandem with a reduction).⁴ When addressing corrosion phenomena we must take into account the nature and structure of the

³ Plenderleith 1956; Stambolov 1985.

⁴ Oniciu 1973.

³ Plenderleith 1956; Stambolov 1985.

⁴ Oniciu 1973.

argintului sau compuși ai metalelor de aliere mai puțin nobile⁵.

Cei mai comuni compuși ai argintului sunt clorura, AgCl, întâlnită cu precădere pe piesele care au stat în sol, și sulfura, Ag₂S, produsul de coroziune ce „înnegrește” bijuteriile și vesela. Corodarea argintului are ca punct de plecare distrugerea stratului superficial de oxid de argint ce acoperă piesele, fapt ce permite accesul ionilor de clor sau de sulfură la metal. Clorura de argint, formată în sol, are culoare cenușie și un aspect neregulat. În lumina soarelui, culoarea devine cenușie-violet, apoi neagră, din cauza descompunerii și redepunerii argintului sub formă de particule fine⁶.

Argintul expus în aerul atmosferic (monede, tacâmuri, vase, bijuterii etc.) se acoperă cu halouri brune virând spre negru, de forme, consistență, întindere și grosime diverse, inestetice. Fenomenul este cauzat în principal de acțiunea sulfului și a compușilor lui asupra argintului, în prezența umidității și a oxigenului din aer.

Argintul prelucrat sau argintul nativ nu este un metal pur, el este însoțit natural sau este aliat cu alte metale pentru a genera anumite proprietăți. Unul dintre aceste metale este cuprul, mai puțin nobil (decât argintul) și ai cărui compuși (oxizi, sulfuri, carbonați, sulfăți etc.) se găsesc frecvent pe piesele din argint. Adesea, acești produși de coroziune acoperă total argintul, creând patine nobile caracteristice pieselor din cupru⁷.

metal. Corrosion product formed on artifacts, or on silver coin are compounds of silver or of other metal alloys, which are less noble.⁵

The most common silver compounds are chloride, AgCl, prevalent on pieces that have been under the ground, and sulfide, Ag₂S, the corrosion product which “blackens” jewelry and tableware. Silver corrosion starts with the destruction of the silver oxide surface layer that covers the artifact, this allowing the chlorine or sulfur ions to access the metal. Silver chloride, which forms in soil, has a grayish color and an irregular appearance. In sunlight, the color is gray-purple, then black due to decomposition then redeposition of fine silver particles.⁶

Silver exposed to the air (coins, tableware, pots, jewelry etc.) is covered with halos turning often from brown to black, of various and unsightly shapes, texture, intensity and thickness. This phenomenon is mainly due to the actions of sulfur and its compounds on silver, in the presence of moisture and oxygen from the air.

Processed silver or native silver is not a pure metal; it is accompanied naturally or is alloyed with other metals to create several new properties. One of these metals is copper, less noble (than silver) and its compounds (oxides, sulfides, carbonates, sulfates, etc.) are found frequently on pieces of silver. Often, these corrosion products cover the total silver surface and create noble patina characteristic to copper items.⁷

⁵ Mureșan 2009.

⁶ Mureșan 2009.

⁷ Plenderleith 1956; Stambolov 1985; Mureșan 1983; Mureșan 1987.

⁵ Mureșan 2009.

⁶ Mureșan 2009.

⁷ Plenderleith 1956; Stambolov 1985; Mureșan 1983; Mureșan 1987.

Considerații privind intervenția pe tezaurul de la Groșii Noi

Cele 210 monede ale tezaurului de la Groșii Noi au fost tratate în prima jumătate a anului 2013. În cele ce urmează aducem în atenție aspecte generale privind tratarea acestor monede de argint⁸. Etapele principale ale intervenției au constat în: a) studierea stării de conservare a fiecărei monede (fotografiere, examinare, documentare); b) stabilirea diagnosticului și algoritmului de tratare; c) tratarea propriu-zisă; d) întocmirea documentației aferente.

Observații generale:

- Examinarea vizuală a extinderii și a aspectului produșilor de coroziune existenți pe monede a permis împărțirea acestora pe categorii de complexitate a procedurilor de intervenție.
- Procesul de coroziune era inactiv la momentul examinării.
- Procesul de coroziune nu a modificat caracteristicile mecanico-fizice ale suportului, respectiv ale metalului.
- Uzura din epoca de circulație a monedelor nu a modificat major consistența suportul material, doar pe alocuri a diminuat claritatea înscrisurilor.
- Câteva monede prezentau fisuri pe margini (fără pericol de fragmentare sau pierderi de material) (Fig. 1) sau perforări (Fig. 2). Fisurile existente pe monede au fost determinate de stresul mecanic.
- Aspectul produșilor de coroziune prezenți pe majoritatea monedelor nu era caracteristic păstrării

⁸ Am încercat o prezentare accesibilă, "lejeră" și eventual utilă segmentului de public cititor căruia îi este adresat volumul. Am evitat "chimismul" sau abordări stricte ale unui restaurator.

Considerations on the intervention on the hoard from Groșii Noi

The 210 coins from the hoard of Groșii Noi underwent preservation treatment in the first half of the year 2013. In the following we bring to your attention general aspects of treating these silver coins.⁸

The main stages of intervention were: a) studying the state of preservation of each coin (photographic documentation, examination, written documentation); b) setting a diagnosis and defining the treatment process; c) actual treatment; d) documentation.

General assertions:

- The extent and visual appearance of corrosion products existing on coins allowed a separation into several categories based on the complexity of the intervention procedures.
- The corrosion process was inactive at the time of the examination.
- The corrosion process has not altered the mechanical and physical characteristics of the substrate, or the metal.
- The attrition from the era of the circulation of the coin did not alter in any great way the consistency or material support, but occasionally it diminished clarity of etching/writings on the surface.
- A few coins showed cracks on the edges (without danger of fragmentation or loss of material) (Fig. 1) or perforations (Fig. 2). The cracks observed on the coins were caused by mechanical stress.
- The appearance of corrosion products present

⁸ I tried an accessible, "easy" presentation, possibly useful to the public, the reader whom we addressed in this volume. I avoided "chemist-type" descriptions or the strict approach of the restoration practitioner.

în sol sau expunerii îndelungate la acțiunea atmosferei (păstrate în cabinete, colecții, spații închise diverse). Probabil a existat o intervenție anterioară, cu reactivi chimici (acizi?), incompletă, care a generat halourile de culoare existente (Fig. 3, 4).

Monedele au fost tratate în ordinea prezentării de mai jos. Tratarea chimică a fost efectuată concomitent, pe câte zece monede, fiecare fiind pusă într-un vas transparent, de unică folosință.

1. Monede cu aspect mat (Fig. 5). Această aparență a monedelor este cauzată de oxidarea superficială a argintului. Aspectul lucios, caracteristic argintului a fost redat prin mijloace mecanice uscate (abraziune cu baton din fibre de sticlă, lustruire cu periute de păr natural acționate electric).

2. Monede acoperite parțial sau total cu produși de coroziune dispuși în strat subțire (Fig. 6–9). Această categorie a fost tratată chimic, cu soluție de EDTA–2Na (sarea disodică a acidului etilen-diamino-tetraacetic, acid complexant cunoscut și sub numele de Complexon III), urmată de spălări și lustruire (în maniera amintită anterior).

3. Monede prezentând plăgi sau zone extinse acoperite, uneori mascate, cu produși de coroziune dispuși în strat relativ gros (Fig. 8, 9). Aceste monede au implicat tratare cu doi reactivi chimici distincti, cu acid formic și cu EDTA–2Na (urmate de spălări și lustruire).

Unele dintre monedele tratate prezintă cupru redepus (zone de întindere diferită cu aspect arămiu-palid) ca urmare a tratării anterioare (Fig. 10, 11). A fost păstrat ca fiind parte a "istoricului" monedei respective. Tratarea monedelor nu a avut ca scop redarea aspectului inițial, strălucitor al argintului.

on most currencies aren't related to circumstances such as being kept under soil or to prolonged exposure to atmospheric action (e.g. being kept in cabinets, collections, various confined spaces). Perhaps there was an earlier intervention with chemical reagents (acid?), an incomplete process which generated the different colored halos (Fig. 3, 4).

The coins have been treated in the order described below. Chemical treatment was carried out simultaneously on ten coins, each being placed in a transparent and disposable vessel.

1. Coins with a matt appearance (Fig. 5). This appearance is caused by the superficial oxidation of the silver surface of the coin. Lustrous appearance characteristic of silver has been restored by dry mechanical methods (abrasion with fiberglass, polishing brushes with electrically driven natural bristles).

2. Coins partially or totally covered with a thin layer of corrosion products (Fig. 6–9). This category has been chemically treated with EDTA–2Na solution (disodium salt of ethylene-diamine-tetraacetic, acid also known as the complexing acid solution of Complexon III), followed by washing and polishing (in the manner referred to above).

3. Coins showing injuries or large covered areas, sometimes masked by corrosion products disposed in a relatively thick layer (Fig. 8, 9). Restoring these coins involved treatment with two distinct chemical reagents with formic acid and EDTA–2Na (followed by washing and polishing).

One of the treated coins illustrates recast copper deposits (with different extension area, pale-brass appearance) due to previous treatment (Fig. 10, 11). The layer was preserved, as it is considered a part of

După terminarea intervenției, fisuri discrete și uzura monedelor a fost sesizabilă pe mai multe monede (Fig. 12, 13).

Recomandări finale

Monedele tratate sunt în continuare susceptibile la coroziune în măsura în care nu sunt corect manevrate, expuse sau depozitate. Argintul reacționează foarte ușor cu compușii de sulf, chiar dacă aceștia sunt în concentrație mică. Pentru păstrarea monedelor de argint recomandăm:

- manevrarea lor prin evitarea contactul direct: mână/piele – argint (utilizarea de mănuși, pensete etc.)
- evitarea contactului sau a proximității cu materiale care conțin sau emană sulf, ioni de clorură, sulfură, alți compuși ai sulfului
- asigurarea unui mediu salubru
- asigurarea și verificarea parametrilor microclimatici în conformitate cu legislația de profil în vigoare (umiditate relativă, temperatură)⁹
- verificarea periodică (trimestrială) a stării de conservare.

the “history” of the currency. The treatment of these coins did not aim at the restoration of the original, shiny-silver appearance.

After completing an intervention, discrete cracks and the used aspect of the coins remained noticeable in several cases (Fig. 12, 13).

Final recommendations

The treated coins are still susceptible to corrosion if they're not properly handled, displayed or stored. Silver reacts with sulfur compounds very easily, even if they are in low concentration. For preserving these silver coins we recommend:

- handling them avoiding direct contact: hand / skin – silver (use of gloves, tweezers etc.)
- avoid contact or proximity with materials that contain or give off sulfur ions, chloride sulfide, or other sulfur compounds
- ensuring a healthy environment
- ensuring and verifying microclimate parameters in accordance with the effective legislation (relative humidity, temperature)⁹
- checking periodically (quarterly) the state of conservation.

⁹ *Legea 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural mobil*, republicată în 2008 în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 828 din 09/12/2008.

⁹ 182/2000 Law, *About the Preservation of mobile heritage* republished in 2008 in the *Monitorul Oficial*, I part, no 828 from 09/12/2008.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

Lista ilustrației

1. Monedă cu fisuri. Aspect înainte de tratare.
2. Monedă perforată intenționat. Aspect înainte de tratare.
- 3–4. Monedă cu halori colorate.
5. Monedă cu aspect mat.
- 6–9. Monede acoperite parțial sau total cu produși de coroziune.
- 10–11. Monede tratate. Redepuneri de cupru.
- 12–13. Monede tratate pe care s-au evidențiat fisuri și uzură.

List of illustrations

1. Coin with cracks. Appearance before treatment.
2. Coin perforated intentionally. Appearance before treatment.
- 3–4. Coin with colored halos.
5. Coin with a matt appearance.
- 6–9. Coins partially or totally covered with corrosion products.
- 10–11. Treated coins. Redeposition of copper.
- 12–13. Treated coins with cracks and a used aspect.

Bibliografie | Bibliography

- Ágoston 2012 G. Ágoston, *Defending and administering the frontier. The case of Ottoman Hungary (Chapter fifteen)*. In: W. Christine (ed.), *The Ottoman World*, Routledge, London and New York, 220–236.
- Anghel 1965 Gh. Anghel, *Trei tezaure monetare din secolul al XVII-lea, descoperite la Alba-Iulia*. *Apulum* 5, 375–405.
- Anghel 1967 Gh. Anghel, *Tezaurul monetar din secolul al XVII-lea de la Râșcruci (Reg. Cluj)*. *Apulum* 6, 393–417.
- Aradul. Permanență 1978 *Aradul. Permanență în istoria patriei, Arad*.
- Bacharach 1973 J. L. Bacharach, *The Dinar versus the Ducat*. *International Journal of Middle East Studies* 4, 1, 77–96.
- Bader 1968a T. Bader, *Tezaurul monetar de la Rătești, sec. XVII*. In: *Tezaure monetare din județul Satu-Mare (Münzhorte aus Kreis Sathmar)*, Satu Mare, 83–98.
- Bader 1968b T. Bader, *Alte tezaure monetare descoperite în județ*. In: *Tezaure monetare din județul Satu-Mare (Münzhorte aus Kreis Sathmar)*, Satu Mare, 131–133.
- Berkeszi 1907 I. Berkeszi, *Délmagyarország éremleletei. Történelmi és Régészeti Értesítő* 23, 1–49.
- Blanchet, Dieudonne 1916 A. Blanchet, A. Dieudonne, *Manuel de numismatique française. Tome II: Monnaies royales françaises depuis Hugues Capet jusqu'à la Révolution*, Paris.
- Bratu, Vestale 1971 I. Bratu, D. Vestale, *Tezaurul feudal din Dealul Viilor – Oradea (a doua jumătate a secolului al XVI-lea)*. *Lucrări Științifice. Istorie* 1, 31–56.
- Buza 1973 J. Buza, *Öreg garas (A hódoltság utolsó éveinek pénzforgalmához)*. *Történelmi Szemle* 1–2, 151–159.
- Buza 1976 J. Buza, *Les monnaies françaises ou du système français dans la circulation monétaire en Hongrie au XVIIe siècle*. *Revue numismatique* 6, 18, 119–135.
- Buza 1977 J. Buza, *A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században (Nagykörös)*. *Történelmi Szemle* 20, 1, 73–106.
- Buza 1981 J. Buza, *Der Kurs der Löwentaler in Ost-Mitteleuropa (mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen und Ungarn)*. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27, 335–358.
- Buzdugan et al. 1977 Gh. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București.
- Çelebi 1967 E. Çelebi, *Călători străini prin țările române*, vol. VI, part II, Mustafa ali Mehmet (ed.), București, 311–744.
- Chirilă 1973 E. Chirilă, *Contribuții la studiul circulației monedei de argint în Transilvania în a doua jumătate a secolului XVII*. *Apulum* 11, 717–719.
- Chirilă 1979 E. Chirilă, *Tezaurul monetar de la Dumitrița, sec. XVII*. *Ziridava* 9, 221–222.
- Chirilă, Bajusz 1987 E. Chirilă, I. Bajusz, *Tezaurul monetar de la Verveghiu, sec. XVI-XVII*. *Acta Musei Porolissensis* 11, 219–227.

- Chirilă, Chifor 1970 E. Chirilă, I. Chifor, *Tezaurul monetar de la Suatu, sec. XVII*. In: *Tezaure din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 45–54.
- Chirilă, Dănilă 1976 E. Chirilă, Șt. Dănilă, *Tezaurul monetar de la Slătinița (orașul Bistrița), sec. XV-XVI*. *File de Istorie* 4, 194–205.
- Chirilă, Dumitrașcu 1972 E. Chirilă, S. Dumitrașcu, *Un tezaur monetar de la Oradea, sec. XVII*. *Apulum* 10, 755–758.
- Chirilă, Lakö 1970 E. Chirilă, E. Lakö, *Depozite și tezaure monetare din orașul Zalău, sec. XVII*. In: *Tezaure din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 66–70.
- Chirilă, Lucăcel 1965 E. Chirilă, V. Lucăcel, *Tezaurul feudal de la Aghireș (r. Huedin), sec. XVI-XVII*. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia* 2, 33–55.
- Chirilă, Lucăcel 1966 E. Chirilă, V. Lucăcel, *Tezaurul feudal de la Răstoilul Mare*. *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca* 9, 211–223.
- Chirilă, Lucăcel 1969 E. Chirilă, V. Lucăcel, *Tezaurul monetar de la Stupini*. *Revista Muzeelor* 2, 170–171.
- Chirilă, Lucăcel 1970 E. Chirilă, V. Lucăcel, *Două tezaure monetare din județul Sălaj, sec. XVII*. In: *Tezaure din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 73–77.
- Chirilă, Lucăcel 1978 E. Chirilă, V. Lucăcel, *Tezaurul monetar de la Petrindu, sec. XVII*. *Acta Musei Porolissensis* 2, 129–135.
- Chirilă, Lupu 1965 E. Chirilă, N. Lupu, *Tezaurul feudal de la Sadu (r. Sibiu), sec. XVI-XVII*. *Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal* 12, 121–142.
- Chirilă, Milea 1967 E. Chirilă, Z. Milea, *Tezaurul de la Iacobenii, sec. XV-XVII*. *Apulum* 6, 289–307.
- Chirilă, Năgler 1969 E. Chirilă, Th. Năgler, *Tezaurul monetar de la Buzd (sec. XVI-XVII)*. *Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal* 14, 317–340.
- Chirilă, Socolan 1971a E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaurul monetar de la Vad, sec. XV-XVII*. In: *Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș, Baia Mare*, 21–43.
- Chirilă, Socolan 1971b E. Chirilă, A. Socolan, *Tezaurul monetar de la Arduzel, sec. XVII*. In: *Tezaure și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș, Baia Mare*, 44–59.
- Chirilă, Șteiu 1970 E. Chirilă, N. Șteiu, *Tezaurul monetar din Cetatea Veche (or. Huedin), sec. XV-XVI*. In: *Tezaure din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 15–20.
- Chirilă, Zdroba 1968 E. Chirilă, M. Zdroba, *Tezaurul monetar de la Terebești, sec. XVII*. In: *Tezaure monetare din județul Satu-Mare (Münzhorte aus Kreis Sathmar), Satu Mare*, 99–119.
- Chirilă et al. 1972 E. Chirilă, N. Gudea, Gh. Moldovan, *Tezaurul monetar de la Șeica Mică, sec. XVI-XVII (Contribuții la studiul circulației monedei mărunte de argint în Transilvania în secolul XVI și la începutul secolului XVII)*. In: *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Municipal Sighișoara, Sighișoara*, 41–57.
- Chirilă et al. 1980a E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaurul monetar de la Oroiu, sec. XVI-XVII*. In: *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș*, 103–113.
- Chirilă et al. 1985 E. Chirilă, V. Lucăcel, E. Lakö, *Al treilea tezaur monetar de la Zalău, sec. XVI-XVII*. *Acta Musei Porolissensis* 9, 305–325.
- Custurea 1983 G. Custurea, *Unele considerații asupra circulației monetare în Dobrogea medievală (sec. XV-XVIII)*. *Buletinul Societății Numismatice Române* 75–76 (1981–1982), 129–130, 365–372.

- Custurea 1987 G. Custurea, *Date noi privind circulația monetară în Dobrogea medievală*. Pontica 20, 237–254.
- Custurea, Murat 1979 G. Custurea, A. Murat, *Aspecte ale vieții economice în Dobrogea în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în lumina tezaurului monetar de la Viile*. Pontica 12, 207–219.
- Dechant 1870 N. Dechant, *Die Münzen der Republik Ragusa*. Numismatische Zeitschrift 2, 87–211.
- Delmonte 1964 A. Delmonte, *Le Bénélux d'Or. Répertoire du monnayage d'or des territoires composant les anciens Pays-Bas septentrionaux et méridionaux*, Amsterdam.
- Delmonte 1967 A. Delmonte, *Le Bénélux d'Argent. Écus, demi-écus, quart d'écus et monnaies obsidionales frappées dans les territoires composant les anciens Pays-Bas septentrionaux et méridionaux*, Amsterdam.
- Dudău 1997 O. Dudău, *Tezaurul monetar de la Ațel, sec. XVI-XVII*. Studii și Cercetări de Numismatică 12, 173–184.
- Dudău, László 2008 O. Dudău, K. László, *Tezaurul monetar de secol XVII descoperit la Apold (jud. Mureș)*. In: S. A. Luca (ed.), *Monedă și comerț în sud-estul Europei, II*, Sibiu, 197–205.
- Dutkowski, Suchanek 2000 J. Dutkowski, A. Suchanek, *Corpus Nummorum Civitatis Gedanensis. Catalogue of Coins, Medals and Tokens of Gdansk Origin and these associated with Gdansk in the Years 1200–1998*, Gdańsk.
- Dutkowski, Suchanek 2003 J. Dutkowski, A. Suchanek, *Corpus Nummorum Civitatis Elblągensis*, Gdańsk.
- Engel, Serreure 1897 A. Engel, R. Serreure, *Traité de numismatique moderne et contemporaine, Première partie, Époque moderne (XVI-XVIIIe siècles)*, Paris.
- Feneșan 2006 C. Feneșan, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara (1552–1716)*, Timișoara.
- Feneșan 2014 C. Feneșan, *Vilayetul Timișoara (1552–1716)*, Timișoara.
- Friedensburg, Seger 1901 F. Friedensburg, H. Seger, *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit im Auftrage des Vereins für das Museum schlesischer Altertümer*, Breslau.
- Grecu 1949 Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Ragusa (sec. XV-XVIII)*. Studii. Revistă de istorie și filosofie 4, 2, 105–124.
- Gumowski 1960 M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz.
- Hahn, Hahn-Zelleke 2007 W. Hahn, A. Hahn-Zelleke, *Die Münzen der Baierischen Herzöge und Kurfürsten 1506–1806*, Wien.
- Harsányi 1912 P. Harsányi, *Éremleletek*. Numizmatikai Közlöny 11, 15–19.
- Hasluck 1922 F. W. Hasluck, *Numismatică levantină* (trad. g. C. Moisil și M. Solacolu). Buletinul Societății Numismatice Române 17, 43–44, 86–100.
- Hațegan 2005 I. Hațegan, *Vilayetul de Timișoara. Repere cronologice. Selecție de texte și date*. Cronologia Banatului II/2, Timișoara.
- Hegyí 1983 K. Hegyi, *A Török Birodalom Magyarországi jövedelem forrasai*. Századok 117, 2, 346–383.
- Hegyí 1988 K. Hegyi, *A Török hódoltság és pénzforgalma*. Numizmatikai Közlöny 86–87 (1987–1988), 77–84.
- Hegyí 2000 K. Hegyi, *The Ottoman Network of Fortresses in Hungary*. In: D. Géza, F. Pál (eds.), *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe*, Leiden, Boston, Köln, 163–193.
- Herinek 1972 L. Herinek, *Österreichische Münzprägungen von 1657–1740*, Wien.
- Herinek 1984 L. Herinek, *Österreichische Münzprägungen. Ferdinand II. und Ferdinand III. als Erzherzog und Kaiser, von 1592–1657*, Wien.
- Hoffmann 1878 H. Hoffmann, *Les Monnaies Royales de France depuis Hugues Capet jusqu'à Louis XVI*, Paris.
- Horváth 1954 T. A. Horváth, *Régi magyar pénznevek*. Numizmatikai Közlöny 52–53 (1953–1954), 13–21.

- Horváth 1960 T. A. Horváth, *A magyar aranyforint értékváltozása 1490–1700 között*. Numizmatikai Közlöny 58–59 (1959–1960), 33–50.
- Horváth 1964 T. A. Horváth, *A tallér értékváltozása 1500–1700 között*. Numizmatikai Közlöny 62–63 (1963–1964), 25–50.
- Huszár 1945 L. Huszár, *Bethlen Gábor Pénzei*, Kolosvár.
- Huszár 1979 L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapest-München.
- Hutten-Czapski 1957/I E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, vol. I, Graz.
- Hutten-Czapski 1957/II E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, vol. II, Graz.
- Iambor 2002 P. Iambor, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pašalâc*. Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis 5, 7–26.
- Iványosi-Szabó 1980 T. Iványosi-Szabó, *Pénzforgalom Kecskeméten 1662–1711 között*. Történelmi Szemle 1, 114, 71–99.
- Jungwirth 1975 H. Jungwirth, *Corpus Nummorum Austriacorum, Band V, Leopold I-Karl VI (1657–1740)*. Wien 1975.
- Klose 2001 D. Klose, *Die Halbbatzenprägung des Kurfürsten Maximilian I. von Bayern – Typisierung und Geldumlauf im Vergleich mit anderen Geprägten*. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 48–49, 1998–1999.
- Mantran 1962 R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié de XVIIe siècle*, Paris.
- Maxim 1980 M. Maxim, *Egiptul Otoman în secolele XVI–XVII în lumina unor noi izvoare și cercetări*. Revista de Istorie 34, 4, 725–741.
- Maxim 1983 M. Maxim, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea: padișahi contra aspru*. Cercetări Numismatice 5, 128–152.
- Medeleanu 2010 H. Medeleanu, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad.
- Mehmed 1976 M. Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București.
- MCRT 1889 *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae (Erdélyi Országgyűlési Emlékek)*, Szilágyi Sándor (szerk.), XIV kötet (1664–1669), Budapest.
- Merzdorf 1860 Th. Merzdorf, *Oldenburg's Münzen und Medaillen auf Grund der Münzsammlung Sr. Königl. Hoheit des Grossherzogs von Oldenburg historisch-kritisch beschrieben*, Oldenburg.
- Mikołajczyk 1988a A. Mikołajczyk, *Moldavian Coins in the 15th Century Poland*. Arheologia Moldovei 12, 265–266.
- Mikołajczyk 1988b A. Mikołajczyk, *Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens*, Łódź.
- Mirnik 1981 I. Mirnik, *Coins Hoards in Yugoslavia*, BAR International Series 95.
- Mirnik 1988 I. Mirnik, *O skupnom nalazu srebrnog novca 15–17. st. iz Pribojske Goleše (On the 15–17 c. Silver Coin Hoard from Pribojska Goleska)*. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3.S, 21, 87–129.
- Moser, Tursky 1977 H. Moser, H. Tursky, *Die Münzstätte Hall in Tirol 1477–1665*, Innsbruck.
- Munteanu 2014 C. Munteanu, *Contributions to the Sibiu Archaeological Repertoire*. Brukenthal. Acta Musei 9, 1, 103–108.
- Mureșan 1977 A. Mureșan, *Tezaurul monetar din sec. XVII de la Blaj*. Apulum 15, 693–703.
- Mureșan 1983 O. Mureșan, *Restaurarea unei brățări celtice*. Crisia 13, 621.
- Mureșan 1987 O. Mureșan, *Considerații privind conservarea și restaurarea unor podoabe și piese de îmbrăcăminte din mileniul I*. Crisia 17, 677.
- Mureșan 2009 O. Mureșan, *Cetatea Oradea redivivus (I). Artefacte metalice între descoperire și valorificare*, Oradea.

- Murgescu 1996 B. Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București.
- Neumann 1998/I E. Neumann, *Brandenburg-preußische Münzprägungen unter der Herrschaft der Hohenzollern 1415–1918. Band I, Zeit der Kurfürsten 1415–1701*, Köln.
- Nicolae 2003 E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451–1512*, Chișinău.
- Numizmatikai Közlöny 1909 Éremleletek. Numizmatikai Közlöny 8, 57–58.
- Officiële catalogus 1981 *Officiële catalogus zilveren munten: geslagen door de zeven provinciën der Verenigde Nederlanden vanaf de pacificatie van Gent in 1576 tot aan de oprichting van de Bataafse Republiek in 1795*, Amsterdam.
- Oniciu 1973 L. Oniciu, *Chimie fizică. Electrochimie*, București.
- Palamariu 1982–1983 O. Palamariu, *Tezaurul feudal de la Călanul Mic (sec. XVI-XVII)*. Sargetia 16–17, 299–309.
- Palamariu 1984–1985 O. Palamariu, *Repertoriul tezaurilor feudale din colecția Muzeului Județean Hunedoara – Deva*. Sargetia 18–19, 253–287.
- Páll 1958 Fr. Páll, *Relațiile comerciale dintre brașoveni și ragusani (cu documente inedite despre comerțul lânii în anul 1578)*. Revista arhivelor 1, 93–129.
- Pálffy 2009 G. Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*, New York.
- Pamuk 2000 Ş. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge.
- Pamuk 2003 Ş. Pamuk, *The Ottoman Monetary System and Frontier Territories in Europe, 1500–1700*. International Journal of Turkish Studies 9, 175–182.
- Pap 1984 Fr. Pap, *Tezaurul monetar de la Ghirișul Român (jud. Cluj). Observații despre circulația monetară din Transilvania*. Acta Musei Napocensis 21, 541–547.
- Pap 1994 Fr. Pap, *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania între anii 1571–1691*. Acta Musei Napocensis 26–30/II, 1989–1993, 65–83.
- Pap 2002 Fr. Pap, *Repertoriul numismatic al Transilvaniei și Banatului secolelor 11–20. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat secolele 11–20, Cluj-Napoca*.
- Pap, Șteiu 1981 Fr. Pap, N. Șteiu, *Tezaurul monetar de la Huedin (sec. XV-XVII) și unele probleme ale circulației monetare medievale în Transilvania*. Buletinul Societății Numismatice Române 70–74 (1976–1980), 124–128, 349–368.
- Plenderleith 1956 J. H. Plenderleith, *The Conservation of Antiquities and Works of Arts*, London.
- Nuri 1968 Pere Nuri, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, Istanbul.
- Rentzmann 1977 W. Rentzmann, *Numismatisches Legenden-Lexikon des Mittelalters und der Neuzeit*, Berlin (reprint).
- Resch 1901 A. Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Sibiu.
- Reșetar 1891 P. C. Reșetar, *La zecca della Repubblica di Ragusa, Spalato (Split)*.
- Reșetar 1924 M. Reșetar, *Dubrovačka numizmatika (Historički), I*, Sremski Karlovci-Beograd-Zemun.
- Reșetar 1925 M. Reșetar, *Dubrovačka numizmatika (Opisni dio), II*, Sremski Karlovci-Beograd-Zemun.
- Roz, Kovách 1997 A. Roz, G. Kovách, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad.
- Sabău 1957 I. Sabău, *Din politica financiară a Habsburgilor în Transilvania la sfârșitul sec. XVII*. Studii și comunicări de istorie 8, 1–4, 193–211.
- Saurma-Jeltsch 1883 H. F. v. Saurma-Jeltsch, *Schlesische Münzen und Medaillen. Namens des Vereins für das Museum schlesischer Alterthümer herausgegeben*, Breslau.

- Savu *et al.* 2001 E. Savu, A. Vilcu, M. Dima, *Un tezaur monetar din secolul al XVII-lea descoperit la Bilciurești, jud. Dâmbovița*. In: *Simpozion de numismatică, Chișinău, 28–30 mai 2000, Comunicări, studii și note*, București, 197–206.
- Schrötter 1930 Fr. V. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig.
- SCWC 2008 *Standard Catalog of World Coins. Seventeenth Century. 1601–1700*, 4th Edition, Krause Publications (USA).
- Seidl 1853 J. G. Seidl, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie*. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Queellen 9, 83–168.
- Srećković 2009 S. Srećković, *Akches VI. Murad IV-Ahmed III (1032–1143 AH)*, Numus, Sremska Mitrovica.
- Stambolov 1985 T. Stambolov, *The Corrosion and Conservation of Metallic Antiquities and Works of Art*, Amsterdam.
- Știrbu, Velter 1993 C. Știrbu, A.-M. Velter, *La circulation des monnaies en argent des Pays-Bas sur le territoire des Principautés Roumaines aux XVIe et XVIIe siècles*. In: T. Hackens, G. Moucharte (Eds.), *Actes du XIe Congrès International de Numismatique, Bruxelles, 8–13 septembre 1991, vol. IV*, Louvain, 47–60.
- Tezaure Chișinău 1994 *Tezaure din muzeele orașului Chișinău. Secolele XVI–XVIII*, coord. V. Butnariu, Chișinău.
- Toma 2009 C. Toma, *Un tezaur monetar din secolele XV–XVII descoperit în localitatea Ghighișeni (com. Rieni, jud. Bihor)*. Cercetări numismatice 15, 197–256.
- Toma 2010 C. Toma, *Un tezaur monetar descoperit în localitatea Chișcău, jud. Bihor (sec. XVII)*. In: I. Glodariu, G. Gheorghiu (Eds.), *Studii de istorie și arheologie. Omagiu cercetătorului Dr. Eugen Iaroslavski, Cluj-Napoca*, 280–298.
- Țabrea 1934 I. Țabrea, *Originea și evoluția talerilor*. Cronica numismatică și arheologică 10, 100, 81–93.
- Unger 2000/II E. Unger, *Magyar éremhatározó. II. Kötet (1526–1740)*, Budapest.
- Ursu, Lazin 1975 V. Ursu, Gh. Lazin, *Un tezaur monetar din sec. al XVII-lea descoperit la Târșolț*. Studii și Comunicări Satu Mare 3, 87–95.
- Vilcu 2009 A. Vilcu, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687–1807*, Brăila.
- Velter, Dumitriu 2012 A.-M. Velter, S. Dumitriu, *Tezaurul de secol XVII de la Șopteriu. Studiu de orfevrărie și numismatică*, Cluj-Napoca.
- Velter, Știrbu 2002 A.-M. Velter, C. Știrbu, *Circulația în Țările Române a monedelor de argint cu valoare ridicată emise de statele, orașele și forurile ecleziastice germane, în perioada secolelor XVI–XVII*. Cercetări Numismatice 8, 273–308.
- Walz 1983 T. Walz, *Gold and Silver Exchanges Between Egypt and Sudan, 16–18th Centuries*. In: J. F. Richards (Ed.), *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, Durham, North Carolina, 305–325.
- Winkler 1975 I. Winkler, *Tezaurul de taleri și ducați descoperit la Cluj*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca 18, 321–336.
- Zane 1930 G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București.

ISBN: 978-606-543-838-5

9 786065 438385

Complexul Muzeal Arad
Piața George Enescu 1, 110131 Arad
www.muzealarad.ro

